

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**KUZAY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ DIŞ POLİTİKASININ
TÜRKİYE İLE PATRON-BAĞIMLI DEVLET İLİŞKİLERİ
ÇERÇEVESİNDEN İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Çiğdem ÇETİN GÜNAY

Çorum - 2023

**KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ DIŞ POLİTİKASININ TÜRKİYE
İLE PATRON-BAĞIMLI DEVLET İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDEN
İNCELENMESİ**

Çiğdem ÇETİN GÜNAY

**Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Mustafa Onur TETİK

Çorum 2023

KABUL VE ONAY SAYFASI

Çiğdem ÇETİN GÜNAY tarafından hazırlanan “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Dış Politikasının Türkiye ile Patron-Bağımlı Devlet İlişkileri Çerçevesinden İncelenmesi” adlı tez çalışması 14/09/2023 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç Dr. Mustafa Onur TETİK

.....

Doç. Dr. Merve Suna ÖZEL ÖZCAN

.....

Dr. Öğr. Üyesi Nail ELHAN

.....

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../.....tarih ve sayılı kararı ile’ın Anabilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

Prof. Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

Çiğdem ÇETİN GÜNAY

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ DIŞ POLİTİKASININ TÜRKİYE İLE PATRON-BAĞIMLI DEVLET İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDEN İNCELENMESİ

Çiğdem ÇETİN GÜNAY

ORCID: 0000-0003-3871-8766

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Ekim 2023

ÖZET

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) bağımsız bir devlet olarak rüştünü ispat etme çabasında iken uluslararası literatürde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin hâkim olmadığı bölge olarak geçmesi, gerek Kıbrıs Türklerini gerekse Türkiye Cumhuriyeti'ni zora sokmaktadır. Ekonomik ve politik olarak dış dünyadan izole bir varlık sürdüren KKTC'nin dışa açılan penceresi Türkiye'dir. 1959 tarihli kurucu Londra- Zürih Anlaşmaları ile Türkiye Cumhuriyeti, Büyük Britanya ve Yunanistan garantör devlet olmuşlardır. 1974 Barış Harekâtını gerçekleştiren Türkiye bu hakkı Kurucu Anlaşmalardan aldığını her fırsatta dile getirmiştir. 1983 yılında KKTC'nin kurulması ise Ada'daki bölünmenin kalıcılığına neden olmuştur. Bu süreçten sonra Ada'nın kuzeyine başta Birleşmiş Milletler olmak üzere pek çok uluslararası oluşum tarafından ambargo uygulanmıştır. Bu çalışmada Kıbrıs Türklerinin Türkiye ile ilişkileri, patron-bağımlı devlet ilişkileri bağlamında incelenmektedir. Kıbrıs Türk Cemaatini uluslararası alanda temsil eden kişi ise KKTC Cumhurbaşkanı'dır. KKTC Cumhurbaşkanı halkoylaması ile seçildiği için, halkın iradesini ve o döneme ait halk düşüncelerini temsil ettikleri söylenebilir. Bu çalışma Kıbrıs Türk Cemaatinde liderliğin önemi dikkate almış ve lider merkezli bir inceleme ortaya koymuştur. Kıbrıs Türklerinin Cumhurbaşkanı hem dış politika yapıcısı ve uygulayıcısı hem de uluslararası sisteme göre Kıbrıs Türk Cemaati lideridir. KKTC'yi bir devlet olarak tanıyan tek devletin Türkiye olduğu göz önüne alındığında, KKTC'nin dış ilişkilerinin Türkiye ile bağlantılı gitmesi söz konusu olmaktadır. Bu çalışma KKTC dış politikasını, KKTC cumhurbaşkanı değişkeni temelinde, Türkiye ile ilişkileri bağlamına oturtarak "patron-bağımlı devlet" çerçevesinden incelemektedir.

Türkçe literatürde (özellikle lisansüstü tez çalışmalarında) Türkiye ve KKTC ilişkilerini, iki ayrı egemen devlet kabulüyle özel olarak irdeleyen çalışma eksikliği dikkate değerdir. Bu tez, bilhassa literatürdeki bu boşluğu doldurmayı hedeflemekte ve KKTC dış ilişkilerinde Türkiye'nin rolünün anlaşılması açısından sonuçlar ortaya koymayı amaçlamaktadır. Türkiye-KKTC arasında bir patron-bağımlı devlet ilişkisinin varlığının aranması ve KKTC'nin Türkiye'den ne kadar özerk hareket edebildiğini göstermek çalışmanın temel amacıdır. Bir diğer amaç ise liderle birlikte dış politika hamlelerinin değişmesinin söz konusu olup olmadığının araştırılmasıdır. Çalışma, KKTC'de devlet başkanlığının dış politikada bir bağımsız değişken olarak kabul edilip edilemeyeceği konusunda da fikir verecektir. Bir diğer açıdan da çalışma, Rauf Denktaş sonrası KKTC Cumhurbaşkanı'nın dış politika adımlarının toplu olarak yer aldığı bütüncül bir siyasi tarih kaynağı oluşturmayı amaçlamaktadır. Nihayetinde çalışma Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika Analizi alanlarının Türkçe literatürüne patron-bağımlı devlet perspektifini açıklayarak katkı yapmayı amaçladığı gibi, her bir KKTC liderinin dış ilişkiler adımlarını bir arada kronolojik olarak ortaya koyarak da katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kavramlar: Kıbrıs, Liderlik, Patron-Bağımlı Devlet, KKTC Dış Politikası, Türk Dış Politikası

Bilim Kodu: 114111

**AN ANALYSIS OF THE TURKISH REPUBLIC OF NORTHERN CYPRUS'S FOREIGN POLICY
WITH THE FRAMEWORK OF PATRON-CLIENT STATE RELATIONS WITH TÜRKİYE**

Çiğdem ÇETİN GÜNEY

ORCID: 0000-0003-3871-8766

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science Thesis

October 2023

ABSTRACT

Whereas the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) attempts to prove its capability as an independent state, the recognition of its lands as a territory of the Republic of Cyprus without actual control puts both the Turkish Cypriots and the Republic of Türkiye in a hard position. Türkiye is the only window of the TRNC, which lives under heavy economic and political isolation, to connect with the rest of the World. The Republic of Türkiye, Great Britain and Greece became the guarantor states with the founding London-Zurich Agreements of 1959. Türkiye, which carried out the 1974 Peace Operation, expressed at every opportunity that it received this right of intervention from the founding agreements. The establishment of the TRNC in 1983 made the division on the Island permanent. After this process, embargoes were imposed on the north of the island by many international actors including the United Nations. In this thesis, the relations of Turkish Cypriots with Türkiye are examined in the context of patron-client state relations. The person representing the Turkish Cypriot Community in the international arena is the President of the TRNC. Since the TRNC Presidents are elected by referendum, it can be said that they represent the will of the people and the thoughts of the people of that specific period. This study took the importance of leadership in the Turkish Cypriot Community into account and made a leader-centred analysis. The President of the Turkish Cypriots is both the foreign policy maker and implementer and the leader of the Turkish Cypriot Community according to the international system. Considering that Türkiye is the only state that recognizes the TRNC as a state, the TRNC's foreign relations are inevitably linked with Türkiye. This work examines the TRNC's foreign policy, based on the variable of

TRNC's leadership, in the context of relations with Türkiye and with the framework of the "patron-client state".

The lack of studies in the Turkish literature (especially in postgraduate thesis works) specifically examining the relations between Türkiye and TRNC with the acceptance of these two as separate sovereign states is noteworthy. This thesis especially aims to fill this gap in the literature and aims to reveal results in terms of understanding Türkiye's role in TRNC foreign relations. The main purpose of the study is to search for the existence of a patron-client state relationship between Türkiye and TRNC and to show how autonomously the TRNC can act from Türkiye. Another aim is to investigate whether there is a change in TRNC's foreign policy moves depending on the leader. The thesis also gives an idea about whether the presidency of the TRNC can be accepted as an independent variable in foreign policy making. From another angle, the study aims to create a holistic source of political history that includes the foreign policy steps of the TRNC Presidents after Rauf Denktaş. Finally, the study aims to contribute to the Turkish literature on International Relations and Foreign Policy Analysis by explaining the patron-client state perspective, as well as putting forth the foreign relations steps of each TRNC leader together chronologically.

Keywords: Cyprus, Leadership, Patron-Client State, TRNC Foreign Policy, Turkish Foreign Policy

ScienceCode: 114111

TEŞEKKÜR

Tez çalıőmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösterici ve destek olan değerli danıőman hocam sayın Doç. Dr. Mustafa Onur TETİK'e sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Çalıőmalarım boyunca maddi manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan annem Őerife ÇETİN, kardeőim Ahmet Can ÇETİN ve eőim Hakan GÜNAY'a sonsuz teőekkürler ederim.

ığdem ÇETİN GÜNAY

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xii
HARİTALAR DİZİNİ.....	xiii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA VE DIŞ POLİTİKADA ANALİZ DÜZEYLERİ

1.1. Dış Politika Tanımı.....	5
1.2. Dış Politikada Analiz Düzeyi Meselesi.....	7
1.3. Dış Politikada Karar Alma ve Karar Alma Modelleri.....	10
1.4. Dış Politikada Karar Alıcı Aktör Olarak Lider.....	13
1.5. Kuzey Bağımlı Devletler (Client State) ve Dış Politika.....	20
1.6. KKTC Neden “Bağımlı Devlet” Statüsünde Değerlendirilmiştir?.....	26

2. BÖLÜM

KIBRIS ADASININ TARİHSEL ARKA PLANI

2.1. Kıbrıs Adasının Tarihi.....	33
2.2. Kıbrıs'ın Büyük Britanya'nın Eline Geçmesi ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Giden Yol.....	34
2.3. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Adadaki Çatışmalar.....	37
2.4. Rauf Raif Denktaş Dönemi.....	40

3. BÖLÜM

KKTC LİDERLERİ VE TÜRKİYE İLE İLİŞKİLER BAĞLAMINDA KKTC DIŞ POLİTİKASI

3.1.	Mehmet Ali Talat ve KKTC Dış Politikası	51
3.2.	Derviş Eroğlu'nun Cumhurbaşkanlığı ile Kurucu İlkelere Dönüş	57
3.3.	Mustafa Akıncı Döneminde Türkiye ile Ayrışma	62
3.4.	Denktaş Sonrası Cumhurbaşkanlarının Türkiye ile Bağımlı Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesi	69
SONUÇ		74
KAYNAKÇA		80

TABLULAR DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1.1. Devletlerde Dış Politikayı Etkileyen Faktörler	6
Tablo 1.2. Dönemlere ve Hâkim Olan Bakış Açıklarına Göre Liderlik Yaklaşımları.....	14-15
Tablo 1.3. Liderlik Yaklaşımları ile KKTC Liderlerinin Karşılaştırılması.....	18-19
Tablo 1.4. Patron-Bağımlı Devlet Çalışmaları Anahtar Kelimeleri	24
Tablo 1.5. Patron-Bağımlı Devlet Çalışmaları ile Türkiye- KKTC İlişkilerinin Karşılaştırılması.....	31

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil

Sayfa

Şekil 1.1. James Rosenau'ya Ait Kamuoyu Kitle Piramidi.....10

HARİTALAR DİZİNİ

Harita	Sayfa
Harita 1. GKRY'nin MEB İddiaları ve Ülkeler Arasındaki İhtilafı Parseller.....	61
Harita 2. 2017 Cenevre Konferansı'nda Kıbrıs İçin Önerilen Harita.....	66
Harita 3. Annan Planı'nın Kabulüyle Geçerli Olacak Türk ve Rum Kesimlerinin Sınırları.....	66

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
BDH	Barış ve Demokrasi Hareketi
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CTP	Cumhuriyetçi Türk Partisi
DİSİ	Dimokratikós Sinagermós (Demokratik Seferberlik)
DH	Demokrasi Hareketi
DP	Demokrat Parti
DR	Doktor
DSİ	Devlet Su İşleri
F1	Formula 1
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
ILO	International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)

KTFD	Kıbrıs Türk Federe Devleti
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MEB	Münhasır Ekonomik Bölge
MÖ	Milattan Önce
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
RAM	Rasyonel Aktör Modeli
TDP	Toplumcu Demokrasi Partisi
TKP	Toplumcu Kurtuluş Partisi
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
SİD	Kıbrıs Su İşleri İdaresi
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
UBP	Ulusal Birlik Partisi
WEF	World Economic Forum (Dünya Ekonomik Formu)

GİRİŞ

Dış politika, bir devletin başka bir devlete ya da devletlere karşı izlediği uluslararası politikadır (Kürkçüoğlu, 1980, s.311). Bir diğer tanıma göre ise ulus devletlerin hariçlerindeki kuruluşlarda amaçlarına ulaşmak için izledikleri yol olarak tanımlanmaktadır (Hudson, 2016, s. 14). Dış politikaya dair fazlaca teori ortaya konulmuş, açıklamalar yapılmıştır. Dış politika, uluslararası ilişkilerden ayrı bir disiplin olarak I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır. Amerikalı akademisyen Hans Morgenthau dış politikayı, güç ve ulusal çıkar ile ilişkilendirirken bir diğer Amerikalı akademisyen olan James Rosenau, iç politika ile bağdaştırmıştır. 1950'lerde ise dış politika alanında analiz düzeyi meselesi tartışılmıştır. Şöyle ki "Dış politika incelenirken hangi bakış açısından bakmak sağlıklı bir analiz ortaya koyar?" minvalinde soru ile yola çıkan akademisyenler, farklı görüşler ortaya çıkarmışlardır. İlk olarak Kenneth Waltz birey düzeyli, devlet düzeyli ve sistem düzeyli yaklaşım olmak üzere üç ana başlık belirlemiştir. Devleti bütünsel bir birim/birey olarak gören yaklaşımların yanı sıra devlet lideri ya da yönetici grup temelli dış politika yaklaşımları da söz konusudur. Devlet dışı aktörler olan Sivil Toplum Kuruluşları (STK), medya kuruluşları ve siyasal partiler gibi oluşumlar da dış politika alanını etkileyen unsurlar olarak değerlendirilmektedir (Kan, 2016, s. 23).

Dış politikada analiz düzeyi ile ilgili teoriler ortaya konulduktan sonra, karar almada nelerin etkili olduğu sorgulanmıştır. Yani dış politika karar alıcıların kim ya da kimler olduğu, karar almada etkili olan etmenlerin neler olabileceği ve karar alma sürecini etkileyen faktörlerin neler olduğu soruları sorulmuştur. 1960'lı yıllarda James N. Rosenau, kamuoyunun karar alma sürecini etkilediğini bir piramit ile açıklamıştır. Karar alma sürecinde etkili olan temel faktörlerden biri, kâr-zarar analizinin yapılmasıdır. İşletme alanındaki terimlerle ifade edilse de buradaki "kâr", alınacak kararın topluma ya da ülkeye ne gibi fayda sağlayacağını çözümlenmesini açıklamak için kullanılmaktadır. "Zarar" da benzer şekilde, alınacak kararın topluma ya da ülkeye getireceği olumsuzlukların ifadesinde kullanılmaktadır. Karar alma modellerinin başında gelen Rasyonel Karar Alma Modeli'ne göre karar alıcılar, kendilerini kanıtlara açık tutan, at gözlükleri olmayan, kanıtları değerlendiren ve tercihlerin olası sonuçları üzerinde düşünen kişilerdir (Allison, 1971, s. 4-5; Gülmez, 2020, s. 20-21). İkinci karar alma modeli ise Graham Allison'un ortaya koyduğu Örgütsel Süreç Modelidir (Allison, 1971, s. 17; Sönmezoglu, 2019, s. 309-310). Bu modelde birey ve grup içi dinamikler yerine, kurumlara ve bu kurumların, kurumsal süreçlerine odaklanılmaktadır. Örgütlerin standart işleyişine önem verilen modelde son imzayı atan kişinin kişisel fikri bir önem taşımamaktadır. Çünkü zaten rutin bir işleyiş vardır ve son imzayı atan kişi bunun dışına istese de çıkamamaktadır. Üçüncü karar alma modelinde ise Bireysel Karar Alıcılar yer almaktadır (Erdoğan, 2020, s. 50). Kurumların ya da devletlerin çıkarları gözeticilik kâr-zarar analizleri yapılsa da veya kurumların karar almada belirli rutinleri olsa da son karar alıcı bireysel hesaplarla farklı yönde karar alabilmektedir. Son maddede etkili olan aktör liderdir.

Yani son imzayı atacak kişinin kişisel çıkarları ya da hisleri doğrultusunda hareket etmesi, ülke politikalarının değişmesine neden olabilmektedir.

Çalışmaya konu olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin dış politikası, bireysel karar alıcı unsur olan lider ekseninde anlatılacaktır. Karar alma mekanizmasının en önemli basamağını oluşturan liderlik kavramının tanımı yapılacak, tarihsel bağlamda Kıbrıs Türklerinin ve KKTC'nin lidere ne gibi önem atfettikleri açıklanacaktır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti konusunda neden lider odaklı çalışıldığı, Kıbrıs tarihi açıklandığında daha net ortaya çıkacaktır. Yukarıda kısaca verilen teorik bilgi, ilgili bölümde detaylı olarak açıklanmıştır. Ada'yı Osmanlı Devleti'nin fethinden sonra Osmanlı'nın Ada'ya atadığı Kadılar, anlaşmazlıkların çözümüne odaklandıkları gibi, yine atanan memurlar aracılığıyla belediyeçilik işleyişiyle de ilgilenmişlerdir¹. Ada'nın İngiliz idaresi döneminde ise Müslüman cemaatin liderliğini Osmanlı Devleti'nin atadığı Kadılar yapmaktaydı. 1882'de İngiliz Yüksek Komiserliği'nin Ada'da oluşturduğu Kavanin Meclisi'nde Türk-Müslüman temsilciler, Ada'daki Türklerin temsilciliğini yapmaktaydı. 1960'da kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti Meclisi'nde de Dr. Fazıl Küçük, Cumhurbaşkanı Yardımcısı olarak Türk cemaatinin lideri olarak görülmüştür. En nihayetinde KKTC kurulduğunda Rauf Denktaş, Kıbrıs Türklerinin lideri olarak KKTC'nin kurucu lideri olmuştur. Bu çalışmanın ilgili bölümünde Kıbrıs Türk Cemaati liderlerinin neden ön plana çıktığı detaylı şekilde açıklanmıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki buradaki "cemaat" kavramı, dini grup ya da tarikatı değil, Türk toplumunu isimlendirmek için kullanılmaktadır. Avrupa Birliği'nin resmî internet sitesinde Kıbrıs Türkleri "Turkish Cypriot Community (Kıbrıs Türk Cemiyeti)" ifadesiyle yer almaktadır (Turkish Cypriot Community tarih yok). Türkçe kullanım olarak Türk cemaati ifadesi daha yaygın kullanıldığı için çalışmada da bu yönlü tercih yapılmıştır (Kıbrıs'ta Eski Yönetimler, 2018).

Çalışmanın zembereğini oluşturan nokta ise "Patron-Client State" çerçevesinin Türkiye- KKTC ilişkisine uygulanmasıdır. Patron-bağımlı devlet konusu ilk olarak Christopher P. Carney'in 1989 yılında yazmış olduğu makalede yer almıştır (Carney 1989, 42-55). Türkiye-KKTC ilişkileri için bu ifadenin kullanılmasında etkili olan faktörler birinci bölümde detaylı olarak açıklanmıştır. Bu çalışma Türkçe literatürdeki Kıbrıs çalışmalarına yeni bir kavramsal çerçeve katacağı için önemlidir. Çalışmanın ilgili bölümünde yer alan örneğe göre; Pål Kolstø patron-bağımlı devlet ilişkisi üzerine yazdığı makalede kendisinden önce yapılan çalışmaları referans alarak KKTC'yi, Türkiye'ye bağımlı devlet olarak ele almıştır (Kolstø, 2020, s. 142). Örneğin KKTC'nin Türkiye'den aldığı askeri ve ekonomik destek olmadan ayakta duramayacağını ifade ederek, aslında Kıbrıs'taki Türk toplumunun Türkiye'den farklı bir toplum yapısı geliştirdiklerini ifade etmiştir. Konunun rahat anlaşılması için ileriki bölümlerde, patron-bağımlı devlet anahtar kelimeleri tablolştırılmıştır. KKTC özelinde ise aynı tablo üzerinden anlatım gerçekleştirilmiştir.

¹ Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat Dönemi'nde modern belediyeler kurulana kadar Kadılar adlı işlere baktığı gibi mahallî ve kolluk hizmetlerinin de sorumlusuydular (Ortaylı 2001; Sunay, 2002, s. 18)

İkinci bölümde KKTC'nin tarihine değinildikten sonra Rauf Denktaş dönemi açıklanmıştır. Ada'daki Rumların *enosis* (katılma) hareketlerinin çıkış noktaları ve orada yaşayan Türklerin buna verdiği tepkiler anlatılmıştır. Ada, İngiliz idaresine girdiğinde Rumlar *enosis*'in ilk adımının atıldığını ifade ederlerken Müslüman-Türk Cemaat Ada'yı Osmanlı Devleti'nin bir parçası olarak görmeye devam etmekteydiler. Çünkü Osmanlı Devleti, dinî temsilci ve hukukçu olarak Ada'ya Kadı atamaktaydı ve Müslüman-Türk Cemaatin gündelik yaşayışında dinî bir farklılık olmamıştı. Saltanat ve Hilafetin kaldırılmasıyla birlikte oradaki Müslüman-Türk halkın ihtiyaçları için dinî görevli ihtiyacı ortaya çıkmış ve Türkiye Ada'ya müftü atamıştır. Ada jeolojik olarak Anadolu kara parçasının doğal uzantısında yer almaktadır yani Türkiye'ye oldukça yakındır. 1937'de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Antalya bölgesinde yaptığı tatbikat sırasında Mustafa Kemal Atatürk'ün Kıbrıs ile ilgili söylediği söz daha sonraki yıllarda Türk tarafının jeopolitik açıdan temel aldığı bir argüman olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk demiştir ki; "Efendiler, Kıbrıs düşman elinde bulunduğu sürece bu bölgenin ikmal yolları tıkanmıştır. Kıbrıs'a dikkat ediniz. Bu Ada bizim için çok önemlidir." (Akbaba, 2020, s. 11). Yani Türkiye, Kıbrıs'a sadece "soydaşlık" çerçevesinde değil aynı zamanda jeopolitik bir mesele olarak da bakmıştır.

1950'lerde Kıbrıslı Rumların Megali İdea² bayraklarını açmaları üzerine dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Kıbrıs Türklerinin hakların korumak ve can güvenliklerini sağlamak için Londra-Zürih Anlaşmaları için büyük çaba sarf etmiştir. İkinci ana başlık altında anlaşmaların detayları ve 1960'da Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulma süreci yer alacaktır. Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduğunda cumhurbaşkanı Mihail Hristodulu Muskos yani bilinen adıyla Makarios seçilirken, Cumhurbaşkanı Yardımcısı ise Kıbrıs Türkü Dr. Fazıl Küçük olmuştur. Din görevlisinin Cumhurbaşkanı olarak Kıbrıs Rumlarının lideri konumuna gelmesi, Ada'daki Türk ve Müslüman karşıtlığının tetiklenmesine neden olduğu gibi 1963 Kanlı Noel olaylarına giden yolu da açmıştır. Çalışmanın ilgili kısmında olaylar ayrıntılı bir şekilde açıklanacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Denktaş sonrası Cumhurbaşkanlarının izledikleri dış politika kendi dönemleri içerisinde ve "patron devlet" Türkiye ile ilişkiler çerçevesine oturtularak değerlendirilecektir. Sırasıyla Mehmet Ali Talat, Dr. Derviş Eroğlu ve Mustafa Akıncı KKTC'nin Cumhurbaşkanlığını, uluslararası literatüre göre ise Kıbrıs Türk Cemaati liderliğini, yapmışlardır. Her bir liderin dönemlerinde gerçekleşen dış ilişkiler ve KKTC adına nasıl adımlar attıkları özetlendikten sonra, patron-bağımlı devlet ilişkileri çerçevesinden Türkiye ile ilişkileri değerlendirilecektir.

Çalışmada yer alacak kaynaklar taranırken bazı eksikliklerle karşılaşmıştır. Birinci husus olan patron-bağımlı devlet konusuyla ilgili Türkçe literatür olmadığı için İngilizce kaynaklardan faydalanılmıştır. İkinci olarak Kıbrıs ile ilgili kategori ayrımı yapılarak kaynak taraması yapıldığında KKTC'nin Denktaş sonrası dönemine ilişkin kaynakların iç politika ile ilgili olup, dış ilişkilere dair az sayıda tez ve makalenin bulunmasıdır. Kıbrıs Ada'sının jeolojik tarihi ve

² "Büyük Fikir", "Büyük Mefkûre", "Büyük Ülkü" olarak Türkçeye çevrilmiştir (Erdem, 2020).

siyasi tarihi ile ilgili fazlaca kaynaklarla karşılaşılmıştır. Yakın dönem Kıbrıs siyasi tarihi konusunda ise araştırma makalesi, röportaj ve kitap çalışmalarına başvurulmuştur. Rauf Denktaş yaşadığı dönemi birincil kaynak olarak kitaplarla veyahut makalelerle anlatmıştır. Ayrıca Denktaş'ın anlatıldığı fazlaca kitap, araştırma makalesi, tez ve gazete haberleri de bulunmaktadır. Denktaş sonrası liderlerden Talat dönemi, diğer liderlere kıyasla kaynağın daha çok olduğu dönemi oluşturmaktadır. Mehmet Ali Talat ve Dr. Derviş Eroğlu'nun dönemlerini içeren eserler, kendileriyle yapılan röportajlardan oluştuğu için çalışmada birincil kaynak olarak yer almıştır. Her iki liderin dönemleriyle ilgili araştırma makaleleri ve gazete haberleri internet üzerinden taranarak, bölümde ifade edilmiştir. Ayrıca yayınlanan yüksek lisans ve doktora tezlerinden de faydalanılmıştır. Mustafa Akıncı ile ilgili yazılmış hatırat türünde ilk ağızdan birincil kaynak oluşturacak bir kitap bulunmamaktadır. Akıncı'nın dönemiyle alakalı da çok az sayıda makale bulunmaktadır ve kitap bölümüne de rastlanılmamıştır. Akıncı dönemi araştırılırken gazete haberleri internet kaynağından taranırken, verdiği mülakatlar da birincil kaynak olarak değerlendirilmiştir.

1. BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA VE DIŞ POLİTİKADA ANALİZ DÜZEYLERİ

1.1. Dış Politika Tanımı

Dış Politika, ulusal hükümetlerin dış varlıklarla ilişkilerindeki amaçlara ulaşmak için seçtikleri strateji ya da yaklaşımdır (Hudson, 2016, s. 14). Dış politika, devlet aktörlerinin olay ya da durum karşısında etkide bulunması, tepki göstermesi ve bunların sonucu olarak karşılıklı etkileşimde olmaları durumudur. Uluslararası ve dış çevre olarak nitelendirilen alan ise dış politikanın fiilen uygulandığı alandır (Evans, 2007, s. 161-162). Birinci Dünya Savaşı öncesinde dış politika, hükümdarların, yöneticilerin güdümünde olan bir olgu iken; savaş sonunda öneminin ve işlevinin anlaşılmasıyla, üzerinde çalışılan bir alan haline gelmiştir. Dış politika kavramına bilim olarak yaklaşılması, Birinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir (Kürkçüoğlu, 1980, s. 312).

Dış politikanın, İkinci Dünya Savaşı sonrasında akademik alan olarak ABD’de görülmüştür. Realizm de bu dönemde ABD’nin akademik alanında yerini almıştır. Hans Morgenthau³ gerek iç gerekse uluslararası politikaları üç etmen üzerinden değerlendirmiştir. Birincisi olarak her politik unsur güç elde etmek ve bunu korumak istemektedir. İkincisi elde edilen gücü ve iktidarını attırmak isteyen politik unsur son olarak, gücünü açığa çıkarmak ve varlığını ispat etmek istemektedir (Morgenthau, 1970, s. 46-47; Carlsnaes, 2016, s. 115). James Rosenau⁴ 1966 yılında yayınlanan “Pre- theories and Theories of Foreign Policy (Dış Politika Ön Teorileri ve Teorileri)” başlıklı çalışmasında dış politikanın, sadece dış aktörlerce değil, iç aktörler tarafından da belirlendiğini iddia etmiştir (Rosenau 1966, s. 27; Rosenau, 2006, s. 84; Erdoğan; 2020, s. 43). Rosenau yine aynı çalışmada Dış Politika Davranışlarını Belirleyen Devlet Özellikleri tipolojisinde devletleri, büyük/küçük, gelişmiş/az gelişmiş ve açık/kapalı olmak üzere kategorilere ayırmıştır (Sönmezoğlu, 2019, s. 257-346).

³ Hans Joachim Morgenthau: 1904 Almanya doğumlu, Amerikan Siyaset Bilimci ve tarihçidir. 1980 yılında New York’ta vefat etmiştir. (A. Munro, 2014)

⁴ James N. Rosenau: 1924-2011 yılları arasında yaşamış, Amerikan Siyaset Bilimci ve Uluslararası İlişkiler Uzmanıdır. (Rosenau, 2023)

Tablo 1.1: Devletlerde Dış Politikayı Etkileyen Faktörler

Genel Ortam	İçsel Ortam	Dışsal Ortam
Fizikî Çevre		
Coğrafi/Topografik Yapı	Sosyo-Politik Yapı	
Denizler	Siyasal Rejim	Uluslararası Sistem
Mevki ve Jeopolitik	Kamuoyu	Güç Dengesi
Doğal Kaynaklar	Karar Alma Süreci	Uluslararası Hukuk
Beşeri Çevre	Karar Alma Zemini	Uluslararası
Nüfus ve Nüfus Hareketleri	Karar Alıcılar	Örgütler/Kuruluşlar
Etnik ve Dinî Farklılaşma		

Kaynak: (Sönmezoğlu, 2019, s. 262)

Dış politikanın ayrı bir alan olarak ortaya çıkması beraberinde avantajları da getirmiştir. Dış Politika alanının kazanımlar şu şekilde sıralanmaktadır:

- 1) Sosyal/Tarihsel etki altında olan gerçekliği insanlar inşa etmektedir,
- 2) Bilim insanların ideolojilerinden bağımsız bir bilim mümkün değildir,
- 3) Her bir bilim insanı kendi ölçüleriyle toplum çözümlemesi yapabilmektedir (Erdoğan, 2020, s. 47).

Dış politikanın alan olarak farklılaşması birçok teoriyi beraberinde getirmiştir. Dış politikayı ortaya çıkaran etkenlerin kavramsallaşması, her bir kavramın açıklanmasına neden olmuştur ve dış politika uzmanları kendi çerçevelerinden kavramsal yaklaşımlar geliştirmiştir. Bu durumun en temelinde dış politika analizinin ne şekilde yapılacağı sorusu gündeme gelmiştir. Devlet merkezli bakış açısıyla incelemede bulunmak klasik bir tutum iken, alana dâhil olan düşünürlerle birlikte aslında tekil bakış açısının dış politikayı yahut uluslararası ilişkileri açıklamada yetersiz olduğu görülmüştür. Ayrıca devlet merkezli yaklaşımın iki büyük dünya savaşını açıklamada ve gerekçelendirmede eksik olması durumu da alan uzmanlarının farkı yaklaşımlara yönelmesine neden olmuştur.

1.2. Dış Politikada Analiz Düzeyi Meselesi

Uluslararası ilişkilerde analiz düzeyi konusunu ilk defa Kenneth Waltz⁵ 1950'de tartışmaya açmıştır. İnsan davranışlarının ve düşüncelerinin temel alındığı birey, devletlerin işleyiş biçimini ele alan devlet ve ulus-devletlerden meydana gelen sistem düzeyi olmak üzere 3 tür temel düzey belirlemiştir. 1959'te yayımladığı "Man, the State and War" adlı çalışmasında savaşın insan doğasından, devletin kendinden ve uluslararası sistemden kaynaklı nedenlerini sıralamıştır. Klasik realizmin insan doğasına odaklanan açıklamalarını bir kenara bırakarak, devletler arasındaki ilişkilerin anarşik ortamda gerçekleştiğini ifade etmiştir (Waltz, 2001, s. 159-186). Waltz uluslararası ilişkileri açıklarken bireyi değil sistemi merkeze almıştır (Waltz, 2001, s. 223-231). Bu yüzden de analiz düzeyleri meselesinde sistem düzeyinin üzerinde daha çok durmuştur. Analiz düzeyleri konusunda birinci inceleme alanı olan *Birey Düzeyinde*, devlet soyut bir kavram olarak açıklanmıştır. Birey düzeyine göre, uluslararası ilişkilerde ve dış politikada karar alan unsur olan birey, lider ekseninde değerlendirilip liderin bakış açısı, yaşam biçimi, toplumu algılayış şekli gibi olgular onu etkilemektedir. İkinci analiz düzeyi ise *Devlet Düzeyidir* ve burada Waltz ulus-devleti kastetmektedir. Devlet adına hareket eden aktörler devletin kurumları, devlet içi ve dışı örgütsel gruplardır. Üçüncü analiz düzeyi ise *Sistem Düzeyidir*. Diğer ikisine göre daha geniş kapsamlı olduğu için bütün bir yapıyı ele almaktadır. 1979 yılında yazmış olduğu *Theory of International Politics* (Waltz, 2021, s. 51-76) çalışmasında ise birey düzeyini bir kenara bırakarak, devlet ve sistem düzeylerinin üzerinde durmuştur. Ona göre bir devletin dış politikasında tek başına devlet ya da tek başına sistem düzeyi etkili olabileceği gibi her ikisi birden de etkili olabilmektedir. Devletlerin sürpriz hamlelerinin yol açtığı sonuçlar, dış politikada ayrı bir alan oluşturmaktadır ve sistem düzeyi de tam olarak bu nokta ile ilgilenmektedir. Anarşik olan devletler arası sistemde anarşizm ile kastedilen devletlerin kurallara bağlı olmaması, çıkar peşinde koşması ve bekalarını düşünmeleridir. Devletlerin üstünde onları kontrol edecek bir mekanizmanın olmaması, devletlere hareket serbestliği vermektedir. (Arı, 2013, 122-123; Güleç, 2018, s. 81; Kan, 2016, s. 9)

Dış politikada analiz düzeyi meselesi, kümülatif olarak ilerlemiştir ve bu alanın uzmanları üç ana akım ortaya koymuşlardır. Analiz düzeyinin birinci nesil uzmanları, 1954 ile 1973 yılları arasında üç temel çalışma meydana getirmişlerdir. Davranış Bilimlerinden doğan bir çalışma olarak Richard C. Snyder⁶, H. W. Bruck⁷ ve Burton Sapin⁸'in ortak çalışması olan *Decision Making as an Approach to the Study of International Politics* 1954 yılında yayımlanmıştır. Dış

⁵ Kenneth Neal Waltz: 1924 yılında Michigan'da doğmuştur. Amerikalı Siyaset Bilimci olan eğitimci olan Waltz, neorealist bir uluslararası ilişkiler teorisyendir. 2013 yılında New York'ta vefat etmiştir. (A. Munro, 2022)

⁶ Richard C. Snyder: Dış Politika uzmanı ve siyaset bilimci olan Snyder, 1916 yılında Arizona doğmuş olup, 1997 yılında doğduğu yerde vefat etmiştir. (Snyder, 1997)

⁷H.W. Bruck: 1920 yılında doğmuş İngiliz Politika Bilimcidir (Bruck, HW. 1999).

⁸ Burton Sapin: Doktorasını Princenton University'de yapan Profesör Sapin, Amerikan Dış Politika ve Uluslararası Askeri Politika uzmanıdır. 1969 yılında Naval War College'da Cherster W. Nimitz Sosyal ve Politik Felsefe Kürsüsü'nde ders vermiştir (Sapin, 1969).

politikada karar almanın sonucundan ziyade karar alma sürecine odaklanılmasını belirtmişlerdir. Karar verme birimlerinin yaşadıkları olaylar, etkilendikleri çevre koşulları ve etkileşimde oldukları birimler, karar verme sürecinde etkilidir (Güleç, 2018, s. 86; Hudson, 2016, s. 15).

Dış Politika Analizinin ikinci temel çalışması ise Harold ve Margaret Sprout tarafından Man-Milieu Relationship Hypotheses in the Context of International Politics (Uluslararası Politika Bağlamında İnsan-Çevre İlişki Hipotezi) adıyla 1956'da yayımlanmıştır. Bu çalışmada Dış Politika Karar alıcılarının psikolojik, sosyal ve siyasal alanlarına bakılarak açıklanabileceği savunulmuştur.

Üçüncü çalışma ise James N. Rosenau'ya ait Pre-theories and Theories of Foreign Policy (Dış Politikanın Ön Teorikleri ve Teoriler) 1966'da yayımlanmıştır. Rosenau, ulus-devletlerin davranışlarının bilimsel ve sistematik bir şekilde araştırılıp, açıklama yoluna gidilebileceğini belirtmiştir. Rosenau sonrasında Ronald J. Yalem⁹, L. Cantori¹⁰ ve S. Spiegel¹¹ gibi alan uzmanları da aynı görüşü benimsemiş ve dış politika analizini ulusal, bölgesel ve global düzeyde incelemişlerdir (Sönmezoğlu, 2019, s. 267; Hudson, 2016, s. 16).

Dış politika analiz düzeyinin ikinci nesil uzmanları 1974 ile 1993 yılları arasında çalışmalar yapmışlardır. Bu dönemde dış politika karar alıcılarının süreç içerisinde etkilendikleri bireyler, birimler, kurumlar ve çevrenin üzerinde durulmuştur (Hudson, 2016, s. 19). 1991 sonrası Soğuk Savaş'ın bitişini temsil etmesi açısından önemlidir. Gerek Soğuk Savaş'ın bittiği dönemde gerekse önceki dönemde dış politika uzmanları, analizlerinde bireye odaklanmışlardır. Soğuk Savaş sonrası dönemde yani yeni model analiz düzeylerinde birey düzeyinin hemen ardından, ulusal-ulusaltı gruplar gelmektedir. Ulusal-ulusaltı Gruplar, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiş olan sivil toplum anlayışı ile birlikte birey ile ulus devlet arasında konumlanmıştır. Klasik analiz düzeylerinde yer alan Ulus-devletlerden sonra ulusüstü ve ulusötesi gruplar gelmektedir. Devletlerarası grup ve örgütler ve uluslararası sistem de yeni modelde yer alan analiz düzeylerindedir. J.N. Rosenau- R.J. Yalem- L.C. Cantori- S. Spiegel'e göre analiz düzeyleri ulusal, bölgesel ve küreseldir (Güleç, 2018, s. 82). Faruk Sönmezoğlu ise iki ana başlık altında beş analiz düzeyi sıralamıştır. Bunlar şu şekildedir;

Aktör Düzeyi → Bireysel/Grup → Devlet → Uluslararası Kuruluşlar

Sistem Düzeyi → Alt Sistem → Küresel Sistem

⁹ Ronald J. Yalem: ABD Virjinya'daki, William ve Mary Koleji Siyaset Bilimi Bölümünde 1960 yılında ders vermiştir (Yalem, 1960, s. 421).

¹⁰ Louis J. Cantori 1951-55 yılları arasında ABD Deniz Piyadeleri'nde çavuş olan Cantori, 1972'de UMBC'nin (University of Maryland, Baltimore County) Siyaset Bilimi Bölümü'ne katılmıştır ve 1979'dan 1985'e kadar Bölüm Başkanı olarak görev yapmıştır. Siyaset Bilim Profesörü olan Cantori 2008 yılında vefat etmiştir (Louis Cantori Ödülü, 2023).

¹¹ Steven L. Spiegel: Harvard Üniversitesi'nden 1967 yılında mezun olan Spiegel, UCLA'da (University of California, Los Angeles) Siyaset Bilimi Profesörü olmuştur. Orta Doğu'daki Amerikan Dış Politikası'nı incelemiştir (Steven L. Spiegel-Biyografi, 2023).

David Singer¹²'a göre uluslararası ilişkilerde Analiz Düzeyleri (I)Sistem Düzeyi (II)Ulus Devlet Düzeyi olarak iki başlık altında toplanmıştır. Singer'ın analiz düzeyleri ile ilgili çalışmasının başlığı "Uluslararası İlişkilerde Analiz Düzeyi" olduğunu belirtmekte fayda vardır. Zira Uluslararası İlişkiler disiplini ile Dış Politika disiplini çoğu çalışmada iç içe geçmiştir. Singer uluslararası ilişkilerde sistem düzeyini, ulaşılabilir en kapsamlı düzey olarak tanımlamıştır. Kapsamının geniş olmasının avantajları olduğu kadar dezavantajları da mevcuttur. Singer'a göre gözlemci, aktörleri ön plana çıkarıp sistemi önemsizleştirebileceği gibi, sistemi her şeyin üstünde konumlandırıp, sistem içindeki aktörlerin etkilerini yok sayma eğilimi de gösterebilmektedir. İkinci dezavantajı ise gözlemcinin, aktörü tek kavram çerçevesinde değerlendirip tekil bakış açısı geliştirerek bütünü kaçırabilmesidir. Bütünü kaçırmak ise olayı ya da durumu anlatmada eksik veya tutarsız delillerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin aktörü güç kavramı üzerinden tanımlamak, güçlü aktörün yenilgi aldığı anda, yenilmesine neden olan faktörlerin açıklanmasında eksiklikler doğurmaktadır. (Singer, 2006, s. 7-9)

Singer ikinci analiz düzeyi olan ulus-devlet düzeyini açıklarken, ulus devletlerin uluslararası ilişkilerde temel aktör olduğunu belirtmiştir (Singer, 2006, s. 9-10). Çalışmalarını yaptığı dönemde, yani 1960'larda ulus devlet kavramı tüm okullarda, fakültelerde, makalelerde genel kabul görmüş ve dönemin devlet tipolojilerini etkilemiştir. Singer'a göre ulus-devlet düzeyi yaklaşımı doğrultusunda araştırma yapan gözlemci, mensubu olduğu ulusun diğer milletler arasındaki farklılıklarına odaklanmaktadır. Bu bakış açısı kötü özelliklerin diğer uluslarda olduğu algısına neden olmakta ve ben-merkezci bakış açısını sağlamaktadır. Yani kendini üstün gören devletin, diğer devletleri kötüleyen propagandalar yoluyla onları ötekileştirilmesi sonucunu meydana getirmektedir. Buna örnek vermek gerekirse; Amerika'nın o dönemde Sovyetler Birliği'ni öteki olarak nitelendirmesi, Amerikan çıkarlarına uygun bir düzen oluşturma girişimlerinde neden olmuştur. Ulus-devleti merkeze alan analiz düzeyinin başka açıklaması da ulusal politikalar ve hedefler açısından sorunların ortaya çıkmasıdır. Zira her ulusun ya da devletin sistemde varlığını sürdürmek, devletini ebedî kılmak, ulusal ya da sistemsel refahı sağlamak gibi amaçları ve bu amaç uğruna yürüttükleri politikalarından bahsedilmektedir. Ulusal politikaları doğrultusunda hareket eden aktörler, kritik bir karar söz konusu olduğunda diğer ulusları umursamayıp ulusal çıkarlarını sonuna kadar savunacak mıdır? Yoksa çoğunluğun iyiliği için kendi zararına veya yok oluşuna neden olabilecek hamleyi mi yapacaktır? Burada Singer amaçları iki farklı şekilde tanımlamıştır. İlki bilinçli olarak benimsenen, rasyonel şekilde takip edilen amaçtır. İkincisi ise aktörün bilgisinin kısıtlı olmasına rağmen yönlendirilmiş davranışlardır (Singer 2006, 9-16). Bu noktada karar alma yaklaşımları ve karar alıcılar devreye girmektedir. Çünkü tanım olarak Uluslararası İlişkiler ya da Dış Politika fark etmeksizin bir karar alma mekanizması söz konusudur. Bu mekanizma

¹² J. David Singer: 7 Aralık 1925'te Brooklyn'de doğan Singer, ABD Donanması'nda Havacılık öğrencisiydi. Kore Savaşı'nda savaştıktan sonra Duke Üniversitesi'nde lisans derecesini almıştır. ABD Deniz Harp Akademisi'nde Profesör olan Singer, 28 Aralık 2009'da vefat ettiğinde Michigan Üniversitesi'nde Fahri Profesörüydü (J.D. Singer, 2010).

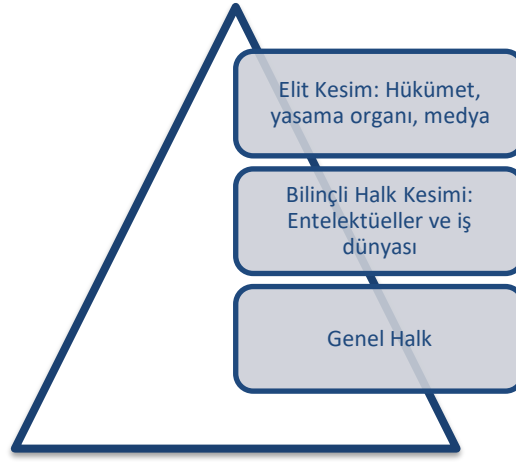
sisteme hangi düzeyden bakıldığında karar alıcının ne yapabileceğini açıklamaya çalışmaktadır.

1.3. Dış Politikada Karar Alma ve Karar Alma Modelleri

Dış politika geleneksel kanadına göre, dış politika ile ilgili alınan kararlar rasyoneldir ve kararlar kendi içerisinde bir mantık çerçevesine oturmaktadır. Dış politika karar alıcıları kâr-zarar hesabı yaparak karar aldıktan sonra çıkan sonuca göre iyi-kötü değerlendirilmektedir. İnsan hayatında karar alma psikolojik bir kavramla açıklanırken dış politika söz konusu olduğunda karar alan kişi ya da birimlerin rasyonel olması beklenmektedir. Yönetici birim ya da kişilerin karar alma sürecindeki kâr-zarar hesaplamaları, kendilerine güvenleri, alabilecekleri riskleri düşünmeleri olağan bir durum oluşturmaktadır. Batılı demokrasilerde yasama ve yürütme organları tarafından oluşturulup yürütülen dış politika baskı ve denetime açıkken, benzer durum demokratik olmayan ülkelerde geçerli değildir. Söz konusu bu ülkelerde yasama ve yürütme millet iradesini yansıtmamaktadır (Yüksel , 2017, s. 21).

Karar alma yaklaşımının gelişimi, uluslararası ilişkiler ve dış politika alanı çalışanlarının realist yaklaşımlarına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Davranışsal Okul olarak isimlendirilen bu kesim, devleti kendi kararlarını alabilen bir aktör olarak değerlendirmemekle birlikte, devletin aynı insanda olduğu gibi davranışlarının gözlemlenip analiz edilebileceğini öne sürmüşlerdir. Davranışsal yaklaşım, geleneksel anlayıştaki soyut devlet anlayışını bir kenara bırakıp, devleti karar alma birimi olarak ortaya sürmekle devlet olgusunu somutlaştırmıştır (Kaya, 2020, s. 41).

James Rosenau, kamuoyunun karar alma sürecini etkilediğini ve kamuoyunun da aslında kendi içinde sınıflandırıldığını anlatan Kamuoyu Kitle Piramidi aşağıdaki gibidir. Bu piramide göre en üstte elit kesim yer alırken, orta kısımda bilinçli halk kesimi ve en altta da genel halk kitlesi yer almaktadır. Bu kesimlerin elinde bulundurdukları güce veya sahip oldukları statüye göre karar alma sürecinde etkili olduğu belirtilmektedir (Alden & Aran, 2016, s.72 akt. Gürel, 2018, s. 9).

Şekil:1.1. James Rosenau- Kamuoyu Kitle Piramidi

(James Rosenau'nun Public Opinion and Foreign Policy çalışmasında geçen ve Nurhak Gürel'in çalışmasında yer alan piramit anlatımı, bu çalışmanın yazarı tarafından tablolştırılmıştır.)

Karar alma sürecinin işlemesi için öncelikle karar alınacak durumun iyi algılanması gerekmektedir. Durum tanımlaması yapıldıktan sonra karar yönünde seçenekler ortaya konulmaktadır. Seçeneklerin değerlendirilmesinde kâr-zarar hesabı yapılip en yüksek fayda gözetilerek bir kararın ortaya çıkması söz konusudur. En son aşama olarak da kararın uygulanması gerçekleşmektedir (Öztop, 2016, s. 39-40). Burada önemli olan nokta uygulama sonucunda inisiyatifin tek bir liderde mi yoksa kolektif bir grupta mı olduğu olgusudur. İç faktör olarak halk kesiminin görüşleri doğrultusunda karar alan işleyişte, olumsuz sonuçlar halka mâl edilip sistem yöneticileri sorumluluktan kaçabilmektedir. Diğer yandan tek lider ya da bürokratik grubun karar almada etkin olduğu durumlarda, olumsuzlukla sonuçlanan karar yine aynı lider ya da bürokratik grubun sorumluluğu üstlenmek zorunda kalmasıyla sonuçlanmaktadır.

Herhangi bir ülkede dış politika anlamında karar almayı etkileyen unsurlar söz konusu olduğunda, karar alma süreci sadece bireylerin gerçekleştirdiği bir eylem olmamaktadır. Yani karar alıcının tek bir durumun etkisiyle kararını uyguladığını söylemek eksik bir ifade olacaktır. Karar alıcıyı etkileyen içsel ve çevresel faktörler şu şekilde sıralanabilmektedir.

- 1) Karar alıcı resmî ya da gayri resmî yollarla da olsa bir role bürünmektedir ve bu doğrultuda eylemlerini gerçekleştirmektedir.
- 2) Karar alıcılar sorumluluklarına, olması gerektiğinden fazla sahip çıkarak bunu kamuoyuna dayatabilmektedir.
- 3) Kararların rasyonel şekilde alınması gerekmektedir.
- 4) Karar alınan konuda lider ya da bürokratik kadro yeterli bilgiye sahip olmalıdır. Eksik ya da bilerek gizlenen bilgi ile yanıltılan karar alıcılar olumsuz sonuçlara neden olabilmektedirler.

5) Son olarak ise karar alıcı her durumda gerek şahsî gerekse devlet adına maksimum faydayı gözetmek zorundadır. Yani alınan kararın kâr-zarar analizi yapılmalı ve en üst düzey fayda gözetilmektedir. (Sönmezoğlu, 2019, s. 306-308).

Karar alma modellerinin başında Rasyonel Karar Alma modeli gelmektedir. Rasyonel karar alma modeli aslında, karar alma sürecine atıfta bulunmaktadır. Bu süreçte insanlar mantıklı ve sistemli olup, tercihleri sezgisel sıraya koymaktadır. Karar alıcılar, kendilerini güvenilir kaynaktan gelen güvenilir bilgiler ile güncellemektedir. “Rasyonel karar alıcılar kendilerini argümanlara ve kanıtlara açık tutan, at gözlükleri olmayan, kanıtları değerlendiren ve tercihlerin olası sonuçları üzerinde düşünen kişilerdir” (Stein, 2016, s. 131). Rasyonel karar alma modellerinden birincisi Rasyonel Aktör Modeli (RAM)’ne göre karar alıcılar ilk olarak durumla ilgili hedeflerini ortaya koymaktadırlar. Sonraki paragraflarda bahsedilecek olan karar alma modelleri, RAM’a karşı olarak ortaya çıkmıştır. Karar alıcılar durumdan elde edecekleri kârı hesapladıkları gibi, zararı da düşünmektedirler. Karar alıcı bir sonraki adım olarak hedeflerini sıralamaktadır. Üçüncü adımda karar alıcı belirlenen hedefe ulaşmak için alternatif dış politika hamlelerini değerlendirmektedir. Dördüncü adım, alternatif adımların ortaya çıkaracağı sonuçların değerlendirileceği adımdan oluşmaktadır. Son aşamada karar alıcı, bu eylemlerden en kârlı ve en az masraflı olanı seçerek uygulamaya geçmektedir (Gülmez, 2020, s. 20-21).

Rasyonel karar alma modelinde birey yani lider ön plana çıkmaktadır. Lider, karar alma mekanizmasının merkezinde yer almakla birlikte, dış politikaya yön de vermektedir. Graham Allison¹³’a göre dış politika analizinin yanıt aradığı lider odaklı sorular şunlardır: Liderler dış politika kararlarını neye göre vermektedir? Karara varmak için nasıl süreçlerden geçerler? Allison kendi analizlerinden yola çıkarak iki tür rasyonel karar alma modeli açıklamıştır. Rasyonel Aktör Modeli’nin devamı niteliğinde olan model ve aynı zamanda Allison’un ilk karar alma modelini oluşturan, Bürokratik Politika Modeli (BPM)’dir (Hudson, 2016, s. 21; Gülmez, 2020, s. 22). Bu modelde dış politika karar alma sürecinde birden fazla aktörün etkili olduğu vurgulanmaktadır. Dışişleri Bakanlığı, Başbakanlık, Genelkurmay Başkanlığı gibi kurumların üst düzey yetkilileri ve hükümet kurumlarının üst düzey yetkilileri karar alma sürecine dâhil olabilmektedirler (Gülmez, 2020, s. 22). Her bir bürokratik kurum kendi çıkarını ön planda tuttuğu için aslında kararı, müzakereler sonucunda devlet almaktadır (Turgut, 2020, s. 2). Devletin örgütleniş biçiminden kaynaklı problemler mevcutsa, karar almayı da olumsuz etkileyeceği için temelde ortak kazancın gözetildiği kararlar alınmak zorundadır (Sönmezoğlu, 2019, s. 310). Krasner¹⁴, bürokratik karar alma modelinin yanlış olduğunu; bürokrasinin karar

¹³ Graham T. Allison: 1940 doğumlu olan Allison, Harvard Üniversitesi’ne bağlı John F. Kennedy School of Government’da ders veren Amerikalı Siyaset Bilimcidir. 1. Clinton döneminde Savunmadan Sorumlu Politika Bakan Yardımcılığı görevinde bulunmuştur (Örmeci, 2019).

¹⁴ Stephen D. Krasner, Stanford’da Graham H. Stuart Uluslararası İlişkiler Profesörü ve Freeman Spogli Enstitüsü, Hoover Enstitüsü ve SIEPR’de kıdemli araştırmacıdır. (Krasner, 2022)

almaktan çok başkana (lidere) yardımcı olma görevi üstlendiğini savunmuştur (Turgut , 2020, s. 3).

Allison'un ikinci karar alma modeli ise, Örgütsel Süreç Modeli (ÖSM)'dir. Örgütsel Süreç Modeli, birey ve grup içi dinamikler yerine, kurumlara ve bu kurumların, kurumsal süreçlerine odaklanmaktadır. Her kurum ya da örgütün kuruluş amacı, yapısı, yani Standart Çalışma Usulleri farklıdır (Güleç, 2018, s. 92). Karar alan örgüt bünyesinde süreç bir düzen ile işlediği için son imzayı atan yöneticinin fikri karar alma aşamasında bir önem taşımamaktadır. Yönetici işleyişi değiştiren hamleler yaparak karar almada etkin olmaya çalışsa da kurum, yine teamülleri yerine getirecektir (Sönmezoglu, 2019, s. 309-310). Örgütsel Süreç Modeli ile birlikte değerlendirilen Grup Düşüncesi Modeli'ne göre, lider ne kadar güçlü olursa olsun dış politika kararları belirli bir grup içerisinde alınmaktadır. Bu noktada karar veren grup alternatif aramak yerine sadece ortak karara odaklanmaktadır (Gürel, 2018, s. 12).

Karar Alma Modellerinin son maddesinde ise Bireysel Karar Alıcılar yer almaktadır. Bireysel karar alıcılar, karar alma aşamasında rasyonel davranamayıp duygusal önyargı ile birlikte zayıflık gösterebilmektedirler. Bilişsel önyargılarla hareket edip yanlış anlaşılma durumu da ortaya çıkmaktadır (Güleç 2018, s. 94). Diğer yandan kararı tek bir kişi ya da kurumun alması pratik karar alma alanı sağlarken, riskli bir kararın sorumluluğunun tek bireye yüklenmesi kişide tedirginlik de yaratabilmektedir.

Dış politikada karar alma birimleri incelendiğinde bireyin ön plana çıktığı görülmektedir. Rasyonel Aktör Modeli'nde bireyin gerçekçi analizlerle doğru karara yöneldiği; Bürokratik Politika Modeli'nde her ne kadara kurumlardan bahsedilse de aslında kurumlarda yer alan bireylerin etkili olduğu; Örgütsel Süreç ve Grup Düşüncesi Modellerinde de yine birey temelli karar alma sistemi söz konusudur. Örgüt, kurum, devlet, sistem fark etmeksizin alınan kararın son imzasında liderin varlığından söz etmek mümkündür. Bu durum birey özelinde lider temelli yaklaşıma yol açmaktadır.

1.4. Dış Politikada Karar Alıcı Aktör Olarak Lider

Lider kelimesi İngilizce 'leader' önder sözcüğünden alıntıdır. Kelimenin Anglo-sakson kökü yol veya yön anlamına gelirken, Yunancada hegemon, Romalılarda dux, Latince de ise gemi dümencisi anlamında gubernatör ya da yönetici anlamında governor kelimelerinin karşılığıdır (Zel, 2011, s. 108-109; TRT, 2023). Liderlik ise önderlik, liderin görevi olarak tanımlanmaktadır. Topluluğa önderlik eden ve karar alma noktasında etkin olan lider kavramı ile ilgili tarihte ilk yazılı kaynak M.Ö. 2300'lerde Mısır Firavunu Ptahhotep olarak bulunmuştur (Özalp, 2019, s. 6). Akademik literatüre ise 14. yüzyılda girmiştir (Zel, 2011, s. 109).

John Adair'in yazdığı Kışkırtıcı Liderlik kitabında geçtiği üzere, M.Ö. 400'lerde yaşamış olan filozof Ksenofon'un Cyropaedia eserine göre bir liderde olması gereken özellikler, ılımlılık,

adalet, akıllılık, yumuşak başlılık, soğukkanlılık, düşüncelilik, insanlık, sempati, yardımseverlik, cesaret, yüce gönüllülük, bonkörlük, nezakettir. M.Ö. 300'lerde yaşamış Aristoteles'e göre ise lider adil, ılımlı, sağgörülü, dayanıklı olmalıdır (Zel 2011, 114-115).

M. Higgs¹⁵ ise liderliğin doğasını açıklama konusunda Platon'dan beri gelişen sürece Max Weber ve Sigmund Freud'un katkı sağladıklarını ifade etmiştir. Higgs'in çalışmasında yer alan tabloya göre liderlik kelimesinin dönemlere göre ayrımı özetle aşağıdaki gibidir (Tablo 1.2) (Higgs, 2002, 197; Özalp, 2019, s. 8-9). Tabloda iki defa 1990'lar döneminin yer almasının sebebi, "Dönüşümcü Liderlik" kavramının o dönemde ortaya çıktığı halde günümüzde de etkisinin sürmesinden kaynaklanmaktadır. 2002'de Higgs'in ve 2019'da da Özalp'in yapmış olduğu çalışmalara ek olarak 1990'larda etkili olan "Dönüşümcü Liderlik" yaklaşımı tarafımda eklenmiştir.

Tablo:1.2. : Dönemlere ve Hâkim Olan Bakış Açlarına Göre Liderlik Yaklaşımları

Dönem	Hâkim Okul	Anahtar Kelimeler	Referanslar
1920'ler	Özellikler Yaklaşımı	Liderlik; iyi liderlerin ayırt edici özellikleri belirlenerek anlaşılabilir	Max Weber (1947)
1950'ler	Davranışsal Liderlik Teorisi	Liderin etkinliği, uygun davranışların belirlenmesiyle açıklanabilir ve geliştirilebilir	Tannenbaum & Schmidt (1958)
1960'lar	Durumsal Liderlik Teorisi	Liderlik şartlar ve çevreye bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Liderlik tarzı duruma göre icra edilmelidir	Fiedler (1967) Hersey & Blanchard (1969)

¹⁵ Max Malcolm Higgs: Birleşik Krallık'ta yer alan Southampton Üniversitesi İşletme Okulu'nda Profesör olarak görev almaktadır. Liderlik, liderlik gelişimi ve örgüt psikolojisi gibi alanlarda çalışmalar yapmıştır (Higgs, 2022).

1970'ler	Karizmatik Yaklaşım	Liderlik, liderlerin karizmatik davranışları ve örgütleri dönüştürme yetenekleriyle ilgilidir	House (1976) Burns (1978) Conger & Kanungo (1988) Bryman (1992)
1980'ler	Yeni Liderlik/Neo Karizmatik Okulu	Liderlik ve yönetim iki ayrı kavramdır. Liderlik, karizmaya ek olarak bir takım özellik ve davranışları da kapsayan dönüşümsel bir odak da gerektirmektedir	Bass (1985) Avolio & Bass (1995;1997) Conger & Kanungo (1988) Shamir (1992) Bennis (1985) Alimo-Mecafte (1995)
1990'lar	Gelişmekte Olan Yaklaşımlar: Stratejik Liderlik Değişen Liderlik	a) Liderlik, stratejik karar almanın yöneticiler tarafından incelenmesi ile anlaşılabilir. b) Liderlik kesinlikle değişim yönetimi ile bağlantılıdır. Lider davranışları değişim sunma çalışmaları bağlamında anlaşılabilir	Finhelstein & Hambrick (1996) Hambrick & Brandon (1998) Kotter (1994) Higgs & Rowland (2000) Conner (1999)
1990'lar	Dönüşümcü (Vizyoner) Liderlik Teorisi	Liderin dönüşümle ilgili vizyon belirlemesi, kaynak aktarması, standartlara uyması ve tüm bu değişiklikleri yaparken prosedürü takip etmesi beklenir.	Bass (1990) Kouzes&Posner (1995) Firestone (1996) Duke (1996)

Kaynak: (Higgs 2002, 197, Özalp 2019, 8-9)

Liderlik kavramı yukarıda açıklanan ilk anlamlarına ek olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra zaman içerisinde devlet başkanları, siyasi parti liderleri, uluslararası örgüt liderleri gibi kavramlarla siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde yerini almıştır. Dış politika kararlarının alınması birçok kurum ya da kuruluşun katıldığı kolektif bir süreç gerektirdiği gibi tek bir kişinin karar alması yönünde durum da doğurabilmektedir. Devletler söz konusu olduğunda alınan kararların nihayetinde liderin onayı ya da imzasının lüzumlu

olması nedeniyle, liderler ön plana çıkmaktadır. Grubun karar almada etkili olduğu diğer seçenekte ise örneğin, Başbakanlık ya da Parlamenter Sistem olmasına bağlı olarak nihai kararların yönleri değişebilmektedir (Erdoğan, 2020, s. 54). Amerika Birleşik Devletleri gibi gelişmiş demokrasilerde yasama ve yürütmenin keskin ayrılığı karar alma süreçlerinde özen ve detay gerektirirken, demokratik olmayan ülkelerde bir kişinin aldığı karar, sonuçları aniden değiştirmektedir. Danışmanlarıyla birlikte karar alma sürecinde etkili rol oynayan başkanlık sisteminde, karar almanın son aşamasında başkana geniş yetki alanı bırakılmaktadır. Bu sistemde bireysel tercihler ön plana çıkmaktadır. Parlamenter sistemde ise başbakan, mecliste alınan kararı bakanlar kurulunda görüşmeye sunmakta ve en son devlet yöneticisi olan Başkanın (Türkiye'deki adıyla cumhurbaşkanı) onayına sunmaktadır (Stein, 2016, s. 144). Liderler, her iki devlet tiplemesinde de ön plana çıkmaktadır.

Dış politikada karar alıcı aktör denildiğinde, birey ön plana çıkmaktadır. Bireyin, yani liderin karar alma noktasında etkili olması için bir takım özellikler mevcuttur. Bunların başında liderin kişilik özellikleri gelmektedir. Karizmatik liderliğin etkili olduğu toplumlarda, kurumsallaşmış karar alma mekanizmasından çok az bahsedilmektedir. Dolayısıyla liderin bulunduğu çevre ve kişisel özelliklerin nispi önemi vardır (Sönmezoğlu, 2019, s. 323). Örneğin Amerikan başkanlarından Dwight D. Eisenhower, askeri kariyerinin etkisiyle yanında çalışanların uyumlarına ve işlevlerine önem vermiştir. Diğer ABD Başkanı olan Franklin D. Roosevelt, çalışanların arasındaki rekabeti desteklemiş, nihai karar alıcı rolünü en son kullanarak, alınan kararlardaki kişisel etkisini arttırmıştır (Sönmezoğlu, 2019, s. 324). KKTC özelinde bakıldığında ise önce Fazıl Küçük, sonra Rauf Denktaş Kıbrıs Türkünün cemaat liderleri olarak dönemleri içerisinde etkin rol oynamışlardır. Daha geriye gidildiğinde ise gerek Osmanlı Devleti'nin Ada'ya atadığı kadılar ve gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin atadığı müftüler, orayı bir Osmanlı mülkü olarak görmekteydiler. Özellikle 1871 yılında Belediye İdaresinin kurulmasından sonra Osmanlı Kadıları belediyecilik işlerini de yürüttükleri için, ödenecek vergileri belirlemek için nüfus sayımlarını yapmışlardır. Bu yüzden Osmanlı nüfus defterlerinde Ada'daki tebaanın etnik kökeni, dini, mesleği, yaşı gibi bilgiler mevcuttur. Tüm ada halkını Osmanlı vatandaşı olarak değerlendiren kadıların bu anlayışı Ada, İngiliz egemenliğine girdiğinde de devam etmiştir. Osmanlı'dan geçici süre alınan Kıbrıs'ın protokol sıralamasında Türk Cemaatinin müftüsüne öncelik verilmiştir. 1882'de Kavanin Meclisi kurulana kadar Türk cemaatinin lideri olarak müftü ön plana çıkmıştır (Kilercioğlu, 2007, s. 41). Kıbrıs'ta çatışmalar çıktığında ise Dr. Küçük ve Denktaş gibi liderler Türklerin koordinasyonla hareket etmesinde etkili olmuşlardır.

Liderin inancı da karar alma mekanizmasını etkileyen bir diğer faktördür. Liderin çevresinde gelişen olaylara hâkim olması ve denetleyebilmesi, liderin kendine ve topluma olan inancını arttırmaktadır. Diğer yandan liderin yetiştiği sosyal çevrenin, dünya görüşünü etkilediği ve karar almanın temel özelliklerinden biri olduğu belirtilmektedir (Sönmezoğlu, 2019, s. 325). Konuya, KKTC özelinde bakılacak olunursa Rauf Denktaş'ın liderlik öncesi zamanlarının Rumlarla olan çatışmalara denk gelmesi, Kıbrıs Cumhuriyeti tek bir devlet iken Türklere

yapılanlara şahit olması, Denктаş'ın çözüm konusunda iki ayrı devlet sistemini savunmasına neden olmuştur denilebilmektedir. Çalışmanın devamında değinileceği üzere, ona göre Kıbrıs Türkleri ve Rumları arasına kan girmiştir ve bir araya gelmesi mümkün değildir. Denктаş'ın Kıbrıs Türkü davasını yürütmesindeki temel düsturunu bu gibi sebepler oluşturmuştur. Annan Planı döneminde ise Mehmet Ali Talat ön plana çıkmıştır. Denктаş'ın tüm karşı çıkmalarına karşın Planın son aşamasında Başbakan olan Talat, Kıbrıs Türklerinin plana "evet" demesi yönünde kampanyalar yürütmüş, Türkiye Cumhuriyeti yetkilileriyle sıklıkla görüşmüştür.

Neden lider odaklı araştırma yapıldığı sorusunun en temel cevabı, Kıbrıs Türklerinin gerek Osmanlı'dan ayrılma, gerek İngiliz idaresi dönemi gerekse bağımsızlık dönemleri göz önüne alındığında ortaya çıkmaktadır. Çünkü toplumun ayrıştırılmaya çalışılan kesimin bir lider etrafında toplanması olasıdır. Kıbrıs Türkü Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduktan sonra maruz kaldığı haksızlık ve katliam sonucu dönemin ön plana çıkan liderleri etrafında bir araya gelmiştir. Kıbrıs Türklerinin lideri konumunda olan Dr. Fazıl Küçük, Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası gereği Cumhurbaşkanı Yardımcısı görevindeydi. Kanlı Noel olayları sonrasında Türk Mukavemet Teşkilâtı'nın (TMT)¹⁶ organize olmasında ve Kıbrıs Türklerinin güvenli bölgeye yerleştirilmesinde etkili rol oynamıştır. Seçilmiş lider olarak, doğal liderlik özelliklerini kullanan Dr. Küçük müzakere döneminde de aktif rol almıştır. Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulduktan sonra Kıbrıs Türklerinin Dr. Küçük'ten sonraki lideri Rauf Denктаş olmuştur. Kanlı Noel sırasında ve sonrasında sahada aktif rol oynamıştır ve Kıbrıs Türklerinin güvenli bölgeye geçmesini sağlamıştır. Liderlik özellikleri ile ilgili bahsi geçen liderin örgütlenme becerisi ve lider karizması gibi maddeleri de Denктаş için hesaba katmak gerekmektedir. KKTC kurulduktan sonra ise seçilen KKTC liderine önemli misyonlar verilmiştir. Kıbrıs meselesinin çözümü noktasında halk tarafından seçilmiş Cumhurbaşkanı müzakerecilik sıfatı yüklenirken, diğer yandan dış ilişkiler bağlamında KKTC Anayasası'nda Cumhurbaşkanı yürütme görevi ¹⁷ verilmiştir (Ustabulut, 2020, 54). KKTC yarı başkanlık sistemi ile yönetilmektedir fakat Türkiye'nin 2017 Anayasa değişikliği öncesinin aksine, KKTC'de Cumhurbaşkanı doğrudan halk seçer (KKTC Anayasası, 2009, s. 35). Bu yüzden de Cumhurbaşkanı halkın iradesini yansıtması açısından önemini korumaya devam etmektedir.

"KKTC liderleri neden çalışmanın ilk odak noktası olmuştur?" sorusunun yanıtı olarak, yukarıdaki tablo KKTC özelinde tekrar düzenlenmiştir. İlgili bölümde de belirtildiği üzere Kıbrıs Türk Cemaati'ni uluslararası alanda temsil eden liderler, bu cemaatin maruz kaldığı yıkımı duyurması açısından ön plana çıkmıştır. İlk olarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Yardımcısı olan Dr. Fazıl Küçük, Kıbrıs Türk Cemaati açısından da doğal bir lider olarak karşılanmıştır. Özellikle Kanlı Noel olayları esnasında takındığı tutum, gerek

¹⁶ Kıbrıs'ta 1 Ağustos 1958'de kurulan Türk Mukavemet Teşkilatı, EOKA örgütüne karşı mücadele etmek için kurulan silahlı örgüttür. Daha sonraları EOKA'nın yerini EOKA-B'ye bırakmasıyla bu örgülle mücadele etti. 1 Ağustos 1976 tarihinde Kıbrıs Türk Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlanmıştır. (TMT nedir, Ne demek? (Türk Mukavemet Teşkilatı ne zaman kuruldu?) 2022)

¹⁷ KKTC Anayasası madde 5.: Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından Anayasa ve yasalara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir (KKTC Anayasası, 2009, s. 7).

Ada'daki Türkleri güvenli bölgeye geçirmek gerekse yaşanan olaylardan dünyayı haberdar etmek gibi eylemlerle liderliğin gereklerini yerine getirmeye çalışmıştır. Sonrasında Rauf Denктаş lider olarak ön plana çıkmıştır ve Türkiye ile Kıbrıs Türklerinin ilişkilerinin gelişmesinde etkili olmuştur. 1974 Barış Harekâtı döneminde Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Başkanı Bülent Ecevit ile birlikte Harekâtın Türkler açısından başarılı olmasında etkili olmuşlardır. Tablonun içindeki "KKTC Lider Referansları" sütununun altında verilen örnekler, Üçüncü ana başlık altında liderler özelinde detaylı bir şekilde açıklanacaktır. Yukarıda açıklanan durumların kısa özeti niteliğinde olan tablodaki maddelerin genişletilmiş hali başka bir çalışmanın konusudur. Peki, çalışmanın ana noktası olan patron-bağımlı devlet ilişkileri neden KKTC liderleri ekseninde değerlendirilmiştir? Çünkü Kıbrıs Türk Cemaati liderleri, Kıbrıs Türklerinin gerek yurtiçinde gerekse yurtdışındaki temsilcileridir. Dış dünya ile bağlantıları sağlayan lider, Türkiye açısından KKTC Cumhurbaşkanı olarak tanımlansa da BM üyesi ülkeler ve diğer ülkeler tarafından "Kıbrıs Türk Cemaati Lideri" olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası görüşmeleri ise Garantör Devlet haklarını kullanan Türkiye üzerinden yürütmektedir.

Tablo1.3: Liderlik Yaklaşımları ile KKTC Liderlerinin Karşılaştırılması

Hâkim Okul	Anahtar Kelimeler	KKTC Lider Referansları
Özellikler Yaklaşımı	Liderlik; iyi liderlerin ayırt edici özellikleri belirlenerek anlaşılabilir	<ul style="list-style-type: none"> • Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denктаş'ın Kıbrıs Türk toplumu tarafından lider olarak kabul görmesi, • Mehmet Ali Talat'ın Annan Planı doğrultusunda çözüm yanlısı olması.
Davranışsal Liderlik Teorisi	Liderin etkinliği, uygun davranışların belirlenmesiyle açıklanabilir ve geliştirilebilir	<ul style="list-style-type: none"> • Büyük Britanya'nın Kıbrıs'ı alması sonucu Osmanlı Devleti'nin bölgede Müslümanların haklarını kendi garantörlüğüne alması, • Türkiye Cumhuriyeti Kurulduğunda Ada'ya müftü gönderilmesi ve müftünün Türk Cemaati lideri olarak kabul görmesi, • Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduğunda Cumhurbaşkanı Yardımcısı olan Dr. Fazıl Küçük'ün, Kanlı Noel ve sonrası süreçte doğal lider olarak ön plana çıkması, • Rauf Denктаş'ın Makarios tarafından tehlikeli addedilip Ada'ya girişinin yasaklanması üzerine Denктаş'ın Ada'ya gelmesi ve yakalanması, • Denктаş'ın KKTC'yi kuran lider olarak Kıbrıs Türk Cemaati ve Türkiye Cumhuriyeti'nce kabul görmesi.

Durumsal Liderlik Teorisi	Liderlik şartlar ve çevreye bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Liderlik tarzı duruma göre icra edilmelidir	Yukarıdaki şartlar bu maddeye de örnek oluşturabilir. Ek olarak; <ul style="list-style-type: none"> • İngiliz sömürgesindeyken Ada'daki Kavanin Meclisindeki Türk mebusların Enosis'e karşı tepki göstermesi,
Dönüşümcü (Vizyoner) Liderlik Teorisi	Liderin dönüşümle ilgili vizyon belirlemesi, kaynak aktarması, standartlara uyması ve tüm bu değişiklikleri yaparken prosedürü takip etmesi beklenir.	<ul style="list-style-type: none"> • Denктаş'ın KKTC'nin kurulduğunu ilan etmesi ve artık bağımsız bir devlet olarak uluslararası alanda var olacaklarını söylemesi, • Mehmet Ali Talat'ın Annan Planı yanlısı açıklamalar yapması ve 2005 KKTC Cumhurbaşkanı seçimlerinde, Cumhurbaşkanı seçilmesi. • Dr. Derviş Eroğlu'nun Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Rum tarafı ile görüşmelere Talat'ın bıraktığı yerden devam ederek Ada'da çözüm yanlısı tavır aldığını belirtmesi, • Mustafa Akıncı'nın Lefkoşa Belediye Başkanlığı döneminde yürüttüğü Rum tarafı ile işbirliği politikasını, Cumhurbaşkanlığı döneminde de devam ettirmesi.

Kaynak: (Higgs, 2002, s. 197; Özalp, 2019, s. 8-9, çalışmalarından hareketle bu çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.)

Çalışmanın ana konusu olan KKTC dış politikasına geçmeden önce KKTC'nin hangi devlet statüsünde değerlendirileceği incelenecektir. Denктаş sonrası dönemin çalışma kapsamına alınmasının nedeni, Denктаş'ın kurucu lider olmasından kaynaklanmaktadır. Devletin kurulmasında etkili olan özel şartlar göz önüne alınarak, kurucu lider dönemine ayrıca değinilmesi gerekmektedir. Neticede bir devletin içinden yeni bir devlet meydana gelmiştir ve bu yeni devletin tanınmadığı göz önüne alınırsa, kurucu lider halkı derleyip toparlayan ve dış ilişkiler konusunda da müzakereleri yürüten kişi olarak ön plandadır. Denктаş dönemi içerisinde açıklanacağı üzere Denктаş, Cumhurbaşkanı olarak liderliğini sürdürdüğü süreçte KKTC dış politikasını kurucu ilkeler çerçevesinde yürütmüştür. Lider kararlarının değerlendirilip Türkiye Cumhuriyeti ile aynı ya da farklı yönde ilerlediği kısımlar tespit edilerek, KKTC'nin dış politika karakter özellikleri ortaya çıkarılacaktır.

1.5. Kuzey Bağımlı Devletler (Client State) ve Dış Politika

Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sadece Türkiye'nin tanıdığı, ne BM ne de diğer devletler tarafından tanınmayan bir devlettir. Bağımlı devletlerin konumları veya işleyişleriyle ilgili yazılmış çalışmada ve haberlerde KKTC, Türkiye'ye bağımlı bir devlet olarak nitelendirilmiştir. Örneğin; Pål Kolstø¹⁸ patron-bağımlı devlet ilişkisi üzerine yazdığı makalede kendisinden önce yapılan çalışmaları referans alarak KKTC'yi, Türkiye'ye bağımlı devlet olarak ele almıştır (Kolstø, 2020, s. 142). Bir başka çalışmada ise KKTC Cumhurbaşkanlarının dönemleri içinde bağımsız tutum sergilemeleri üzerinde durulmuştur (Berg & Yüksel 2022, s.14-15). Bu yüzden *Client State* yani bağımlı devletin tanımı yapılacak ve ardından daha anlaşılır olması için tanım örneklendirilecektir.

Client; müşteri, müvekkil/müvekkile anlamlarına gelmektedir ve Latince *cliens* (kulak veren) kelimesinden türeyen isim kökenli bir sözcüktür (Cambridge Dictionary, 2010, s. 129; Client Kelime Kökeni). Yeni kurulmuş, kuruluşunda temel sıkıntılar olan veya az gelişmiş devletlerin, "patron" olarak nitelendirilen bir başka büyük devlete bağımlılığını tanımlamak amacıyla II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, uluslararası ilişkiler literatüründe "bağımlı devletler"i ifade etmek için kullanılmıştır. Patron-bağımlı devlet ilişkileri kavramı, antik Roma'nın sosyo-politik yapılarını inceleyen tarihçiler tarafından sosyal bilime tanıtılmıştır; daha sonra antropologlar tarafından modern öncesi toplumlardaki belirli kişiler arası, akrabalık dışı bağımlılıkları açıklamak için kullanılmıştır. Roma İmparatorluğu bu statü ile birlikte, küçük devletleri doğrudan işgal etmeyerek askeri ve idari maliyetlerini azaltmaktaydı. Diğer yandan da özgür tebaa anlayışıyla da bağımlı devlet halkına bir lütufta bulunmaktaydı (Sylvan, 2003, s. 2; Kolstø, 2020, s. 141). Geleneksel biçiminde ilişki, tipik olarak bir toprak sahibi olan patronun dış dünyaya erişim de dâhil olmak üzere kaynaklar üzerinde münhasır kontrole sahip olması anlamında tekelci olma eğilimindedir (Theobald, 1983, s. 137).

Soğuk Savaş döneminde küçük-devlet olarak tarif edilen bağımlı devletler, büyük devlete geniş ölçüde maddi anlamda bağımlıdır ve gerek iç gerekse dış politikada büyük devletten ayrı hareket etmemektedirler. Bağımlı devletler ile ilgili tanım 2000'lerden sonraki çalışmalarda çoğunlukla Soğuk Savaş dönemine atıfta bulunulsa da günümüz Rusya Federasyonu-Transdantiyer veya Abhazya (Kosienkowski, 2019, s. 183-207; Kolstø, 2020, s. 140-158) ABD ve onun Eyaletleri ya da ABD-Kanada (Sylvan, 2003, s. 1-24; Veenendaal, 2014, s. 1-17) ilişkilerini açıklamada kullanılmıştır. Küçük devlet, diğer devletler tarafından tanınmadığı ve özellikle ticari ve politik ilişkiler bağlamında yalnız olduğu için bir şekilde büyük devlete eklenmek zorunda kalmıştır. Soğuk Savaş döneminin ABD ve Sovyetler Birliği mücadelelerinin bir diğer aracı bu bağımlı devletler olmuşlardır. Bu durum dünyanın iki kutuplaşmasını belirgin hale getirmekle beraber, herhangi bir patron devletin askeri sevkiyat, halkı ya da parlamentoyu ikna etmek ve ideolojik temellere dayandırmak gibi hamlelerin,

¹⁸ Oslo Üniversitesi'nde Rus ve Sovyet sonrası Çalışmalar Profesörü olan Kolstø Rusya, eski Sovyet cumhuriyetleri ve Batı Balkanlar'da etnik ilişkiler, ulus inşası ve milliyetçilik konularında uzmandır (Kolstø, 2023).

organizasyon sürecini yavaşlatan etmenlerden uzak durulmasını sağlamıştır (El-Doufan, 1992, s. 256). Günümüze geldiğinde ise yine yabancı literatürde olan bir çalışmada KKTC, Türkiye'nin bağımlı devleti olarak geçmektedir. Çalışma KKTC'nin Türkiye'ye bağımlılığını iç işleri ve devlet yönetimini açısından açıklamıştır (Berg & Yüksel, 2022, s. 1-18).

Bağımlı devletler bağlamında iki tür patron ilişkisi vardır. Bunlardan ilki, düşük statüdeki yapının kendisini yüksek statüdeki devlete bağlamaya çalıştığı biçimdir. Köy-kent ilişkilerini anımsatan bu ilişki tipi, gönüllülük esasına dayalı olduğu için patron ile bağımlının bağlarının kopması zordur. Bağımlı devletteki kitlelerin örgütlenmesiyle bu bağımlı yapıya son verilebilmektedir. İkincisi ise, siyasi destek karşılığında kaynaklardan fazla pay almayı gerektiren bir patron-bağımlı ilişkisidir. Patron devlet uluslararası arenada daha fazla destek almak adına bağımlısını altyapı, kamu binaları inşası ve kaynak aktarımı konusunda beslemektedir. İlkinde de benzer kaynak aktarımları söz konusu olabilir fakat ikisi arasındaki temel ayrım bağların duygusal, fiziksel, maddi nedenlerden herhangi biri olmasıdır (Theobald, 1983, s. 141).

Küçük devletlerin uluslararası anlamda bağımlı ve kırılgan olarak tanımlanmalarının aksine, küçük devletler aslında büyük devletlerle bağlantılı ilişkiler yürütmektedir ve büyük devletlerin de çıkarları söz konusudur (Veenendaal, 2014, s. 1). Patron-bağımlı devlet ilişkisi olarak değerlendirilen durum askerî, ekonomik ve siyasi güçler açısından eşit olmayan devletlerin veya uluslararası aktörlerin karşılıklı mal ve hizmet alışverişi olarak da tanımlanmaktadır (Kosienkowski, 2019, s. 182). Temelde büyük devletin bağımlı devletten istediği şey, karşılıklı al-ver dengesinin korunması ve gerekli durumlarda bu dengenin büyük devlet lehine gerçekleştirilmesidir. Bozulan dengenin bağımlı devlet halkınca hissedilmemesi, uluslararası ortamdaki huzurun sağlanması açısından önem taşımaktadır. Küçük devletin büyük devlete olan bağımlılık durumu referandum yoluyla olabileceği gibi, halk ayaklanması veya kamuoyu baskı grupları yoluyla da gerçekleşebilmektedir.

Antropolojik bakış açısıyla yaklaşılacak patron-bağımlı devlet ilişkisinde, bu bakış açısının getirisi olarak bir kabile-tebaa görüşü mevcuttur. Şöyle ki kabile şefi yani patron, tebaasının gönlünü hoş tutarak, onlara lütuflarda bulunarak, kabilesinin kendisine bağımlılığını kesin kılmaktadır. Patron-bağımlı devlet ilişkileri sosyo-ekonomik boyutun da ötesinde aynı zamanda ideolojik, kültürel, askeri ve diplomatik/stratejik faktörleri de içermektedir. Bir bağımlı devlete ayrıca patron tarafından krediler, hibeler, aynî yardım ve uygun ticaret koşulları veya yatırım şeklinde hayatî ekonomik destek sağlanabilmektedir. Ayrıca, bağımlının nüfusunun maddi ve fiziksel refahını iyileştirmek için kullanılan bir patronun yardımı, bağımlı hükümetinin iç meşruiyetini artırabilir (Carney, 1989, s. 43; Kosienkowski, 2019, s. 194). Patronun bağımlısı olan devlet ne kadar çoksa o denli çok tebaa anlamına geldiği için, büyük devletin hegemonyasını da uluslararası alanda ortaya çıkarmaktadır. ABD siyasetinde sömürgelerin söz konusu olduğu dönemde seçim kampanyalarında bağımlı devlet ilişkilerine

atıfta bulunulmuştur. 1930'larda Harold Lasswell¹⁹ ve 1950'lerde V.O. Key Jr.²⁰, Amerikan parti siyasetini ve kampanya uygulamalarını tanımlamak için bu tür ilişkilere değinmişlerdir. Bağımlılık türünü sıfır toplamlı oyun olarak tanımlamak eksik bir tanım olacaktır. Çünkü bağımlı devletler, patronlarına çıkardan çok yakınlık hissettikleri için de ilişkilerini geliştirdikleri göz ardı edilmemelidir (Carney, 1989, s. 44).

Bağımlının patron karşısında avantajlı olduğu durumlar da vardır. İlk olarak, bağımlı devletin patron ile ilişki türü, bağımlının halkı için endişe veya güven kaynağı oluşturabilmektedir. Halkın sözünün geçtiği demokratik rejimlerde, devletin güvenilirliği tehlike altındaysa patron ile olan bağlılık, halkın tepkisi ile son bulabilmektedir. İkinci avantaj daha doğrusu bağımlının sözünün geçtiği bir diğer durum, yönetim kadrosunun etkin olduğu devletlerde söz konusudur. İlk örneğin aksine, yönetim kadrosunun ya da tek kişinin etkin olduğu bağımlı devletlerde, yönetime farklı düşünen biri geçtiğinde patron ile bağlarını koparması olasılığı vardır. Burada patron devlet, yeni duruma adapte olup ona göre şekil de alabilir veyahut kendini riske atmayıp ilişkinin kesilmesine ses çıkarmayabilir. Bağımlı devlete olan bağımlılık türü ve al-ver dengesi ayrılma durumlarının belirleyicisidir (Kolstø, 2020, s. 142).

Carney²¹ makalesinde, Lemarchand ve Legg'in 1972'deki çalışmasına atıfta bulunarak patron ile bağımlı arasındaki statü farkının aradaki ilişkiyi güçlendirdiğine vurgu yapmıştır (Lemarchand & Legg, 1972, s. 152). Makas daraldıkça daha güvencesiz ilişkiler söz konusu olmaktadır. Bu yüzden asimetrik farkın fazla olması gerektiğini belirtmiştir. Aynı zamanda taraflar ilişkilerden memnun kalmadığında, koşulların gözden geçirilmesi ve varsa anlaşmaların yenilenmesi söz konusu olmaktadır. Patron devlet, bağımlı devlete göre ilişkide daha fazla hareket serbestliğine sahiptir. Bağımlılık gönüllü olarak gerçekleştiyse eğer, yine gönüllülük esasıyla son bulabilmektedir. Anlaşmayı sağlayan devlet liderinden birinin veya her ikisinin de ölümü, iki devletten herhangi birinin savaşa girmesi ya da halk hareketleri sonucunda ayrılmayı isteme gibi durumlar bağımlılığı sonlandıran diğer seçenekler arasında yer almaktadır.

Küçük-güçsüz devletlerin neden kendilerinden büyük bir devlete bağlı olmayı tercih ettiği sorusu farklı açılardan yanıtlanmaktadır. Antropolojik bakış açısıyla değerlendirildiğinde büyük devletler, kendilerinden küçük devletleri güdümleri altına alarak, kendilerini güçlü konuma yerleştirmek istedikleri çıkarımı yapılmaktadır. Bir bağımlı devlet patronundan,

¹⁹Harold Dwight Lasswell , (13 Şubat 1902, Illinois , ABD - 18 Aralık 1978, New York), güç ilişkileri, kişilik ve siyaset üzerine çığır açıcı çalışmalarıyla tanınan etkili siyaset bilimcidir ve çağdaş davranışsal siyaset bilimine diğer önemli katkılarda bulunmuştur (Gregersen, 2023).

²⁰ Valdimer Orlando Key Jr. (13 Mart 1908, Austin , Texas , ABD - ö. 4 Ekim 1963, Cambridge , Massachusetts), ABD'li siyaset bilimci, ABD siyasi süreciyle ilgili çalışmaları ve ABD'nin siyasi sürecine katkılarıyla tanınır (Lamis 2015).

²¹ Christopher P. Carney: 1986-1993 yılları arasında Cornell College'den yüksek lisans derecesini ve Wyoming Üniversitesi'nden doktora bitirmiştir. Nebraska-Lincoln Üniversitesi'nden Siyaset Bilimi Doktorası bulunmaktadır. 1995 yılında Teğmen olarak görevlendirilen Carney, 15 yılı aşkın bir süredir istihbarat subayı olarak görev yapmıştır ve Deniz Kuvvetleri Komutanı rütbesine sahiptir. Günümüzde ABD Kongre Üyesi, Başkanlık Komiseri, Havaçılık ve Siber İstihbarat Uzmanı ve Üniversite Profesörüdür (Carney, 2023).

uluslararası forumlarda diplomatik koruma ve destek alabilir veya patronu ile dış dünya arasında aracılık yapabilir (Kosienkowski, 2019, s. 193). Bölümün başında belirtildiği gibi, Roma İmparatorluğu anlayışıyla bakıldığında, patron devletin maliyetleri azaltma ve diğer halklara lütufta bulunma gösterisinin bir sonucuyla bağımlılık ilişkileri gerçekleşebilmektedir. Devletlerarası ilişkiler bağlamında ise, küçük devletin diğer devletlere göre konumlarını güçlendirmeyi tercih etmeleri olasıdır.

Küçük devletler dünya ekonomisinde yer alabilmek ve olabilecek finansal zararlardan etkilenmemek için de büyük devletin yanında yer almayı tercih edebilirler. Ekonomisini patrona devreden bağımlının olası bir kriz durumunda patronuyla birlikte zarar etmesi söz konusu olsa da bağımlı devlet, iç muhalefeti ve kamuoyunu sakinleştirmek için suçu tamamen patron devlete atabilir. Patron devletten gelen kaynaklarla altyapısı, inşaatları, sosyal yardımları gerçekleşen bağımlı devlet, krize bir nevi razı olmak zorunda kalmaktadır. Böylece patrona bağımlılık devam edeceği gibi, bağımlı devletin iktidarının da sorgulanması mümkün olmayacaktır (Carney, 1989, s. 48-49). Bu duruma somut örnek olarak Federal Rusya bağımlısı Transdinyester gösterilebilir. Moldova'nın siyasi sınırları içinde olduğu halde tek taraflı bağımsızlığını ilan eden bir de facto devlet olan Transdinyester, Karabağ, Güney Osetya ve Abhazya tarafından tanınmaktadır. Rusya buraya özellikle 2012 sonrası yaptığı yatırımlarla kamu binaları (hastane, okul vb.) inşa etmiş, kamu araçları tahsis etmiş ve aynı zamanda Rus rublesinin kullanımını teşvik ederek, gerek Transdinyester halkının gerekse Moldova içerisindeki Batı karşıtı kesimin ilgisini toplamaya çalışmıştır. Böylelikle bölgenin Avrupa'ya entegrasyonunun önüne geçmiştir. Transdinyester, Rusya ile uluslararası arenada dayanışma göstermiştir. Örneğin, Transdinyester makamları Rusya'nın Gürcistan'ı askeri işgalini desteklemiştir ve daha sonra Abhazya ve Güney Osetya'nın Ağustos 2008'de tanınmasını da takdir etmiştir. Ayrıca Mart 2014'te Kırım'ın Rusya tarafından ilhakını da onaylamışlardır. (Kosienkowski, 2019, s. 188)

Patron devlet uluslararası alanda, özellikle Birleşmiş Milletler (BM)'de müttefik sağlama açısından bağımlı devleti garanti oy olarak görmektedir. Soğuk Savaş döneminde Sovyet-Küba ilişkileri veya ABD-Somali ilişkileri buna örnektir. Yine aynı dönemde bağımlı devletler, uluslararası askeri caydırıcılık açısından önem teşkil etmekteydi. Patron devletin düşmanının yanı sıra başında bağımlısının olması, bu caydırıcılığı sağlamaktaydı. Kore'deki ABD varlığı Sovyetler açısından tehditkâr olsa da olası büyük çatışmaların ön izlemesini oluşturması açısından önemlidir (Carney, 1989, s. 50-51). BM'deki bağımlı devletlerin ilişkilerine bakılacak olunursa, 2012 yılında BM Genel Kurulu, Filistin'e üye olmayan gözlemci statüsü verilmesini oylamıştır. Filistin girişimine karşı çıkan dokuz üye devlet arasında İsrail ve ABD'nin yanı sıra küçük Pasifik ada devletleri olan Nauru, Marshall Adaları, Palau ve Mikronezya Federal Devletleri de vardı. ABD'nin bağımlılarının bu ve benzeri birçok durumda patronlarıyla aynı doğrultuda hareket ettiği, ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan alınan istatistikler ile de kanıtlanabilmektedir. 2011 yılı boyunca Marshall Adaları ile Birleşik Devletler arasındaki oylama çakışmasının %89,6 olduğunu, oysa bu oranın Nauru için %95,5, Mikronezya için

%96,8 ve Palau için %97,3 olduğunu göstermektedir (ABD Dışişleri Bakanlığı, 2011). Kanada (%91,4) ve İsrail (%92,8) olmak üzere, ABD ile %90'dan fazla bir oylama çakışmasına sahip olan tek BM üyesiydi. Küçük ada devletleri, genellikle uluslararası politikada dikkate değer bir konum almaktadırlar (Veenendaal, 2014, s. 1).

Büyük devlet kendisine denk müttefikler edinmek dururken, neden sağladığı faydanın karşılığını alamayacağı devletlere yönelmektedir? Bu gibi durumlarda çoğu zaman ideoloji ön plana çıkmaktadır. Patron devletin ideolojisiyle bağımlının ideolojisinin aynı olması durumunda, bu ilişkiden karşılıklı fayda sağlamak mümkündür. Bağımlının seçim, devrim, iç çatışma gibi nedenler sonucu ideoloji değiştirmesiyle birlikte patron devlet ile ilişkilerinin kopması muhtemeldir. Burada patron devletin ideolojik esnekliğe sahip olması iplerin kopmamasını sağlamaktadır. Böylece patron-bağımlı ilişkilerinin şekil değiştirmiş haliyle devam etmesi de muhtemeldir (C. P. Carney 1989, 50).

De facto devletler bir noktada ulusal çıkarı öne sürerek patronlarına karşı çıkabilirken, bağımlı devletlerde bu durum söz konusu olmamaktadır. Fakat bağımlı devlet, patron devletten farklı bir yapı geliştirmekte bir sakınca görmemektedir. Örneğin; Türkiye'den aldığı askeri ve ekonomik destek olmadan ayakta kalamayan KKTC (Caspersen, 2012, s. 56), vatandaşlarının Türkiye'dekinden farklı bir toplum geliştirmesine çok fazla engel olmamıştır. Türkiye, Freedom House'un "Dünyada Özgürlük" endeksinde son yıllarda istikrarlı bir şekilde 2019'da 6 puana düşerken, KKTC son on yılda sürekli olarak 2 puanla "özgür" olarak derecelendirilmiştir (Kolstø, 2020, s. 142). Bu durum bağımlı devlet ile patron devletin aynı kültürel-dinî-sosyal yapıdan gelmelerine rağmen, farklı toplum yapılarına dönüşmesine örnek teşkil etmektedir.

Tablo1.4: Patron-Bağımlı Devlet Çalışmaları Anahtar Kelimeleri

C.P. Carney (1989)	M. El-Doufan (1992)	M. Kosienkowski (2019)	Pål Kolstø (2020)
İdeolojik Sebepler	İdeolojik hedefler	İdeolojik Sebepler	Nüfus
Askeri Strateji	Askeri Strateji	Askeri Strateji	Askeri Güç
Kültürel Yakınlık	Uluslararası platformda karşılıklı destek	Kültürel Yakınlık	Tarihsel Bağlar
Diplomatik Strateji	Karşılıklı güç ilişkisi (al-ver dengesi)	Diplomatik Strateji	Prestij
Sosyo-Ekonomik İlişkiler		Stratejik Avantaj	Ekonomik İlişkiler

		Coğrafi Yakınlık	
		Ulusal Çıkar	

Kaynak: Carney, 1989; El-Doufan, 1992; Kosienkowski, 2019; Kolstø, 2020 makalelerden hareketle bu çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda, bölüm boyunca anlatılan patron-bağımlı devlet ilişkilerini oluşturan temel argümanlar verilmiştir. Dört çalışmanın özeti niteliğinde olan bu tablo, aslında dört dönemde de bağımlı devletin meydana gelme sebeplerinin hemen hemen aynı olduğunu göstermektedir. Burada verilen kavramlar, patron devletin bağımlı devlete ihtiyaç duymasına neden olan faktörler olarak okunabileceği gibi, bağımlı devletin büyük devlete bağlanma sebepleri olarak da okunabilmektedir.

İdeolojik hedefler ya da sebepler patron ve bağımlının aynı tarihe, etnik ulusa veya benzer politik amaçlara sahip olmasıyla ortaya çıkmaktadır. Benzer tarih ve ulus bilincine sahip olduğu düşüncesi bağımlı devleti gönüllü olarak patronuna bağlamaktadır. Bunun ileriki aşaması ise her iki devletin de benzer ölküye inanmaları ve bu doğrultuda ilişkilerini sürdürmede kararlı oldukları bir ilişki biçimini ortaya çıkarmaktadır. Carney bunu çalışmasında teorik olarak açıklarken Kosienkowski, Transidentiyer-Rusya Federasyonu örneği ile ilişki türünü somutlaştırmıştır. Çalışma, Transidentiyer'in Moldova topraklarında tanınır halinin Transidentiyer yöneticileri ve halkı tarafından tanınmadığını ve kendilerinin Avrasya coğrafyasına ait olmadıklarının üzerinde durmaktadır. Yani bir BM'nin tanıdığı bir devletin sınırları içinde yaşadıkları halde Transidentiyer bölgesi kendilerini oraya ait görmemektedir. Rusya'nın da maddi desteğiyle kamu binaları ve altyapı inşa eden Transidentiyer, bağımlı devlet olarak varlığını sürdürmektedir (Carney, 1989, 44; Kosienkowski, 2019, s. 187-189).

Askerî güç unsuru, yeni kurulmuş ya da coğrafi olarak küçük bir devletin kendi güvenliklerini sağlaması açısından patron devlete ihtiyaç durmasını ifade etmektedir. Kosienkowski çalışmasında Transidentiyer'i örnek gösterirken Pål Kolstø Abhazya-Rusya ilişkilerini örneklendirmiştir. Abhazya ve Rusya 2014'te imzaladıkları anlaşma ile Abhazya'daki suçla mücadele konusunda işbirliğine varmışlardır. Ayrıca anlaşma 1992-93'te Gürcistan'dan ayrılan Abhazya'nın, orada kalan mülkler konusunda Rusya ile orta yol bulma çabasını da içermektedir. Abhazya bu anlaşma ile güvenliklerini sağlayan Rus ordusunda bulunan Abhaz askerinin ayrı bir ordu oluşturmasını garanti altına almıştır (Kolstø, 2020, s. 142-145). Bunun yanı sıra Transidentiyer'in Muhafız Ordu'su Rusya'ya bağlıdır. Rus On Dördüncü Ordu'su 1992 yılında Moldova ile savaşta Transidentiyer'in ordusunu eğitip onlara yardım etmiştir ve ulus-devlet inşası sürecinde de etkili olmuştur (Kosienkowski, 2019, s. 193-195).

Kültürel yakınlık ise tıpkı ideolojik sebepler gibi aynı paydada birleşme unsurlarını barındırmaktadır. Kültürel yakınlık doğal şekilde kendiliğinden olabileceği gibi, maddi unsurlar ve iletişimin etkin şekilde kullanılmasıyla birlikte sonradan da ortaya çıkabilmektedir. Örneğin Carney çalışmasında öğrenci değişim programlarına, turizm akışına, medyanın etkin kullanımına ve patron devletin her anlamda maddi üstünlüğünü ön plana çıkarmasına vurgu yapmıştır (Carney, 1989, s. 52-53). Tarihsel bağlar da patron ve bağımlının ilişkilerini güçlendiren bir diğer unsurdur. Tarihsel bağlar bağımlının patrona duygusal bağ kurmasını sağlayan unsurların başında gelmektedir. Aynı soydan veya etnik kökenden gelmek, aynı dili paylaşmak, benzer geçmiş acılara sahip olmak küçük devleti, büyük devlete yaklaştıran etmenleri oluşturmaktadır. Örneğin Güney Kore 1950'lerde olası Komünizm işgalinden kendilerini ABD'nin kurtardığını düşündükleri için ABD'ye minnet duydukları ifade edilmektedir. Sonrasında da tehdit olmaya devam eden Komünizme karşı ABD ile ortaklık oluşturmuşlardır (Carney, 1989, s. 51; Kosienkowski, 2019, s. 196-197).

Coğrafi yakınlık aslında patron ve bağımlıyı birbirine doğal olarak müttefik hale getiren unsurdur. Önceki sayılan maddelere ek olarak iki devlet arasında coğrafi yakınlık da mevcutsa bu durum stratejik avantaj sağlamaktadır. Diğer devletler tarafından tanınmayan ve dünyaya kapalı bir şekilde rejimini devam ettiren küçük devlet, dış dünya ile ilişkilerini patronu vasıtasıyla yürütebilmektedir. Her iki devletin de karşılıklı al-ver dengesinin korunduğu ve ekonomik olarak da bağımsız bir pazar anlamına gelen bu ortamda patron ve bağımlı devletler anlaşmalarını diğer bağımlılarla mukayese edilebilecek şekilde biçimlendirebilmektedir. Örneğin Rusya coğrafi yakınlık unsurunu SSCB döneminde Asya coğrafyası için kullanmıştır (Kolstø, 2020, s. 152).

Genel anlamda devletlerin, uluslararası alanda kolaylıkla destek alabileceği müttefiklere ihtiyaçları vardır. Patron devletler ise bunu bağımlılarının varlığıyla sağlamaktadır. Uluslararası platformlara temsilci gönderen devletler, karar almada salt çoğunluk ya da oy birliği gibi kriterlerle karşılaşmaktadır. Bu noktada El-Doufani 1974-80 dönemi SSCB-Hindistan ilişkilerini örnek gösterirken, Veenendal çalışmasını küçük devletlerin lobcilik faaliyetlerine odaklanmıştır (Doufan, 1992, s. 257-258). Kısacası patron devletler bağımlıları vasıtasıyla uluslararası platformlarda istedikleri kararların tamamını aldırmasalar da gerek dış gerekse iç kamuoyunda etkili olabilmektedirler.

1.6. KKTC Neden “Bağımlı Devlet” Statüsünde Değerlendirilmiştir?

Patron-bağımlı devlet ilişkilerini etkileyen ideolojik sebepler, askeri strateji, tarihsel ve kültürel bağlar, coğrafi yakınlık, prestij veya uluslararası platformlarda karşılıklı destek gibi faktörlerin Türkiye-KKTC ilişkilerine uyarlanmış hali açıklanmaya çalışılacaktır. Türkiye-KKTC ilişkilerinde ilk olarak göze çarpan unsur, aynı milletten geldiği bilincidir.

Carney ve Doufani'nin üzerinde durduğu ideolojik sebepler, her iki devlet için Türklük kavramında kendisini bulmaktadır. İlk olarak her iki devlet de varoluşlarını "Türklük" kavramına dayandırmaktadır. Bu Anayasal düzenlemelerle gerçekleştiği gibi uluslararası camianın da görüşlerinin bu yönde olmasından kaynaklanmaktadır. 9 Nisan 1964 tarihinde BM Temsilcisi Dr. Ralphe Bunche ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı Dr. Küçük'ün yaptığı görüşme tutanağında Ada'daki Türklerle ilgili "Türk Toplumunu" tanımı kullanılmıştır (Örek, 2010, s. 51). Anadolu Türkleri ve Kıbrıs Türkleri kavramları iki devleti bir araya getiren bir ülkü oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Başlangıç bölümünde " Türk Vatanı ve Milletinin ebedi varlığını..." ifadeleri yer alırken; KKTC Anayasası'nda "...Türk Ulusunun ayrılmaz bir parçası..." sözleriyle Türklük bilincine vurgu yapılmaktadır (TC Anayasası, 1982; KKTC Anayasası, 2009).

Carney ve Kosienkowski'nin üzerinde durduğu "Kültürel Yakınlık" unsuru ile Pål Kolstø'nun "Tarihsel Bağlar" vurgusu, Türkiye-KKTC ilişkilerinde birlikte değerlendirilebilmektedir. KKTC Anayasası'nda yer alan "Anavatanından koparıldığı 1878 yılından bu yana ulusal varlığına..." ifadeleri, Ada ile Türkiye arasında tarihsel bağlarının olduğuna vurgu yapılmıştır (KKTC Anayasası, 2009, s. 5). Aynı coğrafi kuşakta yani Akdeniz kuşağında olan Türkiye ve KKTC, 307 yıl Osmanlı Devleti bünyesinde yaşamış ve iki devlettir. Tarihsel arka planda değinildiği üzere Ada'da Hz. Muhammed'in halasının mezarının olması Ada'ya Müslüman dünya açısından önem yüklemektedir. Osmanlı Devleti de gerek coğrafi gerekse siyasi nedenlerle Ada'yı fethetmiştir ve buraya Kadılar atayarak dini ve adli işlerin yürütülmesini sağlamıştır. Osmanlı'nın fethi öncesinde Ada'da var olan Türk ve Müslüman nüfusu fetihden sonra artmıştır ve Ada'ya yerleştirilenlerin kültürlerini de oraya götürmesiyle birlikte kültürel harmoni ortaya çıkmıştır.

KKTC'nin bağımlı devlet statüsüne yerleştirilmesinin başlıca nedenlerinden bir diğeri de BM ve Türkiye dışındaki ülkeler tarafından tanınmamış olmasının doğurduğu sonuçlardır. 15 Kasım 1983 yılında KKTC'nin kurulması üzerine Güney Kıbrıs yönetimi BM'ye başvurarak 541 nolu BM Güvenlik Konseyi Kararının Türkler tarafından ihlal edildiğini belirtmiştir. 10 Mayıs 1984'te toplanan konsey 13 olumlu oyla 550 sayılı kararı almıştır. Bu karara göre BM, KKTC'yi tanımayacak ve yardımda bulunmayacaktır. Yine karar gereğince Türkiye ile KKTC büyükelçilerini karşılıklı geri çekmeli ve Maraş²² bölgesi BM'ye devredilmeliydi (Akbaba& Keser, 2020, s. 96). KKTC'nin bu durumu El-Doufan'ın açıkladığı, bağımlı devletin uluslararası alanda tanınmaması onun dış dünyaya kapalı olmasına ve dolayısıyla da ilişkilerini patron devlet aracılığıyla yürütmesine neden olmaktadır, ifadesini hatırlatmaktadır. Ayrıca bu durum

²² Maraş: Mağusa'nın çevresinde kurulmuş olan, Rumların Varoşa (Varoş) adını verdikleri şehirdir. Kıbrıs Savaşından beri bölgeye sadece Türk askeri ve BM girmektedir. Maraş'ta 10 bin yataklı 45 otel ve 60 apartman tipi otel bulunuyordu. Rum turizminin yüzde 58'i bu bölgedeydi. 3 bin ticari birim, 99 eğlence merkezi, 143 Yönetim ofisi, 4 bin 649 özel ev, 21 banka, 24 tiyatro ve sinema, 380 bitirilmemiş inşaat, İngilizce, Yunanca ve Türkçe 8 bin 500 kitabın olduğu bir kütüphane bulunuyordu. 24 Nisan 2004 referandumunda Bölgenin Kıbrıslı Rumlara verilmesi kararlaştırılmasına rağmen Rum tarafının "Hayır"ı üzerine plan gerçekleştirilememiştir. KKTC'de 18 Haziran 2019'daki Bakanlar Kurulu toplantısında 1974'ten bu yana kapalı olan Maraş'ın açılması konusunda adım atılarak uzman ekiple bilimsel envanter çalışması yapılması kararı alınmıştır ve bölge 2020 itibarıyla açılmaya başlamıştır (Hasgüler, 2018, s. 402-403, Kapalı Maraş'ın Bir Kısmı Açıldı 2020).

aşağıdaki tabloda yer alan Carney'in "Sosyo-Ekonomik İlişkiler" maddesi ile Pål Kolstø'nun "Ekonomik İlişkiler" unsuruna neden olmaktadır. Ekonomik ambargolar ile dışa kapalı yeni bir devleti ile dış dünyaya açılan pencere haline gelen patron devlet ilişkilerinin ekonomik anlamda da iç içe olması kaçınılmazdır. Şunu da belirtmek gerekir ki KKTC, Türk para birimi olan "Türk Lirası (TL)"nı resmi para birimi olarak kullanmaktadır (Kuzey Kıbrıs Rehberi, 2023).

Bağımlı devletin dış dünyaya kapatılması maddesine, KKTC'de yer alan Ercan Havalimanı'nın uluslararası uçuşlara kapalı olması durumu örnek oluşturmaktadır. 1974 yılında Türkiye tarafından gerçekleştirilen Barış Harekati'nden sonra Rum yönetiminin Kuzey Kıbrıs'ta kalan deniz ve hava limanlarının tüm dünyaya kapalı olduğunu duyurması üzerine KKTC'ye uluslararası alanda izolasyon uygulanmıştır. Kuzey Kıbrıs'ta bulunan Ercan Havalimanının Türkiye dışında bir yere direkt uçuşu 31 yıl boyunca gerçekleşmemiştir. Bu durumun istisnası 2005 yılında Azerbaycan'ın düzenlediği direkt uçuş olmuştur. Azerbaycan İmair firmasına ait Tupolev 154 tipi yolcu uçağı, 90 kişilik yolcusuyla birlikte uçuşu gerçekleştirmiştir. Bakü Haydar Aliyev Havalimanı'ndan kalkan yolcu uçağı, Gürcistan üzerinden uçarak Ercan Havalimanı'na iniş yapmıştır (Sayarı, 2005). Hâlihazırda Lefkoşa-Bakü hava ulaşımı devam etmektedir. Bu örnekte görüldüğü gibi dışa kapalılık dış dünyaya ulaşım-erişim gibi hayati bir meselede patron devlete bağımlılık yaratmaktadır. Yine Carney ve Kosienkowski'nin ortak unsurlarından birini oluşturan "Diplomatik Strateji", Doufani'nin "Uluslararası Platformlarda Karşılıklı Destek" unsuru ve Pål Kolstø'nun "Prestij" maddeleri paralellik oluşturmaktadır. Yeni bir devletin dış dünya ile bağlantısını sağlamak Türkiye'ye prestij kazandıracığı düşünülse de aslında Türkiye, Barış Harekati'nin ikinci çıkarması ile dünya kamuoyunda işgalci duruma düşmüştür. Diğer yandan KKTC ise BM ve AB içtihatlarında "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemen olmadığı bölge" olarak geçmektedir. Kısacası ABD'nin veya Rusya Federasyonu'nun bağımlıları yoluyla uluslararası platformlarda sağladığı oy desteğini ya da diplomatik desteği Türkiye, KKTC nezdinde sağlayamamaktadır (Veenendaal, 2014, s.1).

KKTC'nin güvenliği söz konusu olduğunda Türkiye, 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası gereği "Garantör Devlet" hakkını kullanarak 1974 Harekâtını gerçekleştirmiştir. Türkiye, üç Garantör Devletten (İngiltere-Yunanistan-Türkiye) biri olma hakkını 19 Şubat 1959 Londra-Zürih Antlaşmalarından²³ elde etmiştir. Yapılan anlaşma sonucunda 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı ve Yunan Askeri kuvvetleri aynı anda adaya intikal etmişlerdir²⁴.

²³ Londra-Zürih Anlaşmaları: Türkiye tarafını Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Kıbrıs Türk Cemaat temsilcisi Fazıl Küçük temsil ederken Yunan-Rum tarafını, Başpiskopos Makarios ve Yunan Başbakan Karamanlis temsil etmiştir. Anlaşmadaki maddeler: (1) Ortaklık statüsü, (2) Türkiye'nin Garantisi, (3) Üs olmasa bile askeri varlığın Kıbrıs'a gelmesi ve iki toplumun ayrı meclislerinin olması konularıyla birlikte, coğrafi federasyon yerine idari federasyonda uzlaşmaya varılmıştır (Örek 2010, 19-20). Anlaşmanın dördüncü maddesine göre ise Türkiye Garantör Devlet olarak gerektiğinde tek taraflı müdahale hakkı elde etmiştir (Keser, 2006, s. 121).

²⁴ Anlaşma gereği 950 Yunan, 650 Türk askeri personeli olmak üzere Karargâh Komutanı birer yıllık arayla dönüşümlü olarak Türk-Yunan-Kıbrıslı olmak üzere atanacaktır. Atamalar Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs Cumhurbaşkanı (Rum) ve Kıbrıs Cumhurbaşkanı Yardımcısı (Türk) sıralamasıyla gerçekleşecektir (Keser, 2006, s.

1974 Barış Harekâtından da önce Türkiye, Kıbrıs Türklerine yapılan kötü muamele ve katliamlar dolayısıyla 60'lar döneminde adaya asker göndermek suretiyle dört sefer müdahale kararı almıştır. Müdahale kararının ilk alındığı tarih 25 Aralık 1963 iken, ikinci karar 15 Şubat 1964'te alınmıştır. 23 Mart 1964 tarihli üçüncü kararı, 5 Haziran 1964 tarihli ve Johnson Mektubuyla sonuçlanan son karar izlemiştir (Keser, 2006, s. 125). Mektubu kısaca açıklamak gerekirse; Türkiye'nin Kıbrıslı Türkleri savunmak amacıyla adaya asker çıkarması kararı sonucu 5 Haziran 1964'te, ABD Başkanı Lyndon Johnson, Başbakan İsmet İnönü'ye gönderdiği mektubun ismi Johnson Mektubu olarak bilinmektedir. Mektupta Johnson, iki NATO üyesi ülkenin arasında bir gerginliğe izin verilmeyeceği yazmaktadır. Ayrıca Sovyetlerin Türkiye'ye müdahalesine NATO'nun çekimser kalacağı belirtilmiştir. 13 Haziran 1964'te İsmet İnönü Johnson'ı mektupla yanıtlayarak, Rumların silahlanıp Türklere uyguladığı zulmün anayasaya aykırı olduğunu ve mektubun kırıncı üslupta yazıldığını ifade etmiştir. Johnson'un kendisine durum anlatıldığı halde Johnson'un hiçbir girişimde bulunmadığının da üzerinde durulmuştur. (Hasgüler, 2018, s. 321-322; 55 Yıl Sonra Johnson Mektubunun Resmi Tercümesi, 2019). Mektup olayı duyulunca Rumlar megafonlarda "Bekledim de gelmedin, sevdiğimi bilmedin" şarkısını çalarak Türkleri kışkırtmışlardır. 8 Ağustos 1964 tarihinde Türk uçakları Kıbrıs'a ihtar uçuşu yapmışlardır. (Erol, 2015, s. 54)

1974 yılında Genelkurmay Başkanlığına bağlı Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığı, iki tümen ve bir zırhlı alaydan olmak üzere kurulmuştur (Kara Kuvvetleri Komutanlığı- Geçmişten Günümüze, 2023). "13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti (K.T.F.D.)'nin kurulmasını müteakip, eski teşkilatın temelleri üzerinde 1 Ağustos 1976'da Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı kurulmuştur. (Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı- Tarihçe 2022). KKTC'deki Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı'na ait sayfada Harekâtın Mücahitler (EOKA'ya karşı silahlı direniş gösteren Kıbrıs Türkleri) ve Mehmetçikler (Türk Askerleri) tarafından birlikte yürütüldüğüne vurgu yapılmaktadır. 1999 yılında ise Kıbrıs Barış Kuvvetleri Komutanlığı, Genelkurmay Başkanlığı'ndan alınarak Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlanmıştır (Kara Kuvvetleri Komutanlığı- Geçmişten Günümüze tarih yok). KKTC'nin savunulması durumu kendiliğinden gerçekleşen, keyfi bir durum olmadığı, Türkiye'nin Garantör Devlet haklarını kullanarak Kıbrıs Türklerine yapılan katliamların önüne geçmeye çalıştığı bilinmelidir.

Yukarıdaki iki paragraf da Askeri Strateji açısından Türkiye ve KKTC'nin aslında ne derece birbirlerine bağımlı olduklarını ortaya koymaktadır. Ada, Mustafa Kemal Atatürk'ün de dikkat çektiği bir jeostratejik öneme sahiptir. Tabloda yer alan bir diğer unsur olan "Coğrafi yakınlık" maddesi, Türkiye ve KKTC arasında askeri strateji ile birlikte düşünülmelidir. KKTC Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlıdır ve bu komutanlığın ataması Türkiye Genel Kurmay Başkanlığı tarafından yapılmaktadır. Ve Güvenlik Kuvvetleri Komutanı "Tümgeneral" rütbesindedir (Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı- Tarihçe

122). Yine bu anlaşmaya göre Kıbrıs Cumhuriyeti, Garantör Devletlerin birlikte üye olmadıkları hiçbir topluluğa üye olamayacaklardır (Denktas, 1996, s. 12).

2022). Ada ve Türkiye arasındaki mesafe 71 km iken Yunanistan'a ise 900 km uzaklıktadır (Başbuğ, 2016, s. 17). Doğu Akdeniz'e giden liman olması sebebiyle coğrafi avantaja sahip Kıbrıs Ada'sı, Anadolu topraklarına yakın olduğu için Türkiye açısından mutlak derecede önemlidir. Karşılıklı güvenlik ihtiyacının görüldüğü devletlerin coğrafi yakınlıklarını, güvenlik açısından kullanabilmektedirler. Türkiye-KKTC ilişkileri de buna örnek teşkil etmektedir. Kısacası KKTC'nin ilanı sonrası adanın Türk tarafının uluslararası kamuoyundan soyutlanması, dış ilişkilerin Türkiye üzerinden yürütülmesine neden olmuştur. Bir önceki başlık altında açıklanan bağımlı devlet kriterlerinden en başta olanını yani, uluslararası alanda tanınmama durumunu sağlamaktadır.

KKTC'nin ticaretinin Türkiye ile sınırlı olması dolayısıyla zorunlu bir ilişki söz konusudur. Ülkede su kaynaklarının kısıtlı olması, %45 ekilebilir arazinin sadece %20'sinin su ile buluşmasına neden olmaktadır. Akdeniz ikliminin etkili olduğu bu coğrafyada yıllık yağış miktarı düşük olduğu için verimli tarım üretimi yapılamamaktadır. 24 Ocak 1997 tarihinde Türkiye ile KKTC arasında imzalanan Teknik, Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması, iki ülke arasında teknik yardımlaşma ve ortak yatırımların teşviki yönünde gerçekleşmiştir. AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nin ülkeye uyguladığı izolasyon göz önüne alındığında KKTC, Türkiye ile ticaret yapabilmekte, diğer ülkelerle ilişkilerini de yine Türkiye üzerinden yürütmektedir. Doğal kaynaklara sahip olmayan ülkenin ticaret hacminin yarısından fazlasını Türkiye oluşturmaktadır. Genel anlamda süt ürünleri, narenciye ve tütün ihraç edip, yakıt, elektronik aletler, sanayi malzemelerini ithal etmektedir.

BM kararı kapsamında 1983'ten itibaren AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nin KKTC'ye uyguladığı izolasyonlar kısaca şu şekildedir;

- 1) Diğer devletlere direkt ticaretin yasak olması,
- 2) Postanın Türkiye aracılığıyla gönderilmesi,
- 3) KKTC vatandaşı Türklerin sadece Türkiye pasaportuyla seyahat edebilmeleri,
- 4) Dış ülkeler ile iletişimin Türkiye aracılığı ile olması,
- 5) Diğer ülkeler ile kültürel ve spor etkinliklerin yapılmaması ve uluslararası turnuvalara katılmama,
- 6) Diğer ülkelerden KKTC'ye direkt uçuşa izin verilmemesi. (Akbaba & Keser, 2020, s. 169)

KKTC yerli ve yabancı yatırımları teşvik etmek için Devlet Planlama Örgütü tarafından verilen teşvik belgesiyle birlikte gümrük vergisi ve fon muafiyeti, arsa-arazi ve bina temini gibi kolaylıklar sağlamaktadır. 2021 yılı verilerine göre Türkiye'nin KKTC'ye ihracatı 1,3 milyar dolar iken ithalatı 121 milyon dolardır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022, s. 1-25). Türkiye'nin, dışa kapalı olan KKTC'nin ticaretini canlı tutarak aslında oranın kalkınmasını sağlamaya çalıştığı söylenebilir. Uzak bir ihtimal gibi görünse de KKTC'nin ticaretinin tek bir devletin çabasıyla uluslararası piyasalarda görünür olması patron-bağımlı arasındaki makasın daralmasına neden olma ihtimali mevcuttur. Yine önceki başlığa bakılacak olunursa, Carney makalesinde

patron devlet ile bağımlı devletin güç farkının daralması sonucu çekişmenin olacağını açıklamıştır. Şöyle ki Lemarchand ve Legg aradaki makasın daraldıkça ilişkinin daha düzenli hale geleceğini savunurlarken Carney, patron ve bağımlı arasındaki daralan makasın ilişkilerinin çözülmesine neden olabileceğini öne sürmüştür.

Patron devlet ile Anayasa temel ilkelerinin benzerliği göz önüne alındığında, KKTC'yi tanıyan ve onun tanınması için uluslararası alanda çaba gösteren Türkiye'nin, kendisine benzeyen ve "Yavru Vatan" olarak nitelendirdiği bir devletin tek başına ayakta durmasını politik çıkarlarına uyduğu sürece istediği izlenimi doğmaktadır. KKTC'nin uluslararası alanda tanınması KKTC'ye olduğu kadar Türkiye'ye de yarar sağlayacaktır. KKTC ekonomik bağımsızlığa, ticaret özgürlüğüne ve Kıbrıs Türkünün de tanınırlığına ancak bağımsız bir devlet olursa sahip olacaktır. Türkiye ise, uluslararası alanda yeni bir müttefik kazanacaktır. Bunun karşılıklı getireceği yararların incelenmesi ise başka bir çalışmanın konusudur.

Aşağıdaki tablo çalışmanın teorik kısımda istifade edilen çalışmalar kullanılarak ortaya çıkarılmış olup, KKTC ile Türkiye'nin karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin boyutlarını ifade etmektedir. Bu bölüm boyunca anlatıldığı üzere tablodaki her bir maddeyi karşılayan bir ilişkiler ağı söz konusudur. Sadece El-Doufan'ın kıstaslarında yer alan "Uluslararası Platformda karşılıklı destek" maddesini karşılamayan bağımlılık ilişkisinde bunun nedeni olarak, KKTC'nin uluslararası alanda tanınmadığı için hiçbir kurum ya da örgütte olmamasıdır. Bu yüzden KKTC, Türkiye'yi destekleyecek imkân ve ortama sahip değildir ve tanınmadığı sürece olması da mümkün gözükmemektedir. Carney'in bağımlılık ilişkisinde değindiği bir diğer nokta da bağımlıların, yalnızca belirli bir fayda elde etmek için değil, aynı zamanda patrona bir yakınlık veya bağlılık hissettikleri için bir patrona bağlanırlar. Patron-bağımlı ilişkisini daha araçsal ilişkilerden ayıran bu özel faktördür.

Tablo: 1.5.: Patron-Bağımlı Devlet Çalışmaları ile Türkiye- KKTC İlişkilerinin Karşılaştırılması

C.P. Carney (1989)	M. El-Doufani (1992)	M. Kosienkowski (2019)	Pål Kolstø (2020)
İdeolojik Sebepler ✓	İdeolojik hedefler ✓	İdeolojik Sebepler ✓	Nüfus ✓
Askeri Strateji ✓	Askeri Strateji ✓	Askeri Strateji ✓	Askeri Güç ✓

Kültürel Yakınlık ✓	Uluslararası platformda karşılıklı destek X	Kültürel Yakınlık ✓	Tarihsel Bağlar ✓
Diplomatik Strateji X	Karşılıklı güç ilişkisi (al-ver dengesi) ✓	Diplomatik Strateji X	Prestij ✓
Sosyo-Ekonomik İlişkiler ✓		Stratejik Avantaj ✓	Ekonomik İlişkiler ✓
		Coğrafi Yakınlık ✓	
		Ulusal Çıkar ✓	

Kaynak: Carney, 1989; El-Doufan, 1992; Kosienkowski, 2019; Kolstø, 2020 makalelerden hareketle bu çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

“KKTC ile Türkiye ilişkileri neden patron-bağımlı devlet düzeyinde değerlendirilmiştir?” sorusunun yanıtı şu şekilde toparlanabilir:

- 1) Bağımlı devletin dış dünya ile erişiminin kısıtlı olması (KKTC özelinde olduğu gibi tanınmama faktörü),
- 2) Bağımlı devletin güvenlik ihtiyacı (Türkiye'nin Garanti ve Kurucu Anlaşmalardan kaynaklı Kıbrıs'ta söz hakkı olması ve Kıbrıs'ın Türkiye'ye yakın coğrafi konumda olması),
- 3) Ekonomik sebepler (Dış dünyaya kapalı olan bağımlı devletin patron devlet üzerinden ihtiyaçlarını karşılaması) ,
- 4) Tarihsel bağlar (Kültürel bağ, soy bağı, bir zamanlar aynı devletin çatısı altında bulunmaktan kaynaklı ilişkiler),
- 5) Ulusal çıkar (Coğrafi yakınlık, tarihsel bağlar, yer altı veyahut denizaltı kaynaklarının keşfedilmesi)

Bu bölümde özetle kavramsal çerçeve belirlenerek çalışmaya ilişkin metot açıklaması yapılmıştır. Ayrıca dış politika tanımına ve uluslararası ilişkilerdeki rolüne değinilmiştir. Çalışma KKTC liderlerinin ekseninde ilerleyeceği için liderlik tanımı yapılmış ve KKTC cumhurbaşkanlarının liderliklerine dair örnekler verilmiştir. Liderlik tanımı, dış politikada karar alıcı aktör olarak lider çerçevesinden incelenmiştir. Çalışmanın ana konusu olan bağımlı devletin açıklaması yapılarak, konu ile ilgili yapılan çalışmalar incelenmiştir. Konunun daha net anlaşılması amacıyla da kaynak çalışmalardan anahtar kelimeler çıkartılarak bu kavramlar tablolaştırılmış ve bu minvalde KKTC'nin neden bağımlı devlet statüsünde değerlendirildiği sorusuna yanıt aranmıştır. KKTC örneğine ilişkin detaylı örnekler üçüncü bölümde aktarılacaktır. Ada'nın önemini anlamak, tarihi ve coğrafyasıyla ilgili bilgi vermek amacıyla bir sonraki bölüm Ada'nın tarihi ve Türkiye için önemine değinmektedir. Ada'daki Kıbrıs Türklerinin, Türkiye ile ilişkilerinin anlaşılması açısından tarihsel arka plan kısaca

aktarılacaktır.İngiliz mandasının ardından kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti,. Kıbrıs Türklerinin Kıbrıs Cumhuriyeti'nden kopuşu, Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kuruluşu, KKTC'nin ilanı gibi olaylar nakledilecektir. Kıbrıs Türklerinin bu süreç içerisinde önce Dr. Fazıl Küçük'ü sonra da Rauf Denktaş'ı önder olarak benimsemesi, liderlik tanımları çerçevesine oturtulacaktır.

2. BÖLÜM

KIBRIS ADASININ TARİHSEL ARKA PLANI

2.1. Kıbrıs Adasının Tarihi

Kıbrıs Adasında yer alan Enkomi Antik Kenti²⁵, Orta Tunç Çağına dayanmaktadır ve tarih olarak M.Ö. 1500- M.Ö. 1250'ye tekabül etmektedir. Ada M.Ö. 1400'lerde Hitit egemenliğindeydi (Olgun, 1999, s. 12). Bahsi geçen dönemde Kıbrıs'ın kendine özgü yazı dili olduğu ve Kıbrıslı tüccarların Girit'te faaliyet gösterdiğini araştırmalar ortaya koymuştur (Abulafia, 2012, s. 64).

²⁵ Enkomi Antik Kenti, Gazimağusa'nın kuzeyinde yer almaktadır ve Adanın ilk başkenti olduğu düşünülmektedir. Yapılan kazılarda şehrin Mısır etkisinde olduğu ve sonrasında Mikenlerin egemenliğine geçtiği bulgusuna ulaşılmıştır. (Orta Tunç Çağı Şehri- Enkomi, 2023)

M.Ö. 1179 yılında Alasiya ismi ile anılan Kıbrıs'a Mısır egemen olmuştur (Abulafia, 2012, s. 79). M.Ö. 705'te Asur Kralı II. Sargon, Kıbrıs'a egemen olmuştur (Abulafia, 2012, s. 99). Makedonyalı Büyük İskender'in bölgede hâkim olması sonucu Kıbrıs da Makedonya'ya bağlamıştır. İskender'in ölümünden sonra Ada, Mısır'a yarı bağımsız statüde dâhil olmuştur ve M.Ö. 58'de Romalıların egemenliğine girene kadar Adanın bu statü devam etmiştir (Çeçen, 2005, s. 32). Bu tarihten 330 tarihine kadar Adaya Romalılar hâkim olmuştur. 395 yılında Roma, Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılınca Kıbrıs'ta Doğu Roma yani Bizans dönemi başlamıştır. (Hasgüler, 2018, s. 12)

M.S. 638 yılında İslam Halifesi ve aynı zamanda komutan olan Ebubekir adaya çıkarma yapmıştır. 647-649 yıllarında Halife Osman zamanında Adayı, Şam Valisi Muviye'nin akınıyla Müslümanlar ele geçirmişlerdir (Olgun, 1999, s. 13; Çeçen, 2005, s. 33). 646'daki Arap akınlarından birinde Hz. Muhammed'in halası Ümmü Haram²⁶'ın burada şehit olması, Müslümanların Adaya kutsallık atfetmesine neden olmuştur (Hasgüler, 2018, s. 12). 1081-1185 yılları arasında Bizans'ı yöneten Komninos hanedanı, gücünün azalmasıyla birlikte 1200'lerin başında Kıbrıs ve Trabzon'da egemen olmuşlardır (Abulafia, 2012, s. 374; Öztürk, s. 2019). 1191'de Aslan Yürekli Richard Adayı Tapınak Şövalyelerine satmasının ertesinde, onlar da Adayı Frenklere satmıştır. Böylece Kıbrıs'ta etkili olan Ortodoksluğa rakip olarak Katolik mezhebi gelmiştir (Hasgüler, 2018, s. 13). 1425'de Memlûk Sultanı Baybars, ordusunu Adaya çıkarmıştır ve burada hem Memlûk hem de İtalyan şehir devletlerinin varlığı söz konusu olmuştur (Çeçen, 2005, s. 33). Kıbrıs'a ilk Osmanlı filosu 1489 yılında Karpas bölgesine çıkmıştır. 1517'de Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı ele geçirmesiyle birlikte Adanın stratejik önemi artmıştır (Çeçen, 2005, s. 34). 1571 yılında ise Kıbrıs, Osmanlı İmparatorluğu tarafından alınmıştır. 1789 yılında Rum Kaptan Katzones, Rusya Kraliçesi Katerina'dan aldığı yetki ile Kıbrıs'a baskınlar yapmıştır (Abulafia 2012, s. 542-572).

2.2. Kıbrıs'ın Büyük Britanya'nın Eline Geçmesi ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Giden Yol

24 Nisan 1830 Londra Protokolü ile Yunan devletinin kurulması Kıbrıs'taki Rumlar için örnek teşkil etmiştir ve kendilerini Helen medeniyetinin merkezi olarak gören bu halk adadaki diğer halklardan kendilerini ayrı görmeye başlamışlardır. Adada o dönemde Rumlar ve Türklerin yanı sıra, Katolik ve Ortodoks Ermeniler, Osmanlı'nın adayı fethetmesinden sonra nüfusları

²⁶ Ümmü Haram: Hz. Osman döneminde Kıbrıs'a ulaştıktan sonra katırdan düşerek yaşamını yitirmiştir. Lakarna civarındaki Tuzla'da Hala Sultan Tekkesi'nde kabri bulunmaktadır. (Kandemir 2012)

azalsa da Marunîler²⁷, kendi kiliselerinde ibadetlerini yapan Süryaniler²⁸, Yahudiler ve Linobambakiler²⁹ bulunmaktadır (Şengil, 2021, s. 63-74).

II. Abdülhamid döneminde, 1878 yılında Kıbrıs, Rus tehdidinden dolayı İngiltere'ye bırakılmıştır. Bunun nedeni Osmanlı İmparatorluğu'nun 1877-78 Rus Savaşında ağır yenilgiye uğraması sonucu müzakerelerde İngiltere'nin desteğini almak istemesidir (Şimşir, 2004, s. 521). 4 Haziran 1878 tarihli anlaşmaya göre İngiltere'nin sürekli Kıbrıs'ta kalmayacağı ve Adanın Türk toprağı olduğu taraflarca kabul edilmiştir. 1 Temmuz 1878'deki ek anlaşma ile İngiltere'nin adaya asker çıkarmasına razı olunmuştur (Başbuğ, 2016, s. 22). İngiltere Kıbrıs'ı ele geçirdikten sonra 1882 yılında Mısır'a egemen olunca Doğu Akdeniz'in kontrolünü sağlamıştır (Abulafia, 2012, s. 631). Nitekim I. Dünya Savaşı çıkınca 5 Kasım 1914'te Kıbrıs'ı ilhak etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Lozan Anlaşması sürecinde bu ilhakı tanımadığını belirtmiştir. 1923'te Lozan Anlaşması ile Kıbrıs, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü taahhüt etmek koşuluyla İngiltere'ye terk edilmiştir (Şimşir, 2004, s. 521). Lozan Anlaşmasınının 30. maddesine göre, "İşbu anlaşmanın hükümleri uyarınca, Türkiye'den ayrılmış ülkelerde yerleşmiş Türk uyrukluları hukukça ve yerel yasaların öngördüğü şartlarda, bu ülke hangi devlete bırakılmışsa o devletin uyruğu olacaktır." (Başbuğ, 2016, s. 29-30). Yani bu maddeye göre Kıbrıs halkı Adanın İngiltere'ye bırakılması sebebiyle İngiliz vatandaşı olmuşlardır.

1878 yılında Adanın İngiltere egemenliğine geçmesi sonucu 1882 yılında İngiliz Yüksek Komiserliği tarafından Kıbrıs için bir anayasa hazırlanmıştır ve Kavanin Meclisi oluşturulmuştur. 18 üyeden oluşan yasama organında 12 kişi seçimle belirlenirken, 6'sı atama ile görevlendirilecektir. Seçimle gelen 12 üyeden 3'ü Kıbrıs Türk'ü iken, 9 tanesi Kıbrıs Rum'u olacaktır. Adadaki eşitlikçi yapının bu anayasa ile bozulduğu Türkler tarafından belirtilmektedir. Kıbrıs Türklerinin karşı çıkmalarına rağmen İngiltere Anayasayı yürürlüğe sokmuştur (Kilercioğlu, 2007, s. 41). Kavanin Meclisininin Türk üyeleri 6 Temmuz 1903 tarihinde Osmanlı Devleti'ne bağlanma kararı alması üzerine Rumlar Enosis'i yüksek sesle dile getirmişlerdir ve Enosis mitingleri düzenlenmiştir. Türkler 174 imzalı dilekçe ile durumu protesto etmişlerdir. Rumların, Kalavac köyündeki Türklerle saldırması üzerine İngiltere hem saldırıları hem de Enosis'i protesto etmiştir. (Kilercioğlu, 2007, s. 41-42)

1925-1930 yıllarında Kavanin Meclisi'nde Türk cemaati ikiye ayrılmıştır. Evkafçılar olarak bilinen Türk Cemaatinin lideri Mehmet Münir Bey, sömürge yönetimi ile uyum içinde çalışmayı tercih etmiştir. Mısırlı zade Mehmet Necati (Özkan)'nin liderliğindeki Halkçılar ise bağımsız-

²⁷ Marunîler: IV. yy. sonlarında yaşadığı ve V. yy. başlarında öldüğü düşünülen Aziz Mârûn'un Suriye'nin batısında faaliyet gösterdiği Antakya Kilisesi ile bütünleşen dinî inançtır. (Taşpınar 2008)

²⁸ Süryaniler: Antakya Patrikhanesine mensup, Doğu Hıristiyanlığı tarafından oluşan, IV. yy.da ortaya çıkmış kadim Hıristiyan cemaatidir. (Çelik, 2010)

²⁹ Kıbrıs'ın gizli Hıristiyanları için kullanılmakta olup, keten ve pamuk anlamına gelen Rumca "lino" ve "bambaki" sözcüklerinin bir arada kullanılmasıyla ortaya çıkan bir deyimdir. Resmiyette İslamiyet'e geçseler de aslında Hıristiyan oldukları için ibadetlerini gizli yapmaktadırlar. (Samani, 2006, s. 121; Şengil, 2021, s. 74)

birleşik bir Kıbrıs'ı savunmuşlardır. 30 Kasım 1926 tarihinde İngiltere'nin atadığı Kıbrıs Valisi Sir Ronald Storrs'un yemin töreninde Başpiskopos Kyrillos dışında tüm cemaat liderleri hazır bulunmuşlardır. Başpiskoposun katılmamasının nedeni, geleneksel olarak protokolde Müftüye öncelik verilmesine karşı olmasıdır (Yüksel, 2018, s. 59-60). 1931 yılında Rumların Enosis ayaklanmaları üzerine Meclis kapatılmış, üyelikler İngiltere tarafından düşürülmüştür. Türkçe, Rumca ve İngilizce dillerini resmi dil kabul eden meclisin siyasi faaliyetleri yasaklanmıştır. 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar siyasi belirsizlik ortamı devam etmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında Yunanistan'da Batı yanlısı hükümet kurulmuştur ve Kıbrıs ile ilgili Enosis hareketine başlanmıştır (Abulafia, 2012, s. 683). Bu dönem için İngiltere Kıbrıs'ı arı kazanı olarak tasvir etmiştir. 1948 yılında İngiltere Rumlara özerklik teklif ettiklerinde Kıbrıslı Rumlar Yunanistan ile enosis istemişlerdir (Balci, 2018, s. 124). Bu talep üzerine yine aynı tarihte Kıbrıs'ta ilk anti-enosis mitingi gerçekleşmiştir. Selimiye Meydanında gerçekleşen mitinge adanın her tarafından katılım olmuştur ve Türklerin sesi ilk defa yükselmiştir (Örek, 2010, s. 10). EOKA'nın kuruluşu tam da bu tarihlerde gerçekleşmiştir. EOKA (Ethniki Organôsis Kypriôn Agogonistôn) yani Kıbrıslıların Milli Mücadele Teşkilâtı 1954 yılında kurulmuştur ve dedelerinin Osmanlılara karşı verdikleri bağımsızlık mücadelesinden feyiz alarak kendilerini İngiliz sömürgesinden kurtarmak istemiştir. Lefkoşa'da yürüttükleri eylemlerle sadece İngiliz askerlerinin değil, Türk askerlerinin de ölümüne sebep olmuşlardır (Abulafia, 2012, s. 693). Yine aynı tarihte Yunanistan Kıbrıs konusunu self determinasyon çerçevesinde BM'ye götürdüğünde Türkiye, adanın coğrafi yakınlığını öne sürerek karşı çıkmıştır (Balci, 2018, s. 124). Aslında İngiltere de enosis istememiştir. Nedenleri şu şekildedir:

- 1) Enosis gerçekleşirse Yunanistan bir Ortadoğu ülkesi haline gelerek bölgede söz hakkı elde edecekti. Ayrıca İngiltere, Kıbrıs'taki üsleri kullanmada sıkıntı yaşayacaktı.
- 2) Yunanistan'daki rejim değişikliği nedeni ile İngiltere'nin adadaki üsleri tehdit altında olacaktı.
- 3) ABD, enosis ile Akdeniz'e girme imkânı bulacaktı.
- 4) İngiltere adada NATO çatısı altına girmektense kendi üslerini kendisinin idare etmesini avantajlı bulmuştur.
- 5) Son olarak Kıbrıs, İngiltere'nin Akdeniz'deki son kalesiydi ve buradan ayrılmak istemiyordu. (Harman, 1997, s. 56-57)

Çatışmaların artması üzerine Ağustos 1955 yılında Londra'da İngiltere, Yunanistan ve Türkiye bir araya gelmiştir. 29 Ağustos'ta İngiltere'nin düzenlediği ve Loncaster House Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Hakkında Üçlü Konferans isimi alan toplantıya Türkiye'nin davet edilmesiyle Türkiye, Kıbrıs konusuna taraf olarak ilk defa katılmıştır (Akbaba & Keser, 2020, s. 35-36). Yunanistan'ın eli, dünya kamuoyu nezdinde Rumların İngiliz sömürgesine karşı verdikleri mücadele nedeniyle güçlü iken Türkiye, hazırlıksız geldiği bu konferansta Fatin Rüştü Zorlu'nun savunmasıyla koz elde etmiştir. Zorlu, Kıbrıs adasının tarihin hiçbir döneminde Yunanlılara ait olmadığını, Adanın Anadolu karasının doğal bir uzantısı olduğunu, Yunanistan'a bin mil

mesafede iken Türkiye'ye kırk mil mesafede olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Osmanlı Devletinden kalma Türklere ait tapulu araziler nedeniyle de Adanın bırakılacaksa Türklere bırakılması gerektiğini söylemiştir. İsteddiği sonucu alamayan Yunanistan sorunu BM'ye götürse de oradan da sonuç alamamıştır. Aslında taksim konusunu Türkiye, bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulana kadar savunmuştur (Çeçen, 2005, s. 58-59). 1956'da Rum Başpiskopos Makarios ayrılıkçı söylem ve eylemleri nedeniyle İngilizler tarafından adadan sürülmüştür. Yine de "Ethnark"³⁰ olarak Rum cemaatinin başında yer almıştır. Türkler iki cemaat arasında tırmanan gerginliğe son vermek için adanın bölünmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

EOKA'nın faaliyetleri karşısında sessiz kalmak istemeyen Kıbrıs Türkleri 1 Ağustos 1958 tarihinde Türk Mukavemet Teşkilâtı'nı (TMT) kurmuşlardır. "Bozkurt" kod adlı Albay Rıza Vuruşkan da TMT'nin ilk Bayraktarı'dır. TMT'nin kurulmasındaki amaç aşağıdaki gibidir.

- 1) Enosis'e karşı olarak, terör eylemlerini engellemek,
- 2) Kıbrıs Türklerinin güvenliğini sağlamak,
- 3) Komünizme karşı Türk toplumunu korumak,
- 4) Türk haklarını Rum ve İngilizlere karşı korumak,
- 5) Anavatan ile bağları güçlü tutmak. (Akbaba & Keser, 2020, s. 34)

2.3. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Adadaki Çatışmalar

1958 tarihinde NATO'nun Paris'teki toplantısında Avrupa ülkeleri, bağımsız Kıbrıs devleti önerisini gündeme getirmişlerdir. Türkiye, kurulacak böyle bir devletin Türkiye'nin garantörlüğü ve belirli sayıda Türk askerinin bulundurulması şartıyla mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Türk, Yunan ve İngiliz Dışişleri Bakanlarının görüşmeleri sonucunda 2 Şubat 1959 Zürih ve 19 Şubat 1959 Londra İttifak, Garanti ve Kurucu Anlaşmaları hazırlanmıştır. Garanti anlaşmasının birinci maddesi devletin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne vurgu yaparak, anayasayı güvence altına almayı üstlenen devletin hiçbir siyasi ve ekonomik oluşuma girmemeyi taraflar taahhüt etmiştir. Anlaşmanın son bendinde taksim ve enosis kavramları yasaklanmıştır (Akbaba & Keser, 2020, s. 99). Anlaşmanın üçüncü maddesinde ise anlaşma hükümlerinin ihlali durumunda Yunanistan, Türkiye ve İngiltere gerekli teşebbüs ve tedbirler konusunda birbirlerine danışmakla yükümlüdür. Ortaklaşa bir çözüm olamıyorsa, bu üç garantör devletin her biri düzeni yeniden inşa etmek amacıyla harekete geçme hakkına sahip olmuştur (Başbuğ, 2016, s. 37). Kıbrıs Cumhuriyeti'nin resmi kuruluş tarihi, 16 Ağustos 1960'tır ve Anayasa Kıbrıs halkına onaylatılmadan yürürlüğe girmiştir (Çeçen, 2005, s. 59-60; Hasgüler, 2018, s. 348). "9" numaralı dipnotta Anlaşmaların temel ilkeleri ve tarafların hakları açıklanmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Cumhurbaşkanı Rum cemaati lideri Başpiskopos Makarios, Cumhurbaşkanı yardımcısı Türk cemaati lideri Dr. Fazıl Küçük olmuştur (Olgun, 1999, s. 17). Anayasa gereği devlet idaresinde ve kamusal alanda %30 Kıbrıslı

³⁰Ethnarkh: Bir halkın veya kabilenin yöneticisi, lideri. (Abulafia, 2012, s. 694)

Türkler görev alırken, %70 Rumlar görev almaktaydı. Ordu ve polis teşkilatı söz konusu olduğunda %40 Kıbrıslı Türkler, %60 Kıbrıslı Rumlar görevlendirilmiştir. (Kızılyürek, 2009, s. 16-17)

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanından sonra adada Türkler ile eşit statüde olmayı reddeden Makarios ve destekçileri, bildirimler dağıtarak Rumların, Türkler ile ticaret yapmamasını istemişlerdir. 24 Eylül 1961 tarihinde Makarios Türklerle karşı kutsal savaş ilan etmiştir (Olgun, 1999, s. 18). Akritas Planı³¹ çerçevesinde 21 Aralık 1963 yılında Kanlı Noel³² olayı gerçekleşince Türkiye, diğer iki garantör devlete yani Yunanistan ve İngiltere'ye 23-25 Aralık'ta toplantı çağrısı yapmıştır. Kıbrıs Rumları anayasal haklarını ileri sürerek, kanunca veyahut kanun dışı olarak Kıbrıs Türklerine baskı uygulamıştır ve bunun üzerine Türk Hava Kuvvetlerine ait jet filosu Kıbrıs üzerinden uçarak Rum tarafını uyarmıştır. Bunun üzerine Yunanistan da 12 adayı ve Ege adalarını silahlandırmıştır. Türk tarafının, Kıbrıs'tan sorumlu olan beş devlet ve NATO birliklerinden oluşacak bir birliğin Kıbrıs'ta konuşlanması önerisini Rumlar reddetmişler ve Garanti Anlaşmalarının feshedilerek Kıbrıs Devletinin kurulmasını istemiştir. Ocak 1964'te Londra'da bir araya gelen taraflardan Rumlar "tek yurttaş, tek oy" sistemine göre sayısal olarak adada üstün olduklarını ve azınlıklara verilen haklar neticesinde sistemin işlemediğini öne sürmüşlerdir. Türk tarafı ise, iki ayrı toplum olduğu için iki ayrı devletin olması gerektiğini savunmuştur. 45.000 Türk ve 35.000 Rum yer değiştirdiğinde durumun çözüleceğini söylemiştir. Ayrıca Garanti ve İttifak Anlaşmaları devam etmeli, Türk askerinin sayısı arttırılmalıydı. (Kızılyürek, 2009, s. 21-22)

31 Ocak 1964 tarihine kadar süren görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. Bunu üzerine Makarios, Garanti Anlaşmasını tek taraflı feshettiğini ilan etse de İngiltere'nin baskısı sonucu geri adım atmıştır. ABD tüm iyi niyetiyle güvenliği öne sürerek NATO gücünün adada bulunmasını istese de Sovyetler Birliği ve Makarios buna güvenlik gerekçesiyle karşı çıkmıştır. 4 Mart 1964'te BM Güvenlik Konseyi adaya Barış Gücü göndermeyi ve temsilci atamayı kararlaştırmıştır. Lefkoşa'da toplanan taraflar Yeşil Hat'ın³³ çizilmesine karar vermiştir. Adadaki olayların

³¹ Akritas Planı: Rum İçişleri Bakanı Polikarpos Yorgacis tarafından planlanan Anayasa değişikliğidir (Hasgüler 2018, 128-129). Planın başında başkan olarak İçişleri Bakanı Polikarpos Yorgacis, planın başkan vekili Çalışma Bakanı Thassos Papadopoulos, Kurmay Daireler Müdürü ise Meis Başkanı Glafkos Klerides bulunmaktaydı. Onlara göre Anayasa ve Garanti Anlaşmaları halkoyuna sunulmadığı için geçersizdi ve bu yüzden anlaşmalar ortadan kalkmalıydı. Planın bir maddesine göre, Adayı Türkler değil Rumlar kaldırmıştı ve bu yüzden söz Rumlara ait olmalıydı. Rumların self determinasyon yolu ile haklarını almaları gerektiği de planda geçmektedir. Türklerin karşı çıkması durumunda şiddet yoluyla bastırılması gerektiği planda yazan bir diğer maddedir. (Akbaba& Keser, 2020, s. 59)

³² Kanlı Noel: EOKA'cı Yorgacis, Makarios'un doktoru olan Vassos ve Nikos Sampson'un başını çektiği 5000 kişilik EOKA'cı ordudan oluşan kişilerin Türklerle yönelik giriştikleri katliama verilen isimdir. Amaçları Kıbrıslı Türk liderleri ortadan kaldırmak, TMT hakkında sağlıklı bilgi toplamak, varsa başka Türk direniş örgütleri ile ilgili bilgi toplamak, Kıbrıs Türklerinin birliğini bozmak, Kıbrıs Türklerinin Türkiye ile bağlarını zayıflatmak, Akritas doğrultusunda Rum-Türk dostluğuna müdahale etmektir. 21 Aralık 1963 tarihinde başlayan olaylar, Lefkoşa Türk Lisesinde toplanan öğrencilerin öldürülmesiyle devam etmiştir ve 22 Aralık'ta Makarios, Garanti Anlaşmasını kabul etmediğini duyurmuştur. (Akbaba& Keser, 2020, s. 59-60)

³³Yeşil Hat: Kıbrıs'ta görevli Barış Gücü Komutanı Peter Young'ın adada tampon bölge oluşturmak isterken haritada yeşil kalem kullanmasından adını alan bölgedir. Dolayısıyla burası aslında bir ateşkes hattıdır. Hatta rağmen 1963-68 yılları arasında iki taraf arasındaki çatışmalar devam etmiştir. (Hasgüler, 2018, s. 557)

devam etmesi üzerine Türkiye'den müdahale kararları gelse de somut bir adım atılmamıştır. 1974 Barış Harekâtına kadar alınan müdahale kararları sayfa 13'te açıklanmıştır (Çeçen, 2005, s. 60-61; Şimşir, 2004, s. 531-532). Mart 1964 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nde ABD Dışişleri Bakanı Kıbrıs için Acheson planını önermiştir. Planın ilk haline göre Kıbrıs Yunanistan ile birleşecek ve Türkiye Karpaz Yarımadasında daimi bir üs kuracaktı ve Meis adası da Türkiye'ye bırakılacaktı. Planın bu hali Rumlar ve Yunanlar tarafından reddedilmiştir. Önerilen planın ikinci haline göre ise Türkiye üssü 50 yıllığına kuracak, Kıbrıs'taki Türkler ise Lozan'daki³⁴ azınlık haklarından yararlanacaktı. Temmuz 1964 tarihinde önerilen bu plan Türkiye, Yunanistan ve Rumlar tarafından reddedilmiştir. (Başbuğ, 2016, . 47; Hasgüler, 2018, s. 113; Çeçen, 2005, s. 61)

Çözüm planları ve yapılan görüşmelerin başarısız olması çatışmaların artmasına neden olunca 28 Aralık 1967 yılında geçici Türk Yönetimi kurulmuştur. Başkanlığını Dr. Fazıl Küçük'ün, yardımcılığını ise Rauf Denktaş'ın yaptığı geçici Türk Yönetimi, 5 Temmuz 1970 tarihinde Kıbrıs Türk Yönetimi adını almıştır. 21 Nisan 1967 tarihinde Yunanistan'da darbe ile başa geçen Albaylar Cuntası, imajını tazelemek için Kıbrıs konusunu öncelikli olarak ele almıştır. 9-10 Eylül 1967'de Dedeoğaç ve Keşan'da Türk Başbakan Süleyman Demirel ile Yunan Başbakan Kollias bir araya gelmişlerdir. Yunanistan, Türkiye'ye askeri üs karşılığında Kıbrıs adasının Yunanistan'a verilmesini önermiştir. Türkiye toprakları onlarla kıyaslandığında zaten büyüktü ve Kıbrıs'ın lafi olmaması gerektiğini söylemişlerdir. Bunun üzerine Demirel masadan kalkarak görüşmeyi sonlandırmıştır. Sonrasında Moskova ziyaretinde bulunan Demirel, Sovyetler Birliği ile birlikte ortak açıklama yapmıştır. Açıklamaya göre Ada, iki etnik grubun çıkarları da gözetilerek bağımsız olmalıydı ve bu doğrultuda çözüm getirilmeliydi. Görüşmelerin sonuçsuz kalmasıyla birlikte aynı yıl Grivas, Rum Milli Muhafaza ordusuyla Geçitkale köyüne girmiştir ve 24 Türk'ü öldürmüştür. Türkiye savaş hazırlığına girse de ABD devreye girerek buna engel olmuştur. Makarios ise yeni bir söylemle ortaya çıkmıştır. Eftkelon/ efikton (Mümkün olan ile özlenen) olarak isimlendirdiği bu söyleme göre özlenen enosis ülküsü iken mümkün olan bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'dir (Kızılyürek, 2009, s. 28-30).

1968'de başlayan toplumlar arası görüşmeler 1974 tarihine kadar sürmüştür. Rum tarafı ısrarla 1960 Anayasasında Türklere verilen hakları fazla bulmakta, Garanti Anlaşmasının kaldırılmasını istemekteydi. Yunan Cuntası Türklerin adadaki yerel özerkliğini isterken, Makarios, yerel özerkliği "devlet içinde devlet olmaz" diyerek karşı çıkmıştır. 1971'de tarafların anlaşmasının mümkün olmadığı görülünce, NATO Zirvesinde bir araya gelen Türkiye ve Yunanistan sorunu kendileri çözmeye karar vermiştir. 1972'de Yunan anayasa profesörü Mihalis Dekleris ile Türk anayasa profesörü Orhan Aldıkaçtı'nın katılımlarıyla görüşmeler başlamıştır. Türk tarafı özerklik konusunda esnek davranıp, yerel yöneticilerin, hükümet memurlarınca denetlenebileceğini belirtmiştir. Hatta Türk tarafı Makarios'un 1963 Anayasa

³⁴ Lozan Anlaşmasının 30. maddesine göre Türkiye'den ayrılmış ülkelerdeki Türklerin uyrukları, buldukları ülkenin hukuku ve yerel yasalarının gereğince o devlete ait olacaktır. (Başbuğ, 2016, s. 29-30)

değişikliğini bile kabul etse de Makarios çözüme yanaşmamıştır (Kızılyürek, 2009, s. 31-33). 1973'te EOKA'nın lideri General Grivas ölünce EOKA-B kurulmuştur ve bu örgüt Makarios ile ayrılmaya başlamıştır. Enosis'i reddedip, tam bağımsızlıktan yana tavır alan Makarios'a karşı Yunan Cuntası 15 Temmuz 1974 günü darbe yaparak onun yerine Nikos Sampson'u³⁵ yönetime getirmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin adının Helen Cumhuriyeti olarak değiştirilmesi ve Sampson'un Türk düşmanı bir EOKA'cı olması Türkiye'nin adaya müdahale kararı almasındaki nedenlerin başında gelmektedir (Çeçen, 2005, s. 63). Yukarıda açıklananlar özetlenecek olunursa, Rum tarafı Kıbrıs Türklerinin haklarını en başından beri kısıtlamaya çalışmış, Kıbrıs Cumhuriyeti kurulurken Rumların Anayasal üstünlüklerine rağmen Makarios ve destekçileri Enosis talebiyle çıktıkları yolda karar değiştirmiş ve tam bağımsız, tekil bir Kıbrıs Cumhuriyeti istemişlerdir. Enosis karşıtı olmaları Yunanistan ile sorunlara yol açmakla birlikte Garantör devletlerin tersi dış politika yürütmüşlerdir.

2.4. Rauf Raif Denктаş Dönemi

Rauf Denктаş'ın liderliğinden önce Kıbrıs Türk cemaatinin liderliğini Dr. Fazıl Küçük yapmıştır. Denктаş'ın, 1963 Kanlı Noel olaylarından sonra 26 Şubat 1964'te BM'de yaptığı konuşma nedeniyle Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı olan Makarios tarafından adaya girişi yasaklanmıştır. Ailesiyle birlikte Ankara'da dört yıl ikamet eden Denктаş, bu süreçte Kıbrıs davası konusunda girişimlerde bulunmuştur. 2 Kasım 1967'de adaya gizlice giden Denктаş ve yanındakiler Rumlar tarafından yakalanıp 12 gün tutuklu kalmışlardır. Türk ve dünya kamuoyunun tepkisi üzerine serbest bırakılıp Ankara'ya gönderilmiştir. 1968'de Makarios 12 Ada'dan sonra 13. Ada olarak Kıbrıs'ı Yunanistan'a katacaklarını açıklayınca, Denктаş Mart 1968'de Ada'ya gitmiştir ve Kıbrıs Türk cemaati lideri Fazıl Küçük ve Kıbrıslı Türkler tarafından sevinçle karşılanmıştır. Kıbrıs konusunda farklı düşüncelere ve yöntemlere sahip iki liderin ortak paydası olan Kıbrıs davası, onlara göre birlik olmayı gerektirmekteydi. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti iktidarı Denктаş'ın yanında olduklarını ifade ettiyse de Denктаş, Ankara'da vermiş olduğu seminerlerde Türkiye'yi aktif tavır almamakla itham etmiştir. Ankara'da bulunan Kıbrıs Türk öğrencilerin ilgi gösterdiği bu konuşmalar, Türkiye eleştirileriyle son bulmaktaydı. (Erol, 2015, s. 49-70)

28 Aralık 1967 tarihinde Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi ilan edilmiştir. Yunan Askeri Cuntası, Eylül 1971'de Grivas'ı adaya çıkarmıştır ve güç toplayan Grivas 15 Temmuz 1974'te Makarios Hükümetini devirerek Kıbrıs Helen Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Hazırlıklarını tamamlayan Türkiye 20 Temmuz 1974'te Girne üzerinden adaya ilk çıkarmayı gerçekleştirmiştir (Akbaba& Keser, 2020, s. 83). Barış Harekâtı'nın genel amacı: "Mevcut anlaşmaları, anayasa düzenini ve

³⁵ Nikos Sampson, EOKA'da etkin faaliyet gösterdiği sırada Türklere uyguladığı şiddet ve katliamla bilinmektedir. Kıbrıs'ta yaptığı darbe sırasında Cunta yanlısı subaylarla bir olup, darbe karşıtı ve Makarios'u destekleyen ve darbeye karşı çıkan 2 binin üzerinde Rum ve Yunan'ı öldürmüştür. 2001 yılında Lefkoşa'da yaşamını yitirmiştir. (EOKA'cı Nikos Sampson Öldü, 2001)

Garantör devlet hakları ile Türkiye'nin uluslararası alanda tescil edilmiş hak ve menfaatleri ile Adadaki Türk toplumunun can ve mal güvenliğini temin etmek, meşru idareyi iade ve bozulan dengeyi tekrar tesis etmektir." (Başbuğ, 2016, s. 73). Aynı gün BM Güvenlik Konseyi 353 sayılı kararı alarak, adadaki yabancı unsurların çıkmasını istemiştir (Kızılyürek, 2009, s. 36).

22 Temmuz'da Türkiye'nin ateşkes ilanı üzerine Cenevre'de Garantör Devletler bir araya gelmiştir. 1. Cenevre Konferansında Dışişleri Bakanları ortak açıklamada bulunmuşlardır. Açıklamaya göre, Kıbrıs'ta anayasal düzen sağlanmalıdır ve Kıbrıs Türk enklavları ³⁶ boşaltılmalı ve esir değişimi olmalıdır (Kızılyürek, 2009, s. 36). 23 Temmuz 1974'te Makarios, Türk tarafına Londra-Zürih Anlaşmalarına geri dönmeyi teklif etmiştir fakat Türk tarafı bu öneriyi reddetmiştir (Kızılyürek, 2009, s. 35). 30 Temmuz 1974'te imzalanan Cenevre Deklarasyon Kıbrıs'ta fiiliyatta iki ayrı ve otonom devlet varlığını tanımış, Anayasal meşruiyet için müzakerelere öncelik verileceğini belirtmiştir.

8 Ağustos 1974'te toplanan 2. Cenevre Konferansında Türkiye'nin önerisi, Kantonal Federasyon³⁷ olmuştur (Akbaba& Keser, 2020, s. 89).Türk Dışişleri Bakanı Turan Güneş'ten adını alan ve Güneş Planı olarak öne sürülen bu plana göre, biri büyük beşi küçük altı Türk kanton bölgesi olacaktır. Böylece Kıbrıs Türklerine %34'lük toprak verilecekti. Planı dönemin ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın Türkiye'ye dayattığı söylenmektedir (Kızılyürek, 2009, s. 37). Denктаş ise iki bölgeyi, iki uluslu federal devleti savunmuştur. Bu noktada Kıbrıs Türk kesiminin isteği ile Türkiye'nin isteği çelişmektedir. Kantonal federasyon olduğunda nüfusun çoğunluğuna sahip Rumların yönetim ve idarede daha çok söz hakkı olması ihtimali yani 1960 sürecinin tekrarlanmasına neden olma durumu söz konusudur. Ayrıca birbirinden ayrı Türk bölgelerinin iletişim ve ulaşım sorunları olacaktır ve Ada çözüme imkân verecek altyapıya o gün için sahip değildi. Diğer yandan Denктаş'ın önerisi olan federal çözümde nüfusa ya da toprak oranına bakılmaksızın eşitlikçi iki devletin ortaya çıkması Kıbrıs Türkünün menfaatine gözükmektedir. Kıbrıs Türkünün bir arada olması hem devlet olma bilincinin kazanılmasını hem de bir arada kalkınmayı kolaylaştıracaktır. Glafkos Kliridis 48 saat düşünme süresi istemiştir fakat süre uzayınca 14 Ağustos 1974'te, Turan Güneş konferansı bitmiş kabul ederek Türkiye'ye "Ayşe tatile çıkabilir." diyerek şifreli mesajı göndermiştir (Kızılyürek, 2009, s. 38). Türkiye'nin ve Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi'nin önerilerinin çelişmesine bariz örnek burada karşımıza çıkmaktadır. KTFD öncesi yapı olan Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi de bağımlı bir yapı olarak nitelendirildiğinde, bağımlı devlet patronu ile ayrı çözüm önerisi getirmiştir. Türkiye her ne kadar Kıbrıs Türkünün menfaatlerini korumak ve katliamın önünde durmak istese de çözüme -o şartlar dâhilinde- en olası yoldan ulaşmaya çalışmıştır. Denктаş ise

³⁶ Enklav, Anklav: Siyasi coğrafyada, tamamen başka bir ülkenin sınırları dâhilinde yer alan yabancı toprak parçasına anklav toprak denilmektedir (Encyclopedia mericana, 1967, s. 315). Eksklav ise, siyasi olarak bağlı olduğu ülkeye coğrafi açıdan bağlı olmayan, bu bölge ile arasında başka bir yabancı ülke/ülkeler bulunan toprak parçası olarak tanımlanmaktadır (Collin's Dictionary & Thesaurus, 1997, s. 302; Demir, 2020, s. 56)

³⁷ Kantonal Federasyon: Bir ülkenin idari, coğrafi ya da sınırsal alt birimlerinin her birine verilen ad. (Akbaba& Keser, 2020, s. 89)

parçalanmış Türk kantonlarının Rumların işine geleceğini ve Girit gibi olmayı kolaylaştıracağını belirtmiştir.

1 Kasım 1974'te BM Genel Kurulu 117 leh, sıfır hayır, sıfır çekimser oyla yabancı askerlerin adadan çekilmesi için 3212 nolu kararı almıştır. Klerides 10 Şubat 1975'te Türk tarafına sunduğu öneri, iki toplumlu federal devleti tanımakla birlikte çok kantonlu coğrafi düzenleme içermektedir. %19 Türk toprağına sahip olacak Kıbrıs Türkleri adada serbest dolaşım ve mülk edinme haklarına da sahip olacaklardı. 13 Şubat 1975'te Türk tarafı, iki bölgelilik temelinde coğrafi ayrılık olması gerektiğini ifade ederek, Garanti Anlaşmalarının devam etmesini ve Federe Devletin kurumlarında eşitlikçi dağılımın şart olduğunu söylemiştir (Kızılyürek, 2009, s. 44-45). Yine aynı gün yani, 13 Şubat 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD) ilan edilmiştir ve ayrılıkçı gözükmemek için ilk başta Dışişleri Bakanlığı oluşturulmamıştır (Akbaba& Keser, 2020, s. 89). Kuruluşundaki amacı dünya ile paylaşmak isteyen Kıbrıs Türk tarafı, iki bölgeyi federasyon bünyesi içinde Kıbrıs Rum toplumu ile birleşmek istediğini ifade etmiştir (Kızılyürek, 2009, s. 45). Barış Harekâtından sonra Yunanistan'da askeri cunta etkinliğini kaybetmiştir ve Constantin Karamanlis başkanlığında sivil yönetim başa geçmiştir. İlk iş olarak da NATO'dan çekildiklerini açıklamışlardır (Akbaba& Keser, 2020, s. 90). Yunanistan Başbakanı Karamanlis, radyo ve televizyonlara yaptığı konuşmada, Yunanistan'ın uzak konumu yüzünden Kıbrıs'ta Türkiye ile çarpışmasının mümkün olmadığını, 15 Temmuz'da Rumların diktatörlük rejiminin Kıbrıs'ta çılgınlık yaptığını ve Türklerin de bu hatadan faydalanıp Adaya büyük kuvvet çıkardıklarını söylemiştir. Tüm bu sebeplerin Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadından çıkması için yeterli gerekçeler olduğunu belirtmiştir (Kilercioğlu, 2007, s. 286).

KTFD'nin ilan edilmesiyle birlikte Türkiye ile patron-bağımlı devlet ilişkisinin başladığı söylenebilir. Çünkü öncesinde Türk cemaati lideri olarak görülen Dr. Küçük, bu noktadan sonra resmi olara KTFD'nin lideri olmuştur ve gerek dış dünya ile gerekse Türkiye ile bağlantıları sağlamıştır. Dünyanın tanımadığı bir yapıyı Türkiye'nin tanınması Türkiye'ye doğal bir patron devlet rolü vermiştir. Şöyle ki ekonomik bağımlılıkların yanında ideolojik temeller noktasında da birleşen iki devlet, bağımlılık ilişkisini güçlendirebilir. KTFD'nin esas amacı Kıbrıs Türkü'nün kayıplarını dünyaya duyurmak ve Rumlar ile bir arada yaşayamadıklarını anlatmak iken Türkiye, Türklük ideolojisi temelinde olaya yaklaşmıştır. Ada'nın Türkiye'ye olan coğrafi yakınlığı ve Anadolu'nun doğal uzantısı olması gibi fiziksel sebeplerin yanı sıra kültürel yakınlık ve Türklük bilinci, Türkiye ile KTFD arasında patron-bağımlı devlet ilişkisinin oluşmasını sağlamıştır. Nitekim KTFD'nin kurulmasından KKTC'nin kuruluşuna kadar geçen sürede Türkiye, uluslararası alanda Kıbrıs Türkünün koruyuculuğunu Kurucu ve Garanti Anlaşmaları gereği kullanmıştır ve Dr. Küçük ve Denктаş bu alanda cemaat lideri olarak görülmeye devam etmiştir. Çünkü Anlaşmalar gereği Kıbrıs Cumhuriyeti'nin resmiyetteki lideri Makarios'tu ve ona göre Türkler hallerinden memnun olmayan asi topluluktan ibaretti.

12 Mart 1975 tarihli BM Güvenlik Konseyi 367 nolu kararına göre: Bütün bağımsız devletler Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına, ülke bütünlüğüne ve bağlantısız siyasetine saygılı olmalıdır. 28 Nisan-3 Mayıs 1975 tarihlerinde gerçekleşen 1. Viyana Görüşmesinde Rum tarafı 10 Şubattaki önerisini yinelemiştir. Türk tarafı buna karşı çıkmıştır ve Lefkoşa Havalananının BM tarafından tamir edilmesini ve buranın ortak bir komite tarafından yönetilmesini istemiştir. 5-7 Haziran 1975 tarihli 2. Viyana Görüşmesinde Denктаş, geçici bir ortak hükümetin kurulmasını önermiştir. 21 Temmuz 1975'te ise Türk tarafı 1. Viyana görüşmesinde kararlaştırılan komitenin hazırladığı Federal Hükümetin Yetki ve Fonksiyonları isimli belgeyi Rum tarafına iletmiştir. 31 Temmuz- 2 Ağustos 1975 tarihinde yapılan ve sonuçsuz kalan 3. Viyana Görüşmesini 8-10 Eylül 1975'te New York'ta yapılan son görüşme takip etmiştir. (Kızılyürek, 2009, s. 48-51)

Makarios'un adaya dönmesi ile birlikte Denктаş ve Makarios arasında 12 Şubat 1977 tarihinde ilk zirve anlaşması imzalanmıştır. Dört maddeden oluşan bu anlaşma iki toplumlu yapıyı kabul etmiştir (Akbaba& Keser, 2020, s. 95). 19 Mayıs 1979 tarihinde Denктаş ve Rum lider Kyprianou arasında 1. ve 2. Doruk Anlaşmaları imzalanmıştır. Bu anlaşmalarda iki toplumlu yapı kabul edilse de Rum tarafı tek çatı altında bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nde ısrar ettiği için anlaşmaların uygulanması mümkün olmamıştır (Çoğal, 2014, s. 34-35).

13 Mayıs 1983 tarihinde BM Genel Kurulu, "yabancı güçlerin Kıbrıs'tan çekilmesi" başlıklı kararı 5'e karşı 103 evet oy ile kabul etmiştir. Karar Türk askeri güçlerini işgalci olarak nitelendirmiştir ve Kıbrıs Türkünü azınlık statüsünde değerlendirmiştir (Bostancı, 2015, s. 328). Rum tarafının çözüme yanaşmayan tutumunun üzerine BM'nin Denктаş, KTFD'nin KKTC olması yönündeki referandum takvimini öne almıştır. Denктаş, Türk tarafının self determinasyon hakkı olduğunu ve bunu kullanacağını belirtirken, Türk Milli Savunma Bakanı Ümit Halûk Bayülken, hak sabi olmak ise hakkı kullanma zamanının farklı olduğu yönünde açıklama yapmıştır (Bostancı, 2015, s. 334). KTFD Meclisi 15 Kasım 1983 saat 08.30'da toplanarak KKTC'nin ilanını görüşmek üzere toplanmıştır ve meclis KKTC'nin ilan yönünde karar almıştır. Meclis Hükümetini Ulusal Birlik Partisi milletvekilleri oluşturmaktaydı (Akbaba& Keser, 2020, s. 91). Türk Cumhurbaşkanı Kenan Evren öncesinde, KKTC'nin ilan kararının acele verilmiş bir karar olduğu ve uluslararası alanda Kıbrıs Türkünün haklılığına zarar vereceğini açıklasa da, KKTC bağımsızlığını ilan edince Başbakan Bülend Ulusu ile birlikte tebrik mesajı yayınlamıştır. Türk medyası ve siyasal partiler de bu bağımsızlığa destek mesajları vermişlerdir (Bostancı, 2015, s. 335-340). Nitekim bu durum bağımlının, patronun çıkarlarına ve politikalarına ters hareket ettiğine bir örnek teşkil etmektedir. Patron son lahzaya kadar bağımlının lideriyle ters düşse de, bağımlının politik, insanî önemini bildiği ve kendi askeri kuvvetleri orada bulunması gibi sayılabilecek pek çok sebepten dolayı, bağımsızlık kararını kabul etmiştir. Bağımlının devlet olduğunu ilan etmesi ulusal çıkarlarına hizmet etmiştir fakat diğer yandan BM tarafından "işgalci" ilan edilen Türkiye'deki yönetici elitler ellerinin zayıfladığını düşünerek ulusal çıkarların aksi bir durum oluştuğuna kanaat getirmişlerdir. Buna rağmen başta ve sonraki yıllarda da Kıbrıs Türklerinin bu kararının

arkasında durma politikası takip etmişlerdir. Bu da uygun şartlar oluşturduğu takdirde bağımlı devletin de patron devlete kendi gündemini dayatabileceğine bir örnek teşkil etmektedir.

KKTC'nin ilanından sonra Güney Kıbrıs'ın, BM'ye başvurarak Kuzey kesimi izole ettiğine daha önce değinilmiştir. Buna ek olarak 29 Mart 1986'da BM, Çerçeve Anlaşması önermiştir. Anlaşmaya göre Cumhurbaşkanı Rum, Yardımcısı Türk olacaktı ve her ikisinde de veto yetkisi olacaktı. Denктаş bu anlaşmayı kabul edeceğine dair mektubu genel sekretere yollasa da Kipriyanu yanıtsız bırakmıştır. 22 Kasım 1988'de Rum lider Vasiliu ve Denктаş New York'ta görüşmüştür. (Akbaba& Keser, 2020, s. 97)

26 Şubat 1990 yılında BM Genel Sekreterinin isteği üzerine çözümsüz sonlanan bir görüşme gerçekleşmiştir (Akbaba & Keser, 2020, s. 97). 1992 yılında BM Genel Sekreteri olan Boutros Ghali, Ghali Fikirler Dizisi³⁸ olarak adlandırılan bir paket açıklamıştır. Görüşmelerde Kıbrıs temsilcilerinin yaşadıkları sorunlar karşısında KKTC siyasi parti temsilcileri (Hür Parti, Doğuş Partisi, Sosyal Demokrat Parti) Denктаş'a gerekirse görüşmeleri sonlandırarak adaya dönmesini beyan etmişlerdir. Türkiye'ye dönen Denктаş, 7 Eylül 1992'de Türk hükümetine sıkıntıları aktarmıştır. BM Genel Sekreteri, her fırsatta Kıbrıs Türklerini suçlamış ve Güvenlik Konseyi ile tehdit etmiştir. Türklerde olan %37'lik toprağın %28,5'e indirilmesi teklif edilmiş, ayrıca Rum lidere "president" denirken, Denктаş'a "mister" diye hitap edilmiştir (Akbaba& Keser, 2020, s. 102-103).

Ghali Fikirler Dizisinin kabul edilmemesi üzerine BM Genel Kurulu 25 Kasım 1992'de 789 sayılı kararı açıklamıştır. Bu karar neticesinde Mayıs 1993 tarihinde BM Genel Sekreteri Güven Arttırıcı Önlemler Paketiyle tarafların karşısına çıkmıştır. Bu paket, Lefkoşa Uluslararası Havaalanının ve Maraş Bölgesinin BM yönetiminde olmak koşuluyla iki tarafın da kullanımına açılmasını teklif etmiştir. Hemen sonrasında Rumların isteği başvurusu üzerine Temmuz 1994'te AB Adalet Divanı KKTC'nin AB ülkeleri ile ticaretini yasaklamıştır. Bu kararın sonucunda Güven Arttırıcı Önlemler Paketinin sağlayacağı avantajlar ortadan kalkmıştır. Klerides'in Paketi kabul etmesinin koşulu Rumların AB başvurusuna Türk liderlerin destek vermesiydi. Denктаş bunun olamayacağını belirtince görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. Rumlar tek taraflı olarak Türklerle ilişkileri sonlandırmıştır. AB 4 Temmuz 1990'da kendisine başvuran Kıbrıs Rum Hükümetine, Mart 1995 tarihinde adaylık statüsü vermiştir. (Hasgüler, 2018, s. 301; Akbaba& Keser, 2020, s. 98-104)

³⁸ Garanti ve ittifak konularında orta yolun bulunması, Kıbrıslı olmayan askeri güçlerin adadan gitmesi, Kuzeyden göçen Rum göçmenlerin Rum Federe Devleti'nde zararı karşılanarak yaşamlarına devam etmeleri gibi konular bulunmaktaydı. Ayrıca 1992 Ağustos ayında, Ghali tarafından çizilen harita da bulunmuş olup müzakere masasında yer almıştır. Ayrıca Kıbrıs Rum kesiminin Avrupa topluluğuna katılım isteğinin de iki toplum arasında oylanması gerektiği vurgulanmıştır. Bu görüşle beraber Kıbrıs meselesi sadece BM değil, AB'nin de müdahil olduğu bir sorun haline gelmiştir (Akbaba & Keser, 2020, s. 102).

1995 yılında çare olarak Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Rauf Denktaş arasında deklarasyon imzalanmıştır. Bu deklarasyon patron devlet ile bağımlı devletin birlikte hareket edeceğinin imzalı bir kanıtıdır. Deklarasyon maddeleri kısaca aşağıdaki gibidir:

- 1) İki toplumlu ve iki kesimli federal durum ada için çözümdür. Ayrı referandumlar yapılacak yani halk karar verecektir.
- 2) 1960 Garanti ve İttifak Anlaşmalarından kaynaklı olarak Türkiye'nin etkin ve fiili garantisi devam edecektir.
- 3) 1959 Londra- Zürih Anlaşmaları uyarınca Kıbrıs, garantör ülkelerin birlikte üye olmadıkları bir topluluğa üye olmayacaktır.
- 4) BM gözetiminde toplumlararası görüşmeler gerçekleştirilmelidir.
- 5) AB ile tam üyelik görüşmeleri Kıbrıslı Rumların ve Kıbrıslı Türklerin dâhil olduğu ortamda yapılmalıdır.
- 6) Kesin çözüme kadar Türkiye, KKTC'nin askeri güvenliğini sağlamalıdır.
- 7) Türkiye ve AB arasındaki Gümrük Birliği Anlaşması, KKTC ile ticarete engel değildir.
- 8) KKTC'de Gümrük Birliği Anlaşmasının imkânlarından faydalanacaktır.
- 9) Nihai çözüm ile Kıbrıs ve Türkiye birlikte AB'ye tam üyelik için çalışmalara başlayacaktır.
- 10) KKTC ile kültürel, ekonomik ve sportif temaslar sürdürülmelidir.
- 11) Türkiye ve KKTC'nin uluslararası alanda birlikte hareket etmesi amacıyla Dışişleri Bakanlarınca bir birim oluşturulacaktır.
- 12) Türkiye ve KKTC ilişkileri geliştirilmez. (Denktaş, 1996, s. 12-14)

Aralık 1999 tarihinde Helsinki'de toplanan AB komisyonu, Türkiye'ye AB'ye aday ülke statüsü vermiştir. Bu durumun Kıbrıs açısından önemi mevcuttur. Şöyle ki Londra-Zürih Anlaşmaları gereği garantör devletler ve Kıbrıs Cumhuriyeti birbirinden bağımsız olarak uluslararası kuruluşlara üye olmazlardı. Adanın bölünmüş yapısının çözümü zorlaştırdığı düşüncesi ile 12 Eylül 2000'de BM Genel Sekreteri Koffi Annan, tarafları New York'ta bir araya getirmiştir. Annan'ın çözüm planında adanın tek bir federe devlet çatısı altında birleştirilmesi yer almaktaydı ve gerek Rum tarafı gerekse Türk tarafı kazanılmış haklarından vazgeçmek istememişlerdir. Görüşmeler sonucunda masayı ilk terk eden Denktaş olmuştur. (Kızılyürek, 2009, s. 92-93)

1990-2000 dönemi Ada için Su sorununda çözüm arayışının olduğu dönemdir. Özellikle 1950'lerden beri yaz kuraklıklarının görüldüğü Kıbrıs Ada'sında 35 akarsu vardır (Ağırlioğlu, 2016, s. 156) fakat bunlar küçüktür ve devamlı akmamaktadır. 1959 Londra-Zürih Anlaşmalarının imzalanmasının ardından bir araya gelen heyete yer alan İngiltere'nin Kıbrıs valisi Sir Hugh Foot, Türk temsilci Nihat Erim'e "Kıbrıs'ı etkiniz altına almak istiyorsanız su verin" minvalinde bir öneride bulunmuştur. Denizaltından borularla su taşınması konusunun gündeme gelmesi de bu olay üzerine gerçekleşmiştir. 1990-2000 döneminde Türkiye'de tankerlerle Ada'ya su taşınması söz konusu olmuştur. Nitekim bu durum KKTC'nin günümüzde

Türkiye'ye doğal ihtiyaçları doğrultusunda bağlamasının yolunu açmıştır. Türkiye ve KKTC Hükümetlerinin, Manavgat-Güzelyurt arasındaki 287 km'lik mesafeyi tanker yüklü gemileri taşıyarak yürütmeyi planladıkları projede yeterli verim alınamamıştır. 1998 yılında balonla su taşıma projesi gündeme gelmiştir. 10.000-20.000 m³ hacimli su balonları ile yılda 5 milyon m³ su taşınması hedeflense de 5 yılda ancak 4.1 milyon m³ su taşınmıştır. Kapasitenin altında taşıma yapılan proje balonların zamanla yırtılması ve bunların geç fark edilmesi, teknik aksaklıklar ve KKTC'nin su parasını ödememesi gibi nedenlerle 2002 yılında durdurulmuştur. (Ağırlioğlu, 2016, s. 212-216)

Adana Büyükşehir Belediyesi Eski Başkanı Aytaç Durak, yapılan araştırmalarda Seyhan ve Ceyhan Nehirlerinden yılda 5 milyar m³ suyun Akdeniz'e boşa aktığını saptadıklarını açıklamıştır. Bu sulardan faydalanılması amacıyla Dr. Üzeyir Garih'in de önerisiyle bir anlaşmaya varılmıştır. Aytaç Durak, KKTC Başbakanı Derviş Eroğlu ve Lefkoşa Belediyesi Başkanı Şemi Bora 2001 tarihinde Çatalan Barajı İçme Suyu Taşıma Projesini imzalamıştır. (Ağırlioğlu, 2016, s. 217)

2002 yılı Türkiye için dönüşümün başlangıcı olmuş, ekonomik kriz, 1999 Depreminin yaralarının tazeliği, dönemin hükümetinin PKK lideri Öcalan yakalandığında ne yapacağına karar verememesi gibi kriz ortamında ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) büyük oy ivmesiyle iktidara gelmiştir. Partinin kurucu heyetinin ve özellikle Recep Tayyip Erdoğan'ın seçmenlere Avrupa Birliği üyeliği vaadinde bulunduğu gibi, ekonomik darboğazdan çıkış reçetelerinin olduğunu da açıklamıştır. Türkiye'nin AB üyeliği önünde pek çok engel bulunsa da (ekonomik kriz, halkın düşük standartlarda yaşamaya zorlanması, insan hakları ihlalleri, tutuklu siyasiler ve gazeteciler... vs.) AB'nin öncelik verdiği husus Kıbrıs'ın çözüme ulaşmasıydı. Nitekim BM Genel Sekreteri Kofi Annan³⁹, 2 Kasım 2002 tarihinde Kıbrıs çözümü için planın hazır olduğunu ilan etmiştir. Zira AB'ye aday olmayı bekleyen diğer ülke de Kıbrıs Cumhuriyeti olarak tanınan Kıbrıs Rum kesimiydi.

4 Kasım 2002'de Yunanistan devlet televizyonu NET'e yaptığı açıklamada Erdoğan, Kıbrıs'ta çözüm için Belçika modelini benimsediklerini belirtmiştir. Tek devletli çözümü öneri süren bu model Yunanistan ve Kıbrıs Rum kesimi tarafından hoşnutlukla karşılanırken, Türk Dışişleri bürokrasisi buna şiddetle karşı çıkmıştır. Çünkü Erdoğan demecinde "iki devlet" ifadesi yerine "toplumlar arası görüşmeler" ifadesini kullanmıştır ve bu da "KKTC'nin yok sayılmasına yol açacak ima" olarak algılanmıştır (Şimşir, 2004, s. 40-41). Türkiye Cumhuriyeti ve KKTC devlet politikası olarak Ada için, siyasi eşitlik ve egemenlik haklarına dayalı iki devletli çözümü yıllardır sürdürürken Erdoğan, "toplumlar arası diyalog" söylemini diğer devlet liderleriyle görüşmelerinde de yinelemiştir. (Şimşir, 2004, s. 44). Erdoğan'ın AB yolunda uluslararası alanın desteğini almak için yaptığı söylemler, patron-bağımlı ilişkisi çerçevesinde

³⁹ Kofi Annan: Gana asıllı olup öğrenimini ABD ve İsviçre'de tamamlamıştır. 1997-2006 yılları arasında BM Genel Sekreterliği görevini yürütmüştür. Uluslararası başarılarından dolayı 2001 yılında Nobel Barış Ödülünü almıştır. (Hasgüler, 2018, s. 138)

değerlendirildiğinde zıtlıkları ortaya çıkarmıştır. Tam bağımsızlığını dış dünyaya duyuran ve olumlu yanıt alamayan KKTC, kendisini tanıyan ve bağımlısı olduğu devlet yönetimi tarafından bir anda bağımsızlığı tehlikeye atılmış gibi bir durumla karşılaşmıştır. Erdoğan'ın açıkladığı Belçika modeli açıkça KKTC'nin bağımsızlık olgusuna karşı bir argümandı. Bu açıklamadan iki gün sonra Dışişleri bürokrasisinden brifing alan Erdoğan söylemlerini tam anlamıyla değiştirmemiştir. Denктаş'ı destekleyen Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, bürokrasi kadrosu, muhalif partileri ve medya kesimi tam karşısında, seçim vaadi olan AB üyeliğini gerçekleştirmek için KKTC'nin bağımsızlığından taviz vermeye hazır yeni Türk Hükümetini bulmuştur. KKTC'nin ilanı sürecinden sonra, patron-bağımlı devlet politika ayrışmasının ikinci örneği burada ortaya çıkmıştır.

KKTC Cumhurbaşkanı Denктаş 6 Ocak 2002 tarihinde Klerides'e aşağıdaki önerileri sunmuştur. Öneride iki devletin varlığı temelinde tek çatı devlet ve Kurucu anlaşmalara bağlılık maddeleri mevcuttur (Kızılyürek, 2009, s. 94; Kliridis, 2008, s. 287-288). Rum tarafı Denктаş'ın önerilerini reddetmiştir. Tekrar Denктаş'ın girişimiyle 14 Ocak 2002'de başlayan görüşmeler neticesinde Annan, 11 Kasım 2002 akşamı eşzamanlı olarak planı Türk ve Rum tarafına sunmuştur (Şimşir, 2004, s. 49). İngiltere'nin öncülüğünde tasarlanan plan, İngiltere'nin adaya hâkim olduğu dönemden kalma bilgi ve belgelerinden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Kuruluş Anlaşması doğrultusunda Birleşik Kıbrıs Devleti kurulmasını öneren planda, tek bir uluslararası kişiliğe sahip bir devlet, bu devletin çatısı altında bir federe meclis ve Kıbrıs Rum Devleti ve Kıbrıs Türk Devleti olmak üzere feshedilemez bir ortaklık önermekteydi. Planın kabul edilmesi halinde iki toplum lideri Birleşik Kıbrıs Devleti'nde eşbaşkanlık makamına gelecekler ve bu düzenin kurulduğunu BM ve AB'ye bildirilecekti. Garantör devletlerin de Kuruluş Anlaşmasını imzalamasının ardından BM Güvenlik Konseyi'nde yürürlüğe girmiş olacaktı (Çeçen, 2005, s. 161).

Plana göre özetle;

- 1) Ada'daki Türk askeri varlığı 650'ye düşürülecekti.
- 2) 1 Mayıs itibarıyla Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti, AB üyesi olacaktı.
- 3) Federal devletin Senatosu 48 üyeden oluşacaktı ve bunların 24'ünü Temsilciler Meclisinin vekilleri oluşturacaktı. 48 üyenin 12'i Türklerden seçilecekti.
- 4) Başkanlık Konseyi'nin 6 üyesinden 2'si Kıbrıs Türk Devleti'nin temsilcilerinden seçilecekti ve her bir başkanlığa bir bakanlık verilecekti.
- 5) Kıbrıs Yüksek Mahkemesi'nde 9 yıllığına eşit sayıda yargıç olacaktı.
- 6) Tek Kıbrıs vatandaşlığı esas olacaktı ve 31 Aralık 1963 tarihinde Kıbrıs vatandaşlığına sahip kişi ve onun soyundan gelenler eğer 45.000 kişilik listede yer aldılarsa, bu vatandaşlık hakkına sahip olacaktı.
- 7) Cumhuriyetin resmi dili Rumca ve Türkçe olacaktı.
- 8) Kıbrıs Türk Devleti'ne 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti topraklarının %29,2'si ile sahillerinin %50'sinden biraz fazlası verilecekti. (Çoğal, 2014, s. 52)

Kalp ameliyatı olması sebebiyle New York'ta bulunan Denктаş, planın tuzaklarla dolu olduğunu ve 18 Kasım'a kadar süre tanıyan BM'nin aceleci davrandığını basına açıklamıştır. 16 Kasım'da 15 kişilik AKP heyeti ve 50 gazeteci ile Kıbrıs'a giden Erdoğan'ı dönemin KKTC Başbakanı Derviş Eroğlu⁴⁰ karşılamıştır. Görüşmeler sonucu Erdoğan, AB yolunda Kıbrıs meselesini çözüme ulaştıracakları yönünde açıklamalarda bulunmuştur (Şimşir, 2004, s. 51-63). Annan Planının girişi kısmını oluşturan bir buçuk sayfalık kısmın 12 Aralık 2002 tarihine kadar taraflarca imzalanması beklenmekteydi. 29 Kasım 2002' de AKP hükümetinin katılımıyla gerçekleşen Milli Güvenlik Kurulu toplantı sonrasında, Türk basınında yer alan "Ver kurtul!" söyleminin kesinlikle söz konusu olmadığı yönünde basın açıklaması yapılmıştır. 27 Kasım'da hastaneden taburcu olan Denктаş, 5 Aralık günü Annan Planındaki değişiklik metnini BM'ye iletmiştir. (Şimşir, 2004, s. 78-84)

Revize edilmiş Plan 10 Aralık 2002'de Annan'ın Kıbrıs Özel Danışmanı Alvaro de Soto tarafından iki devlete de sunulmuştur. Revize edilmiş belgeyi "eski belge" olarak nitelendirilen Denктаş, Kıbrıs Cumhurbaşkanı olarak Klerides'in davet edilmesine ve kendisinin adının geçmemesi üzerine sağlık sorunlarını öne sürerek Kopenhag yerine Ankara'ya gitmiştir. Aslında Denктаş geçirdiği kalp ameliyatı üzerine tekrar rahatsızlanmıştır. Bu sefer tedavisine Ankara'da devam etme kararı almıştır. Planın yeni halinin duyulması üzerine KKTC'de "Barışa Evet, Plana Hayır" mitingi yapılmıştır. Dönemin Türkiye bürokrasisi, Türk Silahlı Kuvvetleri ve sivil toplum kuruluşları plana hayır noktasında Denктаş'ı desteklerken, AKP Hükümeti imzaların atılıp Kıbrıs'ın ve Türkiye'nin AB'ye üye olması konusunda ısrarcı davranmıştır (Şimşir, 2004, s. 172-191). Annan, Planın 28 Şubat 2003 tarihine kadar müzakere edilip, 30 Mart 2003'te iki kesimde de halkoylamasına sunulmasını istemiştir. 10 Şubat 2004'te New York'a davet edilen KKTC Cumhurbaşkanı Denктаş'tan ve Rum kesiminin Cumhurbaşkanı Papadopoulos'tan, beşinci kez değişen planı müzakere etmeleri istenmiştir (Kaya, 2021, s. 207). 14 Nisan 2003'te Denктаş, Annan Planı ile ilgili karşı çıktığı noktaları anlattığı ve 1960 sürecini de açıkladığı bir mektubu Erdoğan'a yazmıştır. Planın Kıbrıslı Türklerin kazanılmış haklarını hiçe saydığını ve AB yetkililerinin Türkiye'yi üyelik vaadiyle uyuttuklarını belirtmiştir. Mayıs 2004 tarihine kadar yeni bir çözüm süreci zemini aramaları gerektiğini belirttiği mektupta, Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis'in Rum tarafını ziyaretine karşılık Erdoğan'ı KKTC'ye davet etmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta patron devletin AB hedefiyle bağımlı devlet KKTC'yi gözden çıkarttığı algısıdır. Patron devletin dış politika (AB üyeliği) hedefini gerçekleştirmek için Kıbrıs konusunu kesin çözüme ulaştırmak için acele etmesi söz konusudur. Fakat o günün şartlarında Türkiye için sorun olan tek konu Kıbrıs meselesi değildir. İnsan hakları ve hukukun ihlali, gıda güvensizliği, ekonomik kriz, terör eylemleri gibi pek çok

⁴⁰ Ulusal Birlik Partisi (UBP): Merkez sağ milliyetçi görüşe sahip partiyi, 11 Ekim 1975 yılında Rauf Denктаş ve 51 arkadaşı ile birlikte kurulmuştur. Lider partisi olması sebebiyle Denктаş'tan sonra gelen her bir lidere önem atfedilmiştir ve liderlerin karizması ve icraatları Denктаş ile karşılaştırılmıştır. Denктаş'tan sonra Nejat Konuk, Osman Örek, Mustafa Çağatay, Dr. Derviş Eroğlu gibi isimler partiye liderlik etmişler, hatta Dr. Derviş Eroğlu KKTC'nin üçüncü cumhurbaşkanı olarak partiden çıkan ikinci cumhurbaşkanı olmuştur (Hasgüler, 2018, s. 536-539).

mesele vardı ve sadece Kıbrıs konusunun aceleyle çözülmesinin de AB üyeliğini engelleme ihtimali bulunuyordu. Patron devletin ilgili devlete sağladığı imkân ve garantilerin kendi öncelik verdiği dış politika hedefi yolunda engel teşkil ettiği gerekçesi ile patron devlet olma sıfatını kendi isteği ve bağımlı devletin talebinin hilafına sonlandırma çabası içerisine girdiği görülmüştür.

Nitekim Denктаş'ın dediği gerçekleşmiş ve Rum kesimi Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla AB ile katılım anlaşması imzalamıştır (Şimşir, 2004, s. 492-497). Katılım anlaşmasının imzalanması ile birlikte Rumlar 1 Mayıs 2004'te AB'ye girmeyi garantilemişlerdir. AB'ye katılım onlar için dolaylı Enosis demektir ve bunu gerçekleştirdikleri için gerek planın onaylanmasına gerekse Türk tarafı ile birleşmeye ihtiyaçları yoktu. Bu yüzden Rum tarafının muhalif kesimi 16 Nisan 2003 tarihi itibarıyla "Plana Hayır" kampanyalarını açıktan yürütmüşlerdir.

14 Nisan 2004'te Brüksel'de toplanan Kıbrıs Uluslararası Bağış Konferansına 34 ülkeden katılım gerçekleşmiştir. Annan Planına 400 milyon Dolar mali destekte bulunacağını açıklayan ABD'nin yanı sıra AB Komisyonu 259 milyon Euro katkı yapacağı vaadinde bulunmuştur. KKTC Başbakanı Mehmet Ali Talat, bunlar üzerine uluslararası topluma katkıları için teşekkür açıklaması yapmıştır. 15 Nisan 2004 tarihinde Denктаş, TBMM Genel Kurulu'nda milletvekilleri ve hükümete seslenerek Annan Planına karşı olduğu noktaları ve Kıbrıs Türklerinin kazanılmış haklarının ellerinde alınacağı konuları üzerinde durarak 32 sayfalık konuşmasını yapmıştır. Başta Başbakan Erdoğan olmak üzere AKP milletvekillerinin bir kısmı Genel Kurul'a katılmazken, CHP milletvekilleri ve diğer muhalefet liderleri tam kadro mecliste bulunmuşlardır⁴¹. Konuşmanın yapıldığı saatlerde Başbakan Erdoğan Türk-İş'in Ankara'daki Genel Merkezini ziyaret etmiştir. Bu esnada KKTC'de yasa imzalanmıştır. KKTC Cumhurbaşkanı Vekili ve Cumhuriyet Meclisi Başkanı Fatma Ekenoğlu, Denктаş'ın imzalamadığı, Referandum Yasası olarak bilinen, Kıbrıs Sorununun Çözümüne İlişkin Halk Oylaması Yasası'nı imzalamıştır. Ekenoğlu, yasayı, Resmi Gazete'de yayımlanmak üzere Devlet Matbaasına gönderdiğini belirterek, "Referandum süreci başladı" diye açıklamada bulunmuştur. (Evrensel Haber, 2004)

KKTC'nin sol cenahı Annan Planını en başından beri savunmuş, planı Ada'nın gelişimi, işsizliğe ve ekonomik istikrarsızlığa çare olarak gördüğü gibi, AB'ye Ada olarak üye olmanın getireceği olumlu etkiler üzerinde durmuştur. Plan 1 Mayıs 2004 yılında Ada'nın Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti çatısı altında AB'ye üye olmasını sağlıyordu. KKTC'nin milliyetçi, hükümet yanlısı kesimi ise planı kabul ettikleri takdirde Kıbrıslı Türklerin kazanılmış haklarına son vereceğini savunmuşlardır⁴². Sonucunda bağımlı devlet liderliğinin direnişine rağmen patron devlet

⁴¹ DYP Genel Başkanı Mehmet Ağar, DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit, SP Genel Başkanı Recai Kutan ve MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli de Denктаş'ın konuşmasını dinlemişlerdir.

⁴² 14 Aralık 2003 KKTC seçimlerinde milliyetçi partilerden Ulusal Birlik Partisi (UBP) %32,93 oy alırken, Demokrat Parti (DP) ⁴² ise %12,93 oy alarak 50 milletvekilinden oluşan mecliste 25 milletvekili sandalyesine sahip olmuşlardır. Annan Planı yanlısı muhalif kesimden Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP) ⁴² %35,2, Demokrasi Hareketi (DH) %13,16 oy almışlardır. (Dodd, 2004, s. 116)

bağımlı devlet içerisindeki başka ortakları ile beraber bağımlı devleti istediği politikaya yöneltebilmiş ve iradesini kabul ettirebilmiştir.

24 Nisan 2004 tarihinde adanın iki tarafında eşzamanlı olarak referanduma giren plana Türk tarafı %65 oranda evet derken, Rum kesimi %76 oranında hayır oyu kullanmıştır. Rum tarafının hayır oyuna karşılık AB'den herhangi bir yaptırım gerçekleşmediği gibi Türk tarafı tanınmayarak cezalandırılmış ve Rum tarafı "Kıbrıs Cumhuriyeti" ismi ile 1 Mayıs 2004'te resmen AB'ye girmiştir. Rumların hayır yanıtının yaptırımlarının olmamasının iki nedeni mevcuttur.

1) Kıbrıs Türk liderlerinin ve Türkiye'nin Kopenhag ve La Haye süreçlerinde Kıbrıslı Rumları, AB'ye birlikte girilmemesi durumunda tek başına da giremeyecekleri bir hukuki zemine çekmemek konusunda tarihi yanılığı,

2) Kıbrıslı Rumların Türklerle birlikte veya onların "evet"ine karşı "hayır" diyeceği, en azından sürecin başında uluslararası politikada söz sahibi kuruluşlar ve kişiler tarafından asla öngörülemedir. (Hasgüler, 2012, s. 152-153)

29 Nisan 2004 tarihli Yeşil Hat Tüzüğü'nün birinci maddesine göre KKTC toprakları, "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin etkili kontrolü altında bulunmayan bölge" olarak geçmektedir. 17 Haziran 2004'te düzenlenen İslam Konferansı'nda alınan karara göre KKTC, Annan Planı'ndaki ismi olan "Kıbrıs Türk Devleti" adıyla anılmıştır ve ilk defa uluslararası bir kuruluşta temsil hakkı kazanmıştır (Hasgüler, 2012, s. 169).

Bu bölümde öncelikle Ada'nın tarihine ve coğrafyasına değinilmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci anlatılmış ve 1959 Kurucu-Garanti anlaşmalarının önemi üzerinde durulmuştur. 1960 yılından itibaren gerçekleşen Ada'daki çatışmalar ve 1963 Kanlı Noel olaylarının ardından Ada Türk ve Rum kesimi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu dönemde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Yardımcısı olan Fazıl Küçük'ün Kıbrıs Türklerinin doğal lideri olarak ön plana çıkması ve halk tarafından benimsendiği görülmüştür. Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kuruluşmuş ve Rauf Denктаş bir lider olarak ön plana çıkmıştır. 1974'te Türkiye'nin Ada'ya müdahalesinin ortaya çıkardığı fiili durumun neticesi olarak 1983'te KKTC ilan edilmiş ve Rauf Denктаş yeni devletin kurucu lideri olmuştur. Annan Planı dönemine kadar Türk Hükümetleriyle uyumlu ilişki içerisinde olan Denктаş'ın 2002'de seçilen AKP Hükümeti ile Kıbrıs politikalarındaki farklılıkları üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ana kısmına geçişten önce tarihsel olayların anlaşılması önem arz etmektedir. Türkiye-KKTC ilişkilerinin neden patron-bağımlı ilişkileri çerçevesinde değerlendirildiği konusunun çıkış noktasını esasında tarihsel bağlar ve coğrafi yakınlık oluşturmaktadır. Bir sonraki bölümde Denктаş sonrası cumhurbaşkanlarının dönemleri açıklanarak, her bir cumhurbaşkanının Türkiye ile ilişkileri patron-bağımlı devlet kavramları çerçevesinde incelenecektir. KKTC cumhurbaşkanları olan Mehmet Ali Talat, Dr. Derviş Eroğlu ve Mustafa Akıncı her biri kendi dönemi özelinde olmak üzere, dış politikalarının Türkiye ile ilişkileri bağlamında aktarılacaktır. Bölümün son bölümünde ise her bir liderin Türkiye ile patron-bağımlı devlet ilişkileri bağlamında

değerlendirilmesi yapılacaktır. Üç cumhurbaşkanının da geldikleri siyasi ekollerin AKP Hükümetiyle uyumlu olup olmadığı tartışılacaktır. Tabii olarak her dönem patron-bağımlı ilişkileri kapsamında değerlendirilecektir.

3. BÖLÜM

KKTC LİDERLERİ VE TÜRKİYE İLE İLİŞKİLER BAĞLAMINDA KKTC DIŞ POLİTİKASI

3.1. Mehmet Ali Talat ve KKTC Dış Politikası

8 Ağustos 1974'te toplanan 2. Cenevre Konferansında Türkiye'nin Kıbrıs için önerisi olan Kantonal Federasyon, CTP⁴³ (Cumhuriyetçi Türk Partisi)'nin de istediği çözüm şeklidir (Güven,

⁴³ Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP): 27 Aralık 1970'te Lefkoşa'da 13 Kıbrıslı Türk tarafından kurulan ilk partidir. Parti programında yer alan Milliyetçilik maddesi, Türk toplumunun bütünlüğünü koruması gerektiğini ifade ederken Devrimcilik başlığı, Atatürk devrimlerine bağlılığı açıklamaktadır. 14 Ocak 1996 parti kurultayında genel başkan seçilen Mehmet Ali Talat seçilmiştir parti daha sosyalist söylem benimsemiştir. 2003 seçimlerinde oyların çoğunluğunu alarak meclisteki en büyük parti olmuştur. Şubat 2005 erken seçiminden CTP-DP koalisyonunun çıkmasının ardından Nisan 2005 Cumhurbaşkanlığı seçiminde Talat %56 oy alarak KKTC'nin Denktaş'tan sonraki cumhurbaşkanı olmuştur (Hasgüler, 2018, s. 211-218).

2009, s. 43). Kıbrıs Türk Federe Devleti meclisinde CTP milletvekili olan Mehmet Ali Talat⁴⁴, 14 Kasım 1983'te Denktaş'ın KKTC ilanını görüşmek için milletvekillerini çağırması üzerine meclise gitmiştir. Yapılan oylamada "Hayır" oyu kullanmıştır ve CTP'nin de aynı fikirde olduğunu düşünmüştür. Mecliste yapılan oylamada 13'e karşı 14 "Evet" oyu ile KKTC'nin ilanına karar verilmesinin ardından, 15 Kasım 1983 tarihinde KKTC ilan edilmiştir. Talat KKTC'nin ilanına karşı çıkmasının nedeni olarak, Ada'nın kalıcı olarak bölünmesi ve yarısının Yunanistan'a yarısının da Türkiye'ye verilmesi durumunu öne sürmüştür (Güven, 2009, s. 47-49).

Aralık 1993 yılında yapılan KKTC genel seçimlerinden sonra kurulan Demokrat Parti (DP)⁴⁵ Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP) koalisyonu döneminde Milli Eğitim ve Kültür Bakanı olarak görev yapan Talat, 3. DP-CTP koalisyon hükümeti döneminde Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı yapmıştır. 14 Ocak 1996 tarihinde gerçekleşen CTP kurultayında Genel Başkan seçildikten sonra 2003'teki CTP-DP koalisyon hükümetinde Başbakan olmuştur. 24 Nisan 2005 tarihinde yapılan seçimde %55 oy alarak KKTC'nin Denktaş'tan sonraki ilk Cumhurbaşkanı olmuştur (KKTC Cumhurbaşkanlığı- Biyografi, 2022). 2003'e kadar UBP liderliğindeki KKTC hükümetleri, vatandaşlarının %99'unu Kıbrıs Türk'ü olarak tanımlarken sol cenah, göçmenlerin Ada'nın yapısını bozduğu gerekçesiyle buna karşı çıkmıştır (Akbaba , 2020, s. 135). Anadolu'dan Ada'ya göçlerin sadece Rumlar açısından değil, Kıbrıslı Türkler açısından da iyi karşılamayan ciddi bir kesimin olduğunun göstergesidir. Sol kesim Türkiye'den bağımsızlaşarak birleşik bir Kıbrıs Devleti düşüncesiyle parti programlarını belirlemişlerse de, CTP iktidara geldiğinde AB üyeliği için Türkiye Hükümetiyle birlikte hareket etmiştir.

CTP, Annan Planı sürecinde "Evet" kampanyası yürütmüştür. Bu kampanyasını dönemin AKP iktidarı desteklemiştir (Başbuğ, 2016, s. 157). Türkiye hükümeti ile birlikte hareket eden ve Annan Planı görüşmeleri sırasında AKP Hükümetine bilgi verdiği, Talat'ın anı kitabında geçmektedir. 2004 yılı görüşmelerinde Ankara'da Denktaş ile birlikte bulunan Talat, AKP Hükümetinin Plana evet denilmesi yönündeki baskısına rağmen Denktaş'ın son görüşmede hayır diyeceğini anlamış, o akşam Erdoğan'a ulaşmaya çalışmıştır. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ile görüşmüştür ve bu görüşmeden Denktaş'ın haberi yoktur (Güven, 2009, s. 67).

Talat, 17 Nisan 2005'te yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ilk turda %55 alarak Cumhurbaşkanı olduktan sonra da Türkiye Hükümeti ile aynı çizgide çözüm yanlısı olmuştur. Hemen öncesinde yani Ocak 2004'te Başbakan Erdoğan, Harvard Üniversitesi'nde düzenlenen

⁴⁴ Mehmet Ali Talat 1970 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti vatandaşı olarak, yabancılar için yapılan sınavla Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ)'ne yerleşmiş olup, Ankara Kıbrıslı Öğrenciler Derneğinin kuruluşunda yer almıştır ve 1977 yılında ODTÜ Elektrik Mühendisliği bölümünde yüksek lisansını tamamlamıştır (Biyografi- İkinci Cumhurbaşkanlığı Mehmet Ali Talat tarih yok, Güven 2009, 23). Ankara'da öğrenciliği döneminde kendisini Dev-Genç'e yakın hissettiğini belirten Talat, 1973 yılında CTP'ye girmiştir. Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında Ankara'da bulunduğu için Kıbrıs'a geçmiştir ve St. Hillarion ve Bozdağ arasında görev yapmıştır (Güven, 2009, s. 27-41).

⁴⁵ Demokrat Parti (DP): UBP'den istifa eden 9 milletvekili tarafından 31 Temmuz 1992 yılında kurulmuştur. Hakkı Altun genel başkanlığındaki parti girdiği ilk seçimde yani 1993 yılında UBP'nin 17 yıllık iktidarına son vermiştir. DP-CTP koalisyonu KKTC'yi 1996 yılına kadar yönetmiştir (Hasgüler, 2018, s. 227-228).

"Ortadoğu'da Demokrasi, Avrupa'da Çoğulculuk ve Türkiye Perspektifi" konulu konferansında Kıbrıs ile ilgili bir soruya verdiği yanıtla Türkiye kamuoyunda tepki ile karşılaşmıştır. Yanıtta Başbakan; "Kıbrıs konusunda arkadaşımızın sorusu, oradan 1 metre toprak verecek misiniz? Adanın şu an yüzde 36'sı KKTC'nin yaşam alanıdır. Belli bir oranda bu tür toprağı verebiliriz. Biz garantör ülke olarak tavsiye ederiz, KKTC bu yaklaşımı gösterir. Buranın çözüme kavuşturulması çok çok daha önemlidir" demiştir (Hürriyet Haber, 2004).

Talat'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye dünya kamuoyunda beklenmedik bir duruma neden olmuştur. Ağustos 2006'da Türkiye'de gerçekleşen Formula 1 yarışında 2.5 milyar insanın tanık olduğu bir olay gerçekleşmiştir. Petrol Ofisi Türkiye Grand Prix'sini kazanan Ferrari pilotu Felipe Massa'nın ödülünü KKTC Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat vermiştir. Talat'ın isminin altında "Mehmet Ali Talat President of Turkish Republic of Northern Cyprus" (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat) yazmıştır ve ödülün onun vermesi yönündeki önerinin TOBB Başkanı Rıfat Hisarcıklıoğlu'ndan çıktığı açıklanmıştır (Hürriyet Haber, 2006). FIA'nın Türkiye'ye kestiği 5 milyon dolarlık cezanın yarısı iptal edilmiştir ve diğer yarısı Türkiye tarafından ödenmiştir (Milliyet Haber, 2007). 2012'den beri Formula 1 yarış listesinde yer almayan İstanbul Pistinin tekrar takvime alınması için girişimlerde bulunulmuştur (IndyTurk, 2021). 2006 yılındaki ödül olayından sonra Formula 1 Basın Heyeti'nin sonraki yıllarda gerçekleşen İstanbul Park yarışlarının tanıtımını yapmaması, yarışa gelen izleyicilerin giderek azalmasına ve nihayetinde "talep görmediği" için İstanbul Park'ın listeden çıkarılmasına neden olmuştur. Böyle bir adımın, uzun vadede nelere yol açacağından gerçekten hesaplanıp hesaplanmadığı hususu bir başka araştırmanın konusudur. İlk etapta çıkarım yapıldığında Türkiye'nin KKTC'yi bir şekilde görünür kılmayı hedeflediği düşünülmektedir.

5 Eylül 2006 tarihinde ilk defa bir araya gelen Rum lider Papadopoulos ile Türk lider Talat'ın görüşmeleri sonuçsuz kalmıştır. Her iki tarafın da, Rum kesiminde Şubat 2008'de yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerini beklediği belirtilmiştir (Faustmann, 2008, s. 940). Yine aynı tarihte AKEL lideri Dimitris Hristofyas GKRY Başkanı olarak seçilmiştir ve 21 Mart süreci başlamıştır. Her iki toplumun Kıbrıs Cumhuriyeti çatısı altında birleştirilmesi yönündeki uluslararası baskılara karşın Rum tarafı endişelerini dile getirmiştir. Bu endişeler; KKTC'nin başka bir devlet tarafından tanınması ve kalıcı barışın Türkiye'nin AB yolundaki engelini kaldıracağıdır. 21 Mart 2008'de BM Genel Sekreterliği Kıbrıs Özel Temsilcisi Michael Möller'in Kıbrıs'taki BM konutunda bir araya gelen taraflar, 6 Teknik Komite ve 6 Çalışma Grubu oluşturmak için karara varmışlardır (Çoğal, 2014, s. 67-68). 1963'ten beri beton bariyerle kapalı olan Ledra/Lokmacı Caddesi, 3 Nisan 2008'de iki kesimden yöneticilerin ve BM yetkililerinin bulunduğu törenle açılmıştır (Karaman, 2008, s. 1-2). Görüşmeler öncesinde Ada'daki Türk askerinin sayısının azaltılması gerektiği yönünde söylemde bulunan Talat'ın açıklamasından sonra Orgeneral Yaşar Büyükanıt KKTC'yi ziyaret etmiştir. Ziyaret sonrası basın açıklaması yapan Talat, Türk askerinin varlık sebebini Garanti ve Kurucu Anlaşmalarından aldığını belirtmiştir (Çoğal, 2014, s. 79). Buradaki durum da bağımlı devlet

liderliğinin, patron devletin tercihleri ile çeliştiği zamanlarda hızla değişkenlik gösterebildiğinin bir örneğini teşkil etmiştir.

Ekim 2007'de Erdoğan ile İngiltere Başbakanı Gordon Brown arasında, Ada'ya yapılan izolasyonların kaldırılması yönünde Annan Planı'na atıf yapılan bir anlaşma imzalanmıştır. Yine aynı dönemde GKRY, Yunanistan ve Fransa birlikte Doğu Akdeniz'de askerî tatbikat yapmıştır. 1 Temmuz 2008'de gerçekleşen üçüncü Zirve Görüşmeleri'nde gerek BM Kıbrıs Temsilcisi'nin gerekse Hristofyas'ın "Tek Vatandaşlık" vurgusu, Türkiye mediasında Talat'ında bu durumu kabul ederek masaya oturduğu izlenimi uyandırmıştır (Çoğal, 2014, s. 91-93). 3 Eylül 2008'de Talat-Hristofyas görüşmelerinde uzlaşılan ve referanduma götürülmesine karar verilen maddeler şunlardır:

Yönetim ve Güç Paylaşımı:

- 1) Federasyon çatısı altında iki kurucu devlet bulunacaktır.
- 2) Federal devletin organları ve kamu görevlileri Kurucu Devletin organlarına ve kamu görevlilerine amir ve talimat veremeyeceği gibi tam tersi durum için de aynı kural geçerlidir.
- 3) Federal Hükümetle Kurucu Devletler işbirliği yapmaya karar verdiklerinde ayrıca bir anlaşma imzalanacaktır.
- 4) Eşit statüdeki Kıbrıs Türk Kurucu Devleti'nin ve Kıbrıs Rum Kurucu Devleti'nin kendileri ait anayasaları olacaktır.
- 5) Her iki Kurucu Devletin kendilerine ait örgütlenmeleri anayasaları ölçüsünde özgürce gerçekleştirecek, kendilerine ait meclis, hükümet ve mahkeme gibi organları olacaktır.
- 6) Senato ve Temsilciler Meclisi'nde eşit temsil hakkı vardır.
- 7) Hem Senato'da hem de Temsilciler Meclisi'nde bir Başkan ve iki başkan yardımcısı olacaktır ve Başkan Yardımcıları farklı Kurucu Devlet Temsilcisi olması zorunluluğu vardır.
- 8) Yüksek Mahkeme dâhil olmak üzere tüm Federal Mahkemelerde eşit sayıda Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rum yargıçlar görev alacaktır.

AB İle İlişkiler:

- 1) Federal AB İşleri Bakanı ile Federal Dış ilişkiler Bakanı farklı Kurucu Devletlerden olacaklardır.
- 2) Brüksel AB Daimi Temsilcisi ve Daimi Temsilci Yardımcısı Farklı Kurucu Devletlerden olacaklardır.
- 3) Avrupa Parlamentosu'na 4 Kıbrıslı Rum ve 2 Kıbrıslı Türk üye, Bölgeler Komitesi'nde 4 Kıbrıslı Rum ve 2 Kıbrıslı Türk üye, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi'nde 4 Kıbrıslı Rum ve 2 Kıbrıslı Türk üye olacaktır.

Ekonomik Konular:

- 1) Bağımsız bir Merkez Bankası Kurulacaktır.
- 2) Merkez Bankası Başkanı ve Yardımcısı Farklı Kurucu Devletlerden olacaktır.

- 3) Resmî para birimi EURO olacaktır.
- 4) Dolaylı vergiler Federal Hükümetin, Doğrudan vergiler Kurucu Devletlerin yetkisinde olacaktır.
- 5) İki kesim arasındaki ekonomik ve kalkınma farkının kapanması için Kıbrıs Türk Kurucu Devleti'nin altyapısını iyileştirmeye yönelik bütçe planlanacaktır.
- 6) Kurucu Devletlerin yetkisinde olacak olan Sosyal Güvenlik Sistemlerinin standartları İLO⁴⁶ ve Avrupa Konseyi düzeyinde olacaktır. (Çoğal, 2014, s. 164-171)

Patron devlet lideri yani Erdoğan ile bağımlı devlet lideri Talat farklı siyasi görüşlere sahip olsalar da Kıbrıs meselesi konusundaki görüşleri paralellik arz etmiştir. Bunun yanı sıra Talat, Türk askeri varlığının azaltılması ve polis teşkilatının kendilerine bağlanması konusunda açıklamalarda da bulunmuştur. Kıbrıs'ta bulunan Güvenlik Kuvvetleri Komutanının Kıbrıslı olması gerektiğini, Türkiye'nin Genel Kurmay Başkanlığı tarafından atanmasının yapılmasının yanlış olduğunu belirtmiştir. Talat'ın "KKTC karar alır, Türkiye destekler" demeci ile iki devlet arası ayrışma belirgin hale gelmiştir. Talat'ın bu yaklaşımı bağımlı devletin kararları karşısında patron devletin şartsız destek olacağını varsaymaktadır. Ancak ne dünyadaki örnekler, ne patron-bağımlı devlet literatürü ne de KKTC - Türkiye ilişkileri bu varsayımı doğrulamamaktadır. Çünkü bir bağımlı devletin varlığı patronu haricinde başka bir devlet tarafından tanınmıyorsa, bağımlı-patron devletlerin ilişkilerinin son bulması bağımlının tamamen izole olması demektir. Bağımlı devlet, patron devlet haricinde çıkış kapısı olarak bir başka devlete kendisini kabul ettirebilirse ancak o zaman ilişkilerinin sekteye uğraması ya da son bulması büyük bir problem olmayacaktır. Fakat KKTC'yi tek tanıyan devletin Türkiye olduğu ve aslında Türkiye'nin de uluslararası anlaşmaları ihlal etme pahasına KKTC ile ilişkilerini devam ettirdiği düşünüldüğünde, ilişkilerinin son bulması KKTC'yi ekonomik ve insanî güvenlik anlamında zora sokacaktır.

Ada'daki Türk askeri sayısı Genelkurmay Başkanı Org. Yaşar Büyükanıt'a göre 40.000 idi ve Talat bu sayının azaltılmasından yanaydı. Rum Kesimi ise 50.000-80.000 arasında askere sahipti ve Rum askerlerin silahlarıyla sivil hayatta dolaşmaları serbest iken, Türk askerlerinin silahlarıyla kışladan çıkması yasaktır (Güven, 2009, s. 75-90). Patron devlet ile farklı yola gitme tercihinin yanı sıra, Rum Kesimiyle görüşmelerin fiilen sonuçsuz kalması hem Talat'ın bir sonraki seçimde seçilememesine, hem de CTP'nin oy kaybetmesine neden olmuştur. Bunun nedenleri patron-bağımlı devlet ilişkileri bağlamında değerlendirildiğinde bazı hususlar ön plana çıkmıştır. İlk olarak, bağımlı devlet yani KKTC seçmeninin Türkiye'nin Ada'daki varlığını kendi güvenlikleri açısından gerekli gördüğü için bunu tehlikeye atabilecek ve geçmiş travmaları yaşatabilecek durumdan kaçındıkları düşünülebilir. İkinci olarak Kıbrıs Türkleri

⁴⁶ İLO(International Labour Organization): İsmi Türkçe'ye Uluslararası Çalışma Örgütü olarak çevrilen kuruluş, 1919 yılında Paris Barış Konferansı'nda BM'nin alt birimi olarak kurulmuştur. Merkezi İsviçre'nin Cenevre şehrinde bulunan örgüt, İşçi ve İşveren haklarını korumak, sağlıklı çalışma koşullarının oluşturulmasını sağlamak ve ekonomik kriz dönemlerinde üye ülkelere ekonomik tavsiye ve yardımlarda bulunmak çalışma amaçları arasında sayılmaktadır. (ILO Global, 2023)

arasında, Ada'da kalıcı çözüm isteyenlerin yanı sıra Kıbrıs Cumhuriyeti çatısı altında birleşme fikrine hâlâ tereddütle yaklaşan bir kesim vardır. Rum Kesimi'nin önerilerinin yanı sıra Annan Planı'nın doğuracağı dezavantajlar düşünüldüğünde, Kıbrıs Türklerinin bir kısmı "azınlığa düşmektense", bağımsız bir devlet olarak edinilmiş haklarını sürdürmeyi tercih ettikleri söylenebilir. Son olarak da 1983'ten beri işleyen KKTC Devlet mekanizmasının erklerinin, konularını kaybetmek istemedikleri de düşünülmektedir. Ada'da kalıcı çözüm için Talat'ı Cumhurbaşkanı yapan seçmen, Türkiye ile ters düşülmemesi fikrinde ortak noktada olduğunu göstermiştir. Bu örnekte olduğu gibi, bağımlı devletin halkı patron devlet ile yaşanacak çelişkilerin ortaya çıkaracağı maliyet gereği kendi devletini patron devlet çizgisine itebilmektedir. Patron devletler, demokratik devletler özelinde, bağımlı devletin kamuoyunu kendi lehine çevirerek kullanabilmektedir.

3 Eylül 2008'de yukarıda açıklanan Anlaşmanın taraflarca imzalanmasına rağmen Haziran 2009'da yapılan Avrupa Parlamentosu seçimlerinde Kıbrıs'a ayrılan 6 sandalyenin 2'si Türklere ait olmasına rağmen, Rumlar tarafından doldurulmuştur (Çoğal, 2014, s. 231). Talat dönemi bağımlı devlet açısından değerlendirildiğinde, Türkiye Hükümeti ile farklı siyasi gelenekten gelmelerine rağmen Ada'daki ikili yapıya son vermek ve AB üyeliğini sağlamak gibi etmenlerin etrafında birleştikleri görülmüştür. Patron devlet hükümeti sürecin içine tamamen girdiğinde aslında kendinden önceki hükümetlerin ekseninde hareket etmenin Kıbrıslı Türkler ve Anadolu Türkleri lehine olacağını fark etmiştir. Gerek Kıbrıs'ın jeopolitik konumu, gerekse bölgede potansiyel sualtı cevherinin varlığı bu önemin ayırtına varılmasında etkili olmuştur denilebilir. Ayrıca Türkiye kamuoyunun, muhalif kesimin ve bürokratların, KKTC'den vazgeçmeyi uygun gören kesime karşı gelmeleri de dönemin hükümetinin konunun ciddiyetini anlaması açısından etkili olmuştur. Nitekim Talat'ın Cumhurbaşkanı olduğu zamanın sonuna doğru Türkiye ve Türk askeri karşıtı söylemlerinin olması patron ve bağımlı devlet politika ayırımına örnek oluşturmaktadır. Farklı siyasi görüşten gelen söylemler ilk başta bir harmoni oluştursa da zamanla ahenk bozulmuş, zıtlıklar ortaya çıkmıştır. Bu zıtlıklar bağımlı devletin siyasi liderliğinin bu konumu kaybetmesi ile neticelenmiş ve patron devlete daha yakın çizgide bir liderliğe görevi devretmiştir. Liderin içinde yetiştiği ortam ve siyasal çevrede oluşan dünya görüşünü değiştirmek pek mümkün olmadığı için, liderin zamanla değişmesini beklemek Kıbrıs Türkünde yılgınlığa sebep olacaktı. Bu yüzden demokratik haklarını kullanarak ideolojik görüşü daha farklı bir lider ile kurucu ilkelere döndükleri söylenebilir. Nitekim Talat günümüzde yaptığı açıklamalarda dünya görüşünün ve Ada'nın çözümü için getirdiği önerinin hâlâ arkasındadır. 1 Ocak 2023 tarihli demecinde Talat, "Türkiye'nin iki devletli yaklaşımı değiştirmek için çok çalışmamız gerek" açıklamasında bulunmuştur ki bu da Talat'ın Ada'nın çözümü için sunduğu "Tek devlet, tek egemen" argümanı ile paralellik gösteren bir açıklama olmuştur.

3.2. Derviş Eroğlu'nun Cumhurbaşkanlığı ile Kurucu İlkelere Dönüş

19 Nisan 2009 tarihli KKTC genel seçiminde %44,04 oy alarak meclise 26 milletvekili gönderen UBP (Ulusal Birlik Partisi)⁴⁷, tek başına hükümet kurma yetkisini almıştır. 18 Nisan 2010 Cumhurbaşkanlığı seçiminde UBP adına aday olan Dr. Derviş Eroğlu⁴⁸, %50,35 oy oranıyla Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Yeniden Cumhurbaşkanı adayları olan Talat %42,8 oy almıştır (BBC News, 2010). Bu dönem için Kıbrıs Türk halkı ile ilgili, Talat dönemi çözümlerinin askıda kalması nedeniyle sağ kökenli ve kurucu liderin partisi olan UBP'ye yöneldiği söylenebilir (Kaya, 2021, s. 209). Rum tarafı seçim sürecinde "Çözüm istiyorsanız Talat'ı destekleyin!" minvalinde açıklamalar yaparken, Türk tarafı Hristofyas ile görüşmelerin başarısız olması sebebiyle Talat'ı desteklemekten vazgeçmiştir. Çünkü Talat ile Hristofyas, 2008-2010 yıllarında 71 defa görüşmüşler ve Kıbrıs halkını memnun eden bir sonuca ulaşamamışlardır. Dr. Eroğlu, tıpkı Denктаş gibi Ada'da iki kesimli, iki toplumlu, Türkiye Garantörlüğünde bir yapıdan yanadır. Siyasi bakış açısından ise kendisini Sosyalist-Milliyetçi olarak ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı Dr. Eroğlu'nun parti geçmişi dolayısıyla uluslararası toplumun ona bakışı ilk etapta olumsuz olmuştur. Hatta seçime az bir süre kala BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon, Ada'ya gelerek taraflara somut çözüme ulaşmaları konusunda ısrar etmiştir (Akbaba& Keser, 2020, s. 135-138).

Annan planına destek vermiş olan eski GKRY lideri Yorgo Vasiliu, Kuzey Kıbrıs'taki seçim sonuçlarından memnun kalmadığını ve Türkiye'nin çözüm için Eroğlu'na baskı yapması gerektiğini söylemiştir (Yıldız, 2010, s.1-3). Dr. Eroğlu uluslararası toplumun algısının aksine, iki devletli yapının kabulü temelinde görüşmelere "Talat'ın bıraktığı yerden devam edeceğine" dair Ban Ki Moon'a mektup yazmıştır. Yine Hristofyas ile yürütülen görüşmeler süreci 2010-2012 yılları arasında olmak üzere 76 defa gerçekleşmiştir. Talat'ın "Tek devlet, tek egemen" argümanlı yaklaşımının tersine Dr. Eroğlu, "iki bölgeli ve halkların eşit olduğu siyasi bir yapı"yı savunmuştur (Akbaba& Keser, 2020, s. 155-156). Seçimlerden sonra Dr. Eroğlu'nu tebrik etmek için arayan Başbakan Erdoğan, Kıbrıs Türkünün haklı davasında yanlarında olduklarını ve çözüm için müzakerelere devam edilmesinden yana olduğunu ifade etmiştir (Kıbrıs Postası, 2010).

KKTC'nin devam eden su sorunu 2009'da somut adımların atılmasıyla birlikte anlaşmalar nezdinde sonuca bağlanmıştır. 27 Temmuz 2010'da KKTC ve Türkiye arasında KKTC'nin Su İhtiyacının Karşılansında İlişkin Hükümetler Arası Çerçeve Antlaşması imzalanmıştır. 7 Mart 2011'de ise KKTC'nin İçme Suyu Temin Projesi'nin temeli atılmıştır. Dünyada ilk olması

⁴⁷ bkz. 27 numaralı dipnot

⁴⁸ 1938 Gazimağusa doğumlu olan Dr. Derviş Eroğlu, tahsilini yapmak için Türk Hava Harp Okulu'na başvurmuştur fakat İngiliz vatandaşı olduğu gerekçesiyle başvurusu reddedilmiştir. (O dönemde Ada İngiliz sömürgesindeydi ve Ada'daki herkes İngiliz vatandaşı idi.) Tıp Fakültesi bursu çıkana kadar İstanbul Üniversitesi Coğrafya bölümünde okuyan Dr. Eroğlu, daha sonra İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencisi olmuştur. 1963-64 çatışmalar döneminde Mağusa-Serdarlı-Mehmetçik üçgeninde, Hasan Tahsin kod adıyla Sancak Mücahit Doktorluğu görevini üstlenmiştir. 1975'te UBP Gazimağusa delegesi olarak aktif siyasete girmiştir. 19 Temmuz 1985'te ilk hükümeti kuran Başbakandır. (Akbaba& Keser, 2020, s. 127-130)

sebebiyle Asrın Projesi olarak tanıtılan projeye göre KKTC'ye yılda ortalama 75 milyon m³ su taşınacaktı (Ağralıoğlu, 2016, s. 219). Seçimlerden sonra su sorunun çözülecek olması KKTC'nin menfaatine olduğu gibi Türkiye'nin de uluslararası alanda prestij kazanması demektir.

Erdoğan'ın KKTC'de 28 Ocak 2011 tarihinde gerçekleşen mitinginde Türkiye karşıtı pankartların açılması, gerek Erdoğan gerekse Türkiye açısından olumsuz karşılanmıştır. Gösterilerde Rum bayrağı olduğunu söyleyerek, bunu yapanların aslında Kıbrıs Türkü değil, Rum tarafı ile paslaşan Kıbrıslılar olduğunu açıklamıştır. Milliyet Gazetesi'nden Sefa Karasahas'ın bildirdiğine göre Erdoğan'ın açıklamalarını manşetlere çeken KKTC medyası, "Sen kimsin be adam?" başlıklarını kullanmıştır. Başbakan Erdoğan'ın "Yanlış bilgilerle, Kıbrıs Türk halkını aşağıladığını" ileri süren KKTC medyası, "Erdoğan istiyorsa, KKTC'yi vilayet yapsın, vali atasın" yorumlarında bulunmuştur (NTV Haber, 2011; Milliyet Haber, 2011).

1 Temmuz 2012 tarihinde AB Dönem Başkanlığı görevi, Türkiye'nin ve KKTC'nin Rum Kesimi olarak adlandırdığı Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devredilecekti. Bu noktada Cumhurbaşkanı Dr. Eroğlu Maraş⁴⁹ Bölgesinin tek taraflı açılmasına dair Türkiye ile adım atmıştır. 13 Mart 2012'de öneri dosyası ile Ankara'ya gelen Dr. Eroğlu, Rum tarafının bunu devamlı istediğini ve açılacak bölgede Rum ve Türklerin yerleşkelerine dönebilecekleri çözümünü sunmuştur. Rumların AB Dönem Başkanlığı başlayacağı andan itibaren Rum Kesimi ile görüşmelerin durması gerektiğini söyleyen Başbakan Erdoğan'ın aksine Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, görüşmelerin devam etmesinden yana olmuştur. Hatta Erdoğan'ın "Gerekirse KKTC ilhak edilir" minvalinde açıklamada bulunduğu söylenmektedir (T24 Haber, 2012). Erdoğan'ın bu tutumu AKP'nin iktidara geldiği 2002 yılı Kıbrıs söylemleri ile zıtlık oluşturmaktadır. Denктаş dönemi içinde ifade edildiği şekliyle "Ver Kurtul"cu politikadan, ilhak düşüncesine nasıl gelindiği ayrı bir araştırmanın konusudur. Yine de özetlemek gerekirse şu maddeler sıralanabilir. Birincisi, öncelikle Erdoğan ve Hükümet, AB vaadiyle geldikleri yönetim sonucunda Kıbrıs'ı belki de tek engel olarak görmekteydiler. Fakat Türk tarafının verdiği tavizlere ve dezavantajlı bir plan olan Annan Planına "Evet" demelerine rağmen AB'ye üye olan taraf "Kıbrıs Cumhuriyeti" adıyla Rum Kesimi olmuştur. Hükümet tarafından Kıbrıs'ın jeopolitik önemini gün geçtikçe daha çok kavranması tavrı değişikliğinin ikinci nedenidir. KKTC ile ilgili Kasım 2002'de Yunan televizyonuna verdiği demeçte Belçika modelini önerdiklerini söyleyen Erdoğan, Türk Dışişleri Bakanlığı Bürokratlarından aldığı brifing ile bu söylemden geri adım atmıştı (Şimşir, 2004, s. 44). Hükümetin Türkiye yönetiminde gün geçtikçe tecrübe kazandığı ve Kıbrıs'ın jeopolitik önemini anlaşıldığı ortadadır. Üçüncü olarak, AB'nin Türkiye üyeliği sürecine diğer devletlere kıyasla farklı yaklaşmasının anlaşılması denilebilir. Konu ile alakalı bir örnek vermek gerekirse, Annan Planı konusunda Türk tarafı "Evet", Rum tarafı "Hayır" dediği halde AB'ye alınan taraf Rumlar olmuştur. Kurucu ve Garanti Anlaşmaları gereğince Garantör Devletler

⁴⁹ Maraş, Akdeniz'in en ünlü tatil merkezlerinden biriydi. Hatta Akdeniz'in Las Vegas'ı olarak biliniyordu. Ancak 1974'te yapılan Kıbrıs Barış Harekati sonrasında Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nin aldığı karar uyarınca; hem yerleşime hem de iskâna kapatılmıştı" (T24 Haber, 2012)

uluslararası topluluklara aynı anda üye olabilir şartları mevcut iken, Rumların “Hayır”ının bir kenara bırakılması Türkiye Hükümetinin uluslararası kamuoyuna ve topluluklara güvensiz yaklaşmasına neden olmuştur.

Rum Kesiminde Şubat 2013’te gerçekleşen seçimlerde Demokratik Seferberlik Partisi (DİSİ)⁵⁰ lideri Nikos Anastasiadies, Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Anastasiadies seçim vaadinde önceki imzalanan belgeleri kabul etmeyeceğini ve verilen taahhütlerin de geri alınacağını söylemiştir. Dr. Eroğlu Güney’e giderek onu ziyaret etmiş ve yeni görevi için tebrik etmiştir. Sonrasında da iade-i ziyaret olmuştur (Akbaba& Keser, 2020, s. 158-161).

11 Şubat 2014’te ara bölgede bir araya gelen taraflar 8 maddelik bir Ortak Açıklama Metni imzalamışlardır. Bu mutabakata göre:

- 1) Müzakerelerde taraflar, her konuda uzlaşmaya varmadan hiçbir maddenin kabul olmayacağı prensibine bağlı kalınmalıdır.
- 2) Çözüm ancak BM Güvenlik Konseyi’ne dayalı, iki toplumlu, iki bölge, siyasi eşitlik temelli bir federasyon olmalıdır.
- 3) Birleşik Kıbrıs’ın tek ulusal kimliği bulunacaktır, devlet BM ve AB üyesi olacaktır.
- 4) Birleşik Kıbrıs vatandaşları Türk ve Rum Kurucu Devletlerinin vatandaşlığına sahip olmalıdır.
- 5) Devletin nitelikleri, Kurucu Devletlerin oluşturduğu anayasada yer alacaktır ve Ada’nın bütününde bu anayasa geçerliğini koruyacaktır.
- 6) Kurucu Devletler kendi bölgelerinde, bir diğerine bağlı olmadan kendilerini yönetme yetkisindedir. (Hasgüler, 2018, s. 263-264)

Bu maddeler nezdinde Kıbrıs Türklerine bakıldığında, “iki toplumlu” ifadesinden Kıbrıs Türklerinin ayrı bir toplum olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Ve aslında birleşik bir Kıbrıs olarak BM ve AB üyeliği Ada’yı kalkındırarak, her iki kesimin de bağımlılık durumunu ortadan kaldıracaktır. Rum Kesimi uluslararası alanda Kıbrıs Cumhuriyeti olarak aktif olup, doğrudan bir bağımlılık durumu yoktur. Fakat uluslararası literatürde geçtiği üzere egemen olamadığı bir bölgenin varlığı Rum kesimi açısından prestij kaybıdır. Ayrıca başta Akdeniz’de sondaj çalışmaları olmak üzere, Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ile ilgili anlaşmalarda devamlı KKTC ve Türkiye’nin itirazları ile karşılaşmaktadır. Bu yüzden Kurucu Devlet Anlaşmaları her iki kesime de ekonomik avantaj sağlayacağı gibi prestij de kazandıracaktır. 1963 Kanlı Noel’inden 1974 Barış Harekâtına kadar geçen sürecin hepsine veya bir kısmına tanık olan Kıbrıs Türkleri, tekrar aynı şeylerin yaşanacağı endişesini taşımaktadır. Kurtuluşlarını Kurucu ve Garanti Anlaşmaları’nda yer alan Türkiye’ye bağlayan bu kesim, Ada’nın birleşmesi durumuna tedirgin yaklaşmaktadır. Bu yüzden ki Talat’ın görüşmelerini taviz verdiği gerekçesiyle eleştirerek Kurucu partinin lideri olan Dr. Eroğlu’nu Cumhurbaşkanı olarak seçtikleri düşünülmektedir.

⁵⁰ Demokratik Seferberlik Partisi (DİSİ):1976’da Glafkos Klerides tarafından kurulan Muhafazakâr- Hıristiyan ve sağcı partidir (Hasgüler, 2018, s. 228-229).

2002'de başlayan Rum Kesimi ile KKTC arasında kıta sahanlığı sorunu, arama ve sondaj gemilerinin faaliyet göstermesiyle birlikte ilerlemiştir. Rum Kesimi, Kıbrıs Cumhuriyeti olarak Doğu Akdeniz ülkeleriyle Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) anlaşmaları yapmıştır. İlk olarak 2003'de Mısır, 2007'de ise Lübnan, Suriye ve İsrail ile yapılan MEB anlaşmalarına Türkiye ve KKTC itiraz etmiştir. 15 Şubat 2007'de Rum Kesimi, bu sahaların 11'inde uluslararası petrol-doğalgaz arama ihalesini açtığını duyurmuştur. Türkiye, itirazı somutlaştırarak bölgedeki MEB haritalarını BM'de onaylatmıştır. Rum Kesimi, 2007'nin başında 13 adet arama sahası ilan etmiş ve büyük petrol şirketlerine ruhsat vermiştir (BBC News Türkçe, 2019). Türkiye'nin kıta sahanlığında Türk Hava ve Deniz Kuvvetleri tatbikatlar yapmış, Rum Kesimi ihaleye katılan firmaların vazgeçmemesi için ikazda bulunmamış veyahut karşı tatbikat yapmamıştır. 14 Mart 2011 tarihinde Hristofyas, İsrail'i ziyaret etmiş ve İsrail gazının Kıbrıs üzerinden Avrupa'ya taşınması konusunun AB gündemine alacağını açıklamıştır. 18 Eylül 2011'de Rumların MEB'sinde sondaj çalışmalarına başlayan Rum Kesimi, İsrail'e ait Heronların⁵¹, casus uçakların ve askeri gemilerin eşlik ettiğini duyurmuştur. 21 Eylül 2011'de Erdoğan ve Dr. Eroğlu, Ada çevresindeki doğal kaynaklarda GKRY ile KKTC'nin eşit haklara sahip oldukları temelli Akdeniz'de Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması'nı imzalamışlardır. KKTC Bakanlar Kurulu kararıyla, 22 Eylül 2011'de Ada çevresinde petrol arama ruhsatını Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na (TPAO) vermiştir. 26 Eylül'de KKTC adına Pîri Reis sismik araştırma gemisi G bölgesinde (aşağıda haritada yer almaktadır) araştırmalara başlamıştır. Türkiye'nin itirazlarının temel noktasını 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası oluşturmaktadır. Çünkü Türkiye'ye göre Ada'da kesin bir çözüm ya da Türk tarafının onayı olmadan Rumların tek taraflı arama ve sondaj çalışmaları yapması hukuksuzdur. (Akarçay& Ak, 2018, s. 152; Katman, 2013, s. 20-22)

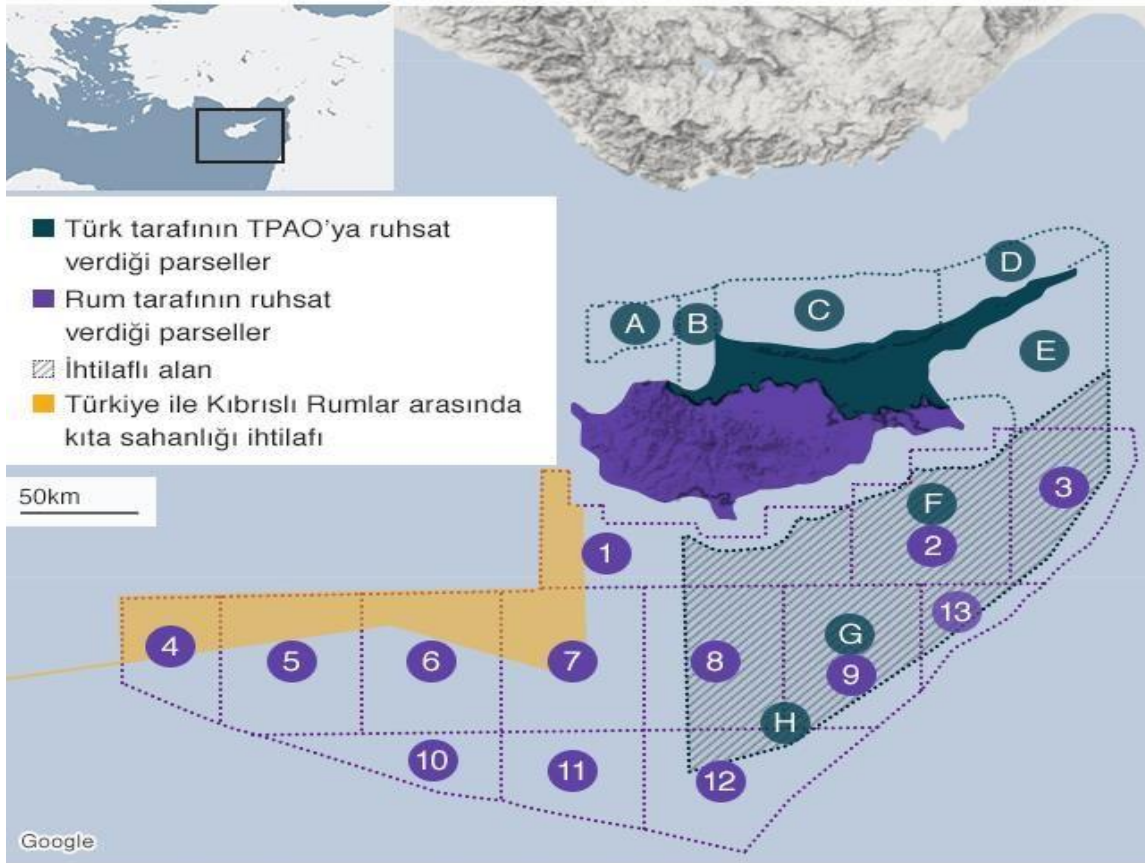
20 Ekim- 20 Aralık 2014 tarihinde Türkiye'nin Barbaros Hayreddin Paşa isimli sismik araştırma gemisi bölgede faaliyet göstermiştir. Türk donanmasının da eşlik ettiği araştırma faaliyetlerine Rum Kesimi itiraz etmiştir (Bilge& Kırbaki, 2014). Türk gemisinin sismik arama yaptığı bölge ile Rum Kesiminin MEB ilan ettiği 2,3 ve 9 numaralı parsellerin çakışmasını öne süren Anastasiadis, görüşmeleri sonlandırdığını açıklamıştır. Görüşmelere devam etmek için Türkiye'den bölgeye girmeme taahhüdü ve izinsiz giriş için bedel ödenmesini istemiştir (Akbaba& Keser, 2020, s. 162-167, Bilge& Kırbaki, 2014). Bölgede zengin hidrokarbon yataklarının keşfedilmesi üzerine büyük şirketlerin buraya ilgisi artmıştır. Dr. Eroğlu ve Anastasiadies Eylül 2014'e kadar 7 müzakere gerçekleştirmişlerdir (Akbaba&Keser, 2020, s. 161).

Bu bölümde patron-bağımlı devlet konusu çerçevesinde açısından önemli olan gelişme, sualtı kaynaklarının keşfi ile birlikte Ada'daki çözümün düğümlenmesidir. Talat-Hristofyas zamanında başlayan kıta sahanlığı ve arama-sondaj çalışmaları sırasında iki lider çözüm için

⁵¹ Heron: Suya yakın yaşayan ve balıkçıl bir kuş türü olan leyleklerin İngiltere'deki karşılığıdır (Heron tarih yok). İsrail Havacılık ve Uzay Sanayi'nin (IAI) ürünü olan İnsansız Hava Aracına ismini vermiştir (Military- Heron, 2023).

bir araya gelmeye devam etmiştir. Türkiye, Annan Planı sonrası, o dönemde taviz veren taraf olarak sonrasında daha temkinli hareket etmiştir. Özellikle arama-sondaj çalışmalarının verimli geçmesiyle birlikte Türkiye Hükümeti'nin Ada'ya ilgisi olumlu yönde olmuştur. 1990'lı yıllarda Rumların bulunduğu ve ancak 2000'lerde basında duyulan deniz tabanındaki hidrokarbon yatakları Türkiye ve Yunanistan'ın olduğu kadar uluslararası şirketlerin de ilgisini çekmiştir. ABD'li Noble Energy Company 2011 tarihinde, 12 nolu parselde 3 ile 9 trilyon feet küp arasında bir doğalgaz rezervi ve bu rezervin hemen altında 3.7 milyar varil civarında petrol yatağı olduğunu tespit etmiştir. Fakat günümüze kadar somut bir sondaj ve işletme faaliyetinin olmaması bir takım bilim çevrelerinin açıklamalarını haklı çıkarmaktadır. Zira jeoloji mühendisleri bilimsel olarak bölgenin oluşum yapısının bahsedilen kaynakların varlığını olanaksız kıldığını ifade etmiştir (Akarçay& Ak, 2018, s. 153-154). Rum Kesiminin, AB'de doğal kaynaklardan yoksun bir devlet olarak bu tür söylemlerle gerek iç gerekse dış politikada meşruiyetini korumaya çalıştığı söylenebilir.

Doğu Akdeniz'deki ihtilafli parseller

Harita 1. GKRY'nin MEB İddiaları ve Ülkeler Arasındaki İhtilafli Parseller.

Kaynak: Kıbrıs Tarım, Çevre ve Kırsal Gelişim Bakanlığı & TPAO, akt. Harunoğulları, 2020, s. 16

Dr. Eroğlu dönemi Türkiye ile ilişkilerde herhangi bir ayrışma yaşanmamıştır. Bunun birinci nedeni dönemin Türkiye ve KKTC hükümetlerinin aynı siyasi görüşte olması sayılabilir. İkinci olarak Rum Kesimi sualtı kaynakları konusunda tek başına hareket ederken Türkiye ve KKTC birlikte hareket etmiş ve Kıta Sahanelığı Anlaşmasıyla bu ortaklığı desteklemiştir. Bu da patron devletin yani Türkiye'nin bölgeye eskisinden daha ciddi bakış açısıyla baktığının göstergesi iken, KKTC tarafında bakıldığında patron devlete bağlılığın arttığının göstergesidir. Son neden ise Ada'da çözüme ulaşma noktasında Dr. Eroğlu'nun istekli olmasıdır. 71 kez gerçekleşen Talat- Hristofyas görüşmelerini, 76 kez gerçekleşen Dr. Eroğlu- Hristofyas görüşmeleri takip etmiştir. Hristofyas'tan sonra lider olan sağcı Anastasiadis ile 7 kez görüşen Dr. Eroğlu'nun çözüm isteği sadece söylemlerle kalmamış, eyleme de geçmiştir. Kurucu lider Denktaş'ın partisinden gelen Dr. Eroğlu, KKTC-Türkiye ilişkilerini pekiştirmiştir. Tabii bu durum liderler açısından olumlu geçse de, Dr. Eroğlu'nun Cumhurbaşkanı seçimini kaybetmesine neden olmuştur. Kıbrıs Türklerinin bu yöndeki seçimi Türk basını tarafından, aslında bağımlı olmayı eskisi kadar istemediği şeklinde yorumlanmıştır.

3.3. Mustafa Akıncı Döneminde Türkiye ile Ayrışma

27 Nisan 2015 tarihinde gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde %60.5 oy alarak Cumhurbaşkanı seçilen Mustafa Akıncı⁵², 15 Mayıs'ta Rum lider Anastasiadis ile görüşmüştür. Bu seçimlere katılan Dr. Eroğlu ise %39.5 oy almıştır (Akgün, 2018, s. 96; Haber Kıbrıs, 2015). Toplumcu Demokrasi Partisi'nden (TDP)⁵³ gelen Akıncı, Kıbrıs Adası çözümü için Federasyon modelini savunmaktadır (Buruk & Atay, 2021, s. 31). Birleşik bir Kıbrıs idealini benimseyen parti geleneğinden gelen Akıncı'nın partisi, Ada'da ayrı toplumların varlığından ziyade Kıbrısçılık ülküsünü savunmaktadır. Ayrıca KKTC'nin tanınması konusunda ileriki zamanlarda sorunlar yaşanacağını ifade eden Akıncı, Rum tarafı ile ortak bir çözümden yana tavır almaktadır (Buruk & Atay, 2021, s. 41).

Dr. Eroğlu'nun tersi bir çözümü savunan kişinin halk tarafından cumhurbaşkanı seçilmesi, Kıbrıs Türklerinin bir şekilde çözüm yollarını denemeye çalıştığı şeklinde yorumlanabilir. Türkiye Hükümeti ile zıt ideolojiye sahip fakat Annan Planı noktasında mutabık kalınan Talat'ın çözüm süreci sonuçsuz kalmıştı. Sonraki seçimde KKTC'nin kurucu partisinden aday olan Dr. Eroğlu'nun seçilmesi, Kıbrıs Türkü açısından "milliyetçi ideoloji"ye dönüş yaşandığı şeklinde yorumlanırken, 2015 Cumhurbaşkanlığı seçiminde Akıncı'nın %60 oy ile

⁵² Mustafa Akıncı: 1975 yılında Kıbrıs Türk Federe Devleti Kurucu Meclis'ine seçilerek görev alan Akıncı, 1976'da Lefkoşa Türk Belediyesi Başkanı olmuştur. 1983'te Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği'nin ilk başkanı olmuştur. 1990 yılına kadar Lefkoşa Belediye Başkanlığı görevini yürütmüştür. Lefkoşa İmar Planı 1989 yılında 'Dünya Habitat Ödülü'ne, 2007 yılında ise Ağa Han (Aga Khan) Mimarlık ödülüne layık görüldü 2003 yılında da Lefkoşa Rum Belediyesi eski Başkanı ile yaptıkları çalışmalardan ötürü 'Europa Nostra Onur Ödülü'ne (Medal of Honour) layık görülmüştür. 1987-2001 yılları arasında TDP Genel Başkanı olarak görev almıştır. 1993-2009 yılları arasında KKTC Meclisinde milletvekilliği yapmış, 1999-2001 yıllarında Başbakan Yardımcısı ve Turizm Bakanı olmuştur. (KKTC Cumhurbaşkanlığı- Biyografi, 2023)

⁵³ Toplumcu Demokrasi Partisi (TDP); Toplumcu Kurtuluş Partisi (TKP) ve Barış ve Demokrasi Hareketi'nin (BDH) kendilerini feshederek 3 Haziran 2007'de oluşturdukları siyasi partidir. Nisan 2009'da katıldıkları ilk seçimlerde yüzde 6,81 oy alarak meclise 2 milletvekili göndermişlerdir. (Hasgüler, 2018, s. 527)

Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Akıncı'nın seçilmesi Kıbrıs Türklerinin milliyetçilikten yana değil, çözümden yana seçim yaptıkları ve Ada'da çözüm için her yolu denemeye çalıştıkları sonucunu karşımıza çıkarmaktadır. Uluslararası alanda yalnız kalan KKTC, diğer ülkelerden her anlamda izole bir varlık göstermektedir. Ekonomik, güvenlik ve başta su olmak üzere temel ihtiyaçlarda Türkiye'ye bağımlı olmak, KKTC'nin gelişmesinin önüne geçmektedir. Rumlar ile birleşik ya da onlardan ayrı bir devlet olarak tanınmaları durumu, Türkiye ile patron-bağımlı ilişkilerinin son bulmasına yol açacaktır. KKTC liderlerinin her biri Türkiye ile ilişkiler konusunda farklı görüş bildirmişlerdir. Şöyle ki parti geleneği ve şahsi görüş olarak Türkiye'ye olan bağımlılığın sona ermesini, Türk askerinin Ada'dan çekilmesini ve kolluk kuvvetlerinin Kıbrıs'a bağlanmasını isteyen Mehmet Ali Talat, açıklandığı üzere, dönemin Türkiye hükümeti ile ayrışsa da, Kıbrıs'ın çözümü noktasında birlikte hareket etmişlerdir.

Temmuz 2015'te Kıbrıs Barış Harekâtı'nın 41. senesi vesilesiyle Ada'ya gelen yabancı basına, Anastasiadis ile çözüme yakın olduklarını açıklamıştır. "Birleşik Kıbrıs Federasyonu" adını vermeyi planladıkları devlet ile ilgili Garantörlük ve toprak dağılımı dışındaki konularda anlaşabildiklerini belirtmiştir. Akıncı'nın söylemlerine dönüldüğünde, Federal Devletin kolluk kuvvetlerinin %40 Türk, %60 Rum olması ya da %50-50 oranında olması konusunda görüşmeler gerçekleştirdiklerini, çözüm gerçekleşinceye kadar Akdeniz'de sondaj faaliyetlerinin durdurulması konusunda anlaşabildiklerini belirtmiştir (Bilge, Hürriyet Haber, 2015).

Ocak 2016'da KKTC Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi lideri Nikos Anastasiadis İsviçre'nin Davos kasabasında bu yıl 46'ncısı düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu'nun (WEF) ikinci gününde WEF Başkanı Klaus Schwab moderatörlüğünde "Kıbrıs'ı Birleştirmek" başlıklı özel oturumda bir araya gelmiştir. Akıncı, Türkiye'den alınan suyun Ada'nın Güneyi ile paylaşılması fikrinin yanı sıra Ortadoğu'daki enerjinin Türkiye üzerinden dağıtım projelerinde Kıbrıs'ın kilit noktada olduğu yönünde görüş beyan etmiştir (Kurtaran& Yürük, Anadolu Ajansı, 2016).

Akıncı ve Anastasiadis 2016 sonlarına doğru "Yönetim ve Güç Paylaşımı", "AB" ve "Ekonomi" başlıklarında ilerlemeler kaydedtiler de "Toprak" meselesini detaylı görüşmek için İsviçre'nin Mont Pelerin kasabasında düzenlenen beşli konferansta bir araya gelmiştir (Akgün, 2018, s. 96; Öksüz & Gürdallı, 2018). Müzakerelerin temel başlıkları ve açılımları şu şekildedir:

- 1) Mülkiyet: Mülkiyette uluslararası kabulü olan tazminat, takas ve iade kriterleri esas alınacaktır. Türk, Rum ve yabancı üyelerden oluşturulacak tazminat komisyonu, mahkeme gibi çalışacaktır.
- 2) Yönetim- Güç Paylaşımı: Kıbrıs ve Türk Kurucu Devleti ve Kıbrıs Rum Kurucu Devleti olacak ve senatoda bu devletlerin eşit üyesi bulunacaktır. Temsilciler Meclisinde ve Bakanlar Kurulu'nda ise iki kurucu devletin nüfusları oranında üye bulunacaktır. Devlet Başkanlığı dönüşümlü olacaktır.
- 3) Toprak: BM'nin elinde bulunan haritalara göre müzakereler yürütülecektir.

4) Güvenlik ve Garantiler: Rum tarafı Garantilerin kalkmasını ve Türk askerinin adadan çekilmesini isterken, Türk tarafı Garantilerin devam etmesini ve Türk askerlerinin Ada'da kalmasını istemektedir.

5) Vatandaşlık: Ada'daki herkes hem Kurucu Devlet'in hem de Federal devletin vatandaşı olacaktır. Rum vatandaşlar, Türk tarafında ikamet etseler dahi Rum Senato ve Temsilciler Meclisi seçimlerinde oy kullanabilecektir. Vatandaşlar ikamet ettikleri yerde sadece yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkına sahip olacaktır. Yunanistan'dan gelen her 4 kişinin Kıbrıs Vatandaşı yapılmasına karşılık, Türkiye'den gelen 1 kişi Kıbrıs Vatandaşı yapılacaktır. Gerek Türk tarafındaki Rumların sayısı, gerekse Rum tarafındaki Türklerin sayısı %20'yi geçmeyecektir (Akgün, 2018, s. 97-98; NTV Haber, 2017).

6) Avrupa Birliği: Rum tarafı zaten AB üyesi olduğu için bu konuda Türk tarafına taviz vermezken, Türk tarafı Kurucu ve Garanti Anlaşmaları gereği bunun yok sayılması gerektiğini ve Kurucu Devletin, tek Federal Devlet çatısı altında AB üyeliğinden yanadır (Akgün, 2018, s. 99; NTV Haber, 2017).

7) Ekonomi: Federal bütçe, federal vergiler, dolaylı vergiler, iki kurucu devletle federal hükümet arasında gelirlerin nasıl paylaşılacağı gibi konularda ilerlemeler sağlanmıştır. Diğer başlıklara kıyasla ekonomi başlığındaki maddelerde daha fazla uzlaşmaya varılmıştır (Akgün, 2018, s. 98).

Gerek KKTC'de gerekse GKRY'deki içme suyuna ulaşım sorununu Rum tarafı, baraj ve gölet inşaatlarının yanı sıra deniz suyunu arındırarak çözmüştür. Fakat deniz suyunun arıtılması sonucu açığa çıkan atık su, denizde döküldüğü için bir çevre sorunu yaratmıştır. Zira 3 ton deniz suyunun 1 tonu arıtılabilmekte ve dolayısıyla 2 ton atık su denize dökülmektedir (Ağırlioğlu, 2016, s. 196). Türkiye Cumhuriyeti Devlet Su İşleri'nin (DSİ) KKTC'de bu dönemde 2 projesi olmuştur.

1) Kumköy (Antalya)- Serhatköy (Güzelyurt) İsale Hattı İnşaatı: 29 Haziran 2016'da inşaat ihalesi yapılmıştır. İşletilmek üzere Kıbrıs Su İşleri İdaresi'ne (SİD) verilmiştir.

2) KKTC Su Temini Projesi: Anamur Çayı üzerindeki Alaköprü Barajı'ndan, KKTC Güzelyalı Terfi Merkezi'ne denizaltından içme suyunun taşınması projesidir. Bu projenin tamamlanmasıyla birlikte ilk su 9 Ekim 2015'te ulaşmıştır. Geçitköy Barajı'nda toplanmaya başlanan su, KKTC'de arıtıldıktan sonra dağıtıma hazır hale getirilmiştir (Ağırlioğlu, 2016, s. 229-322).

KKTC'ye su ulaşımının başarıya ulaşması sonucu Ada'nın Kuzey kesiminin en önemli sorunu azalmıştır. Fakat küresel ısınma alanının artmasıyla birlikte Türkiye'yi de etkileyen kuraklık düşünüldüğünde, bu çözümünün uzun vadede bazı sorunlara yol açacağı görülmektedir. Başta Türkiye olmak üzere Ortadoğu'dan Kuzey'e doğru gelen göç dalgalarının en temel sebeplerinden biri kuraklıktır. Uzmanlar 2100 yılına kadar dünyanın pek çok yerinde ve Türkiye'de kuraklık öngörmüşlerdir (Hürriyet Haber, 2006; Euronews, 2021). Ancak Cumhurbaşkanı Akıncı, Türkiye'den gelen suyu Rum tarafı ile paylaşmayı teklif etmiştir.

Barışçıl bir söylem olarak ifade edilen bu öneri, Türkiye kamuoyu tarafından olumsuz karşılanmıştır. Bağımlı devletin, patron devletin sağladığı olanakları barış nişanı olarak patron ve bağımlı devletlerin uzun yıllar sorunlar yaşadığı başkasına sunması, gerek Kıbrıs Türkü gerekse Türkiye açısından suyun ileride kıt durumda olacağı düşünüldüğünde politikacılar tarafından reddedilebilir bir öneri olarak ortaya çıkmıştır.

Cumhurbaşkanı Akıncı 2017'nin başında Bahçeşehir Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada, Rumların 67 yıl sonra Enosis'i okullarda kutlaması olayının iki taraf arasındaki görüşmeleri aksattığını belirtmiştir. Çözüm sürecinde BM'nin rolünü azaltması yönünde öneride bulunduğunu fakat Rum tarafının bunu istemediğini de söylemiştir (Dünya Gazetesi, 2017). 20 Haziran 2017 tarihinde KKTC Cumhurbaşkanı Akıncı ile GKRY lideri Anastasiadis, Crans-Monta'da bir araya gelmişlerdir. Garantör ülke olarak Türkiye'yi temsilen Mevlüt Çavuşoğlu ve Yunanistan Dışişleri Nikoz Kotzias yanı sıra BM Genel Sekreteri Antonio Guterres'in gözetiminde gerçekleşen beşli konferansa AB, gözlemci olarak katılmıştır (Buruk & Atay, 2021, s. 30; Özyiğit, Kıbrıs Noktası, 2021). Konferans öncesi Akıncı ile görüşen T.C. Başbakan Yardımcısı Tuğrul Türkeş, Londra'ya gitmeden önce Rum tarafına taviz verilirken Türk tarafının izolasyonlara maruz kalmasının haksızlık olduğunu ifade etmiştir (Özkoyuncu & Asit, 2020, s. 37-38). 2018'de tekrar bir araya gelen taraflardan Akıncı'ya göre bir gelişme ortaya çıkmadıysa da Crans-Montana'dan⁵⁴ daha geriye gitmek mümkün değildi. Görüşülen ve uzlaşmaya varılan başlıkların her toplantıda tekrar gündeme gelmesi, çözümü zorlaştırmaktaydı. Bölgede Rumların doğalgaz arama faaliyetleriyle ilgili de ortak bir komitenin kurulması gerektiğini ifade etmiştir (Gerçek Gündem Haber, 2018).

Crans-Montana'da basına sızan belgede Çavuşoğlu, Kıbrıslı Türklerin özellikle şu alanlarda tatmin edilmesi gerektiğini belirtmiştir:

- 1) Siyasi eşitlik (dönüşümlü başkanlık ve etkin katılım da dâhil)
- 2) Toprak
- 3) Adadaki Yunan ve Türk vatandaşlarına eşdeğer muamele (iş, kişiler, sermaye)
- 4) Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs Türk kurucu devletinde net mülkiyet çoğunluğuna sahip olması

Ayrıca Garanti Anlaşması değişerek Uygulama Anlaşması adını alacaktır ve dört taraf da bunu kabul edecektir. Genel Sekreter, Anastasiadis'e Türkiye'nin Garanti Anlaşması'nı feshetme ve tek taraflı müdahale ile ilgili esneklikte bulunduğunu iletmiştir. Türkiye'nin askerini de çekmesini isteyen Anastasiadis, Türkiye'nin de bunu istediğini fakat ileriki bir tarihte görüşülmesi gereken bir konu olduğu yönünde yanıt almıştır. Toprak konusunda ise Türk tarafı 11 Ocak 2017 tarihli haritanın (Harita 2) uygulanmasını isterken, Rum tarafı Annan Planı'ndaki haritanın (Harita 3) geçerli olması gerektiğini ifade etmiştir. Çavuşoğlu, Rum

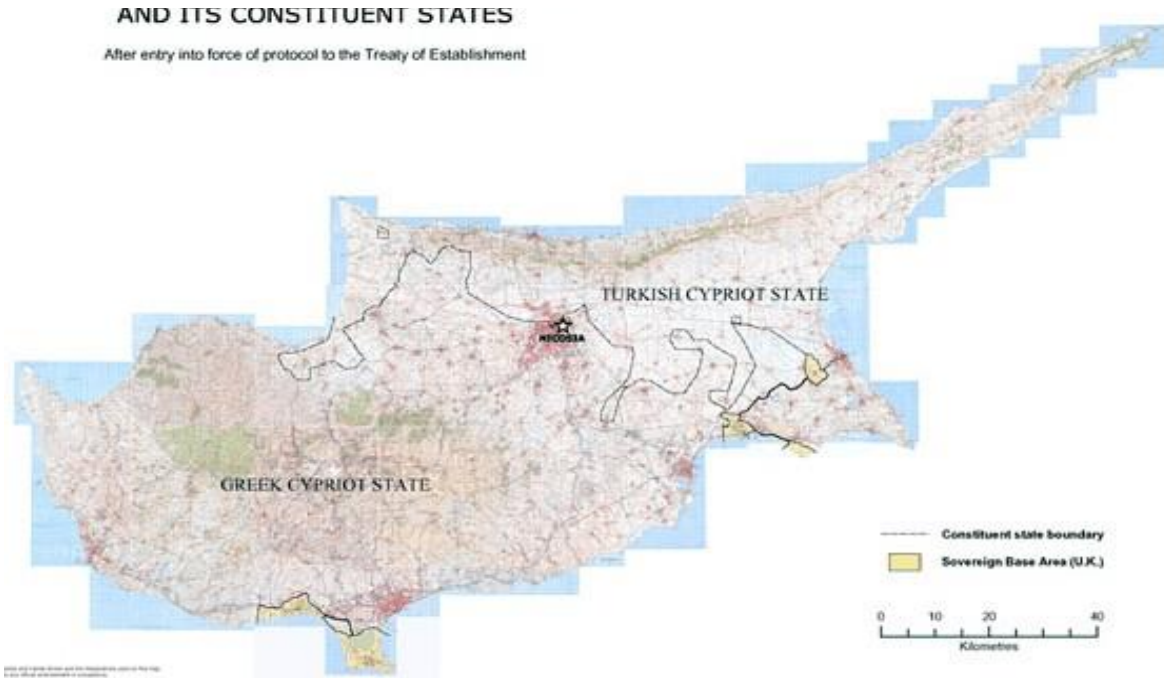
⁵⁴ Crans-Montana: İsviçre'nin Valais Kantonu'ndaki Sierre Bölgesi'nin başkentidir (Salman, Hürriyet Seyahat, 2017). 6 Temmuz 2017'de BM Genel Sekreteri Antonio Guterres'in Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu yaptığı görüşmenin gerçekleştiği yer olduğu için, görüşmeler burası ile isimlendirilmiştir.

tarafının diğer konularda esneklik gösterdiği takdirde kendilerinin de Garanti Anlaşmaları ve asker sayısı konusunda tekrar görüşmeye gidebileceklerini ifade etmiştir. Görüşme detaylarının basına sızmasından sonra Akıncı, belki de ilk defa Türkiye'nin tutumundan memnuniyet duyduğunu belirtmiştir (Aydın, Yeni Düzen, 2021).

Harita 2: 11 Ocak 2017 tarihli, Türk tarafının uygulanmasını istediği harita

Kaynak: Stelya, Gazete Duvar, 2017

Harita 3: 11 Ocak 2017 tarihli, Rum tarafının uygulanmasını istediği harita

Kaynak: Atun, Politika Dergisi, 2012

30 Nisan 2018 tarihinde Cumhurbaşkanı Akıncı, Guterres Çerçevesini imzalamaya hazır olduğunu basına açıklamıştır. Bu açıklama üzerine KKTC Dışişleri Bakanı Kudret Özersay, belgeden haberlerinin olmadığını ve belgeyi basından öğrendiklerini belirtmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Hami Aksoy ise belgede yer alan Garantör devletlerin haklarını kısıtlayan kısma karşı olduklarını fakat Akıncı'nın buna rağmen kendi başına hareket ettiği söylemiştir (Yaşın, Millî Strateji Araştırma Kurulu, 2018). Guterres Çerçevesi'nde yer alan konular kısaca şu şekildedir:

- 1) Siyasi Eşitlik: 2:1 Oranı ile dönüşümlü başkanlık sistemi olacaktır ve karar alma noktasında salt çoğunluk esas alınacaktır.
- 2) Mülkiyet: Toprak düzenlemelerine tabi yerlerde rejim, mülkünden edilenlere öncelik verilecek; tabi olmayan yerlerde ise şu anki kullanıcıya öncelik verilecektir.
- 3) Toprak: Kıbrıslı Rumların endişelerine karşın, Kıbrıslı Türklerin haritalarında bazı düzenlemeler yapılacaktır.
- 4) Güvenlik ve Garantiler: Garantör devletlerin müdahale haklarının olduğu bir sistem sürdürülebilir değildir. Güvenlik konusunda Birleşik Kıbrıs kendi güvenliklerini sağlamalıdır. Asker konusunda ise Garanti Anlaşmalarından farklı bir sistem daha sonra görüşülecektir.
- 5) Eşdeğer Muamele: "Malların serbest dolaşımı (=gümrük birliği+ birincil tarımsal ürünler için kota üzerinde anlaşılacak) hizmetler ve sermayede sorun yoktur." Turistler, öğrenciler ve mevsimlik işçiler serbest dolaşım hakkına sahip olacaklardır. Daimi ikamet alanlar ise Kıbrıs'taki Yunan ve Türk vatandaşlarıyla eş muamele yapılacaktır (Yeni Düzen, 2018).

Ekim 2020 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı, Rumlardan alındığını ifade ettiği bir kısım toprağı iade edilmesi gerektiğini ve Türk tarafındaki asker sayısının azaltılması görüşünde olduğunu basın demecinde açıklamıştır. Türkiye'den gelen su projesinin Ada'nın Güneyine kadar uzandığı takdirde bir bu suyun "Barış Suyu" olacağı görüşündeydi. Kapalı Maraş'ın Türkiye'nin müdahalesiyle açılması konusunda ise bu takdirin Cumhurbaşkanı yetkisinde olmasını ve KKTC Cumhurbaşkanlığı seçimleri yakinken böyle bir müdahalenin demokrasiye aykırı olduğunu söylemiştir (Haberler.com, 2020).

Akıncı'nın KKTC seçmeni tarafından Cumhurbaşkanı olarak seçilmesinin nedeninin, belediye başkanlığı döneminde Kıbrıs Türklerinin ve Kıbrıs Rumlarının bir olması yönünde projeler geliştirmiş olması söylenebilir. 1976-1990 yılları arasında Lefkoşa Türk Belediye Başkanlığı görevinde iken İmar Planı 1989 yılında 'Dünya Habitat Ödülü'ne, 2007 yılında ise Ağa Han (Aga Khan) Mimarlık ödülüne layık görüldü 2003 yılında da Lefkoşa Rum Belediyesi eski Başkanı ile yaptıkları çalışmalardan ötürü 'Europa Nostra Onur Ödülü'ne (Medal of Honour) layık görülmüştür. Benzer ortak projeler ile Rum tarafıyla barış sağlama yolunu Cumhurbaşkanlığı

döneminde de sürdürmeye çalışan Akıncı, 2016 yılında Türkiye’den aldıkları suyu Rum tarafı ile paylaşmayı teklif etmesi Türkiye açısından olumsuz karşılanmıştır. Bağımsız devletler kendi aralarında, ulusal ya da uluslararası kurum ve kuruluşlarla anlaşmalar yapmakta özgür iken bağımlı devlet KKTC, dışarıdan aldığı temel ihtiyacı paylaşma fikrini Türkiye’ye de danışması beklenmektedir. Ayrıca Temmuz 2015’te Kıbrıs Barış Harekâtı’nın 41. senesi vesilesiyle Ada’ya gelen yabancı basına, Anastasiadis ile “Birleşik Kıbrıs Federasyonu” konusunda çözüme yakın olduklarını açıklamıştır. Bu demeç Türkiye açısından olumsuz karşılanan ikinci Akıncı olayı olmuştur. Türkiye’nin Kıbrıs Türkleri için, Garantörlük haklarını kullanarak gerçekleştirdiği bir harekâtın yıldönümünde böyle bir söylemde bulunmak, Akıncı’nın Türk askeri varlığından rahatsız olduğu fikrini oluşturmuştur. Ayrıca sözler Türkiye medyası tarafından “işgalci Türkiye” söyleminin Akıncı tarafından da kabul gördüğü algısı oluşturmuştur.

2018’de Guterres Çerçevesini imzalamaya hazır olduğunu belirten Akıncı, Türkiye ile üçüncü kez ayrılığa düşmüştür. *Non-paper*⁵⁵ olarak Akıncı ve Anastasiadis’e verilen belgede Türkiye’nin Garantörlük haklarının kısıtlanması yer almaktaydı. KKTC bağımlı bir devlet olarak askeri güç açısından Türkiye’ye bağımlıdır ve Akıncı’nın diğer devletler gibi bağımsız devlet ordusuna sahip olmaktan yana olduğu düşünülmektedir. KKTC’nin Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı doğrudan Genel Kurmay Başkanlığı’na bağlıdır ve atamalar Türkiye’den yapılmaktadır. KKTC’nin en yüksek komutanı Tümgeneral rütbesinde olup, Genelkurmay Başkanı’na tabidir. Talat’ın partisi CTP ve Akıncı’nın partisi TDP, KKTC’deki komutanlığın bağımsızlığından yana olsalar da Akıncı Türk Barış Gücü’nün çözüm gerçekleşene kadar Ada’da kalması yönünde açıklama yapmıştır (Girit, BBC Türkçe, 2016). Ayrıca Türkiye’nin Garantörlük haklarının kısıtlanması, tek taraflı teklif edildiği için mütekabiliyet⁵⁶ ilkesine aykırı bir durumdur. Zira Türkiye’nin hakları kısıtlanacaksa diğer garantör devletlerin yani İngiltere ve Yunanistan’ın da aynı şekilde kısıtlanmalıdır ki uluslararası teamüllere uygunluk sağlanabilsin. Akıncı dönemi Türkiye ile ayrışan noktalar önceki dönemlere kıyasla oldukça derinleşen ayrılıklar göstermektedir. Talat, Cumhurbaşkanlığı döneminde AKP ile farklı siyasi kültürden gelmelerine rağmen, Ada’da çözüm için Türkiye’nin de masada olduğunu kabul ederek görüşmeler sürecini yürütmüştür. Akıncı ise yine Talat gibi siyasi gelenek olarak Türkiye hükümetiyle farklı kültürden gelmektedir. Fakat Akıncı, Talat gibi görüşmeler sürecinde Türkiye’yi katmayarak ve hatta yaptığı açıklamalarla Türkiye’ye karşı tavır alarak hareket etmiştir. Kıbrıs Türklerinin güvenliği konusunda Ada’daki Türk Barış Gücü’nün önemine

⁵⁵Resmi bir zarfı olmayan veya devlet mührü taşımayan bir kağıt, gayri resmî muhtıra (Ünsal, 2019, s. 30).

⁵⁶ Karşılıklılık (reciprocity). Mütekabiliyet ülkeler arasında çok önemli bir ilkedir ve milletlerarası hukukun temel prensiplerinden belki de en önemlisidir. Bu ilkeye gerek anlaşmalar hukukunda, mültecilik hukukunda, insan hakları hukukunda gerekse konsolosluk faaliyetlerinde başvurulabilmektedir... Bu ilkenin önemi aslında devletlerin özellikleri fark etmeksizin Eşit egemenlik haklarına sahip olduğu içindir. Bir ülkenin diğerine olan ticaretinde gümrük vergilerini düşürmesi ile diğer ülkenin de bunu yapması ya da bir ülkenin diğerine ticaret yasağı getirmesi yani ürünlerini boykot etmesi durumunda diğer ülkenin de aynı davranışı gerçekleştirmesi örnek olabilir. (Meriç, 2021, s. 134)

değirse de, çözüm görüşmelerinde Türkiye'nin garantörlük haklarının kısıtlanmasında bir sakınca görmemiştir.

3.4. Denктаş Sonrası Cumhurbaşkanlarının Türkiye ile Bağımlı Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesi

KKTC'nin ilanından sonra Türkiye ile patron-bağımlı devlet ilişkisinin uluslararası literatüre girdiği söylenebilir (Kosienkowski, 2019, s. 189; Kolstø, 2020, s. 142; Berg& Yüksel, 2022, s. 1-20). Türkçe yazılan kaynaklarda ise KKTC daha çok de facto⁵⁷ devlet adıyla tanımlanmıştır (Yalçınkaya, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 2022; Taşdemir, 2021, s.439-481; Erdal, 2005, s. 157-196). Bu tanım KKTC'nin bağımlı devlet olarak da engel değildir zira her iki tanım da kullanılabilir. De facto devlet tanımı mevzu bahis olan devletin niteliği ile alakalı iken bağımlı devlet kavramı dış politikadaki güç kapasitesine bağlı spesifik bir ilişki kurma biçimini ifade etmektedir. Rusya Federasyonu'nun himayesinde bağımsızlık iddiasında bulunan Transidentiyer coğrafyası, uluslararası alanda Moldova'nın sınırları içinde tanımlanmaktadır. Nitekim bu coğrafya ile ilgili bazı akademik çalışmalar Transidentiyer'i bağımlı devlet statüsünde tanımlarken, bölgenin uluslararası sistemdeki niteliği de facto devlet olarak ifade edilmektedir (Kosienkowski, 2019, s. 183-207). Kısacası bir devlet için her iki tanım da yapılabilmektedir. Bu çalışmanın özgünlüğü KKTC'nin Türkiye ile birlikte patron-bağımlı devlet çerçevesi içerisine oturtularak Türkçe literatüre aktarılmasıdır.

KKTC CTP'si ile Türkiye AKP'si arasındaki ilişkiye dikkat edildiğinde, özellikle 2002-2005 yılları arası, ideolojik ayrıklara rağmen ortak bir ülkü ile hareket ettikleri görülmektedir. Patron devletin yani Türkiye'nin ülküsü o dönem için AB üyeliğiydi. Bağımlı devletin yani KKTC liderinin de birleşik bir Ada olarak AB'ye üye olmayı hedeflediği görüldüğünde, patron ile bağımlı arasında ortak payda olduğu sürece ideolojik farklılıkların bir süreliğine kenara bırakıldığı bir durumla karşılaşmıştır. Kıbrıs Türk cemaat lideri olarak uluslararası platformda yer alan Talat, Bakanlık ve Başbakanlık dönemlerinden itibaren çözümün birleşik bir Kıbrıs ile mümkün olduğu savıyla hareket etmiştir. Nitekim Cumhurbaşkanı olduktan sonra da aynı savla yoluna devam etmiş ve çözüm odaklı olarak görüşmelere katılmıştır. Burada Türkiye'nin izlediği politika ile KKTC liderinin arasındaki siyasi paralellik, patron devletin bağımlı devleti kendi tercihinin hilafına bir karar almaya zorlaması olarak ortaya çıkmamıştır.

Farklı siyasi görüşlerde olan AKP ve CTP'nin Plan konusunda birlikte hareket etmesi, patron-bağımlı ilişkisine özgün bir örnek teşkil etmektedir. Çünkü patron devlet, bağımlı devletin liderliği ile olan uzlaşmazlığı neticesinde bağımlı devleti kendi politikaları ile tutarlı bir noktaya çekebilmek için bağımlı devlet içerisindeki farklı unsurlar üzerinden siyaset üretmiştir. Benzer şekilde, Denктаş'ın Annan Planına hayır deme noktasında Türkiye'de sivil

⁵⁷ De facto: Bir devletin üstü kapalı bir şekilde, fiili olarak tanınmasıdır. De facto olarak tanınan devletin kuruluşunda ve sisteminde açıkça tanınmayı engelleyen hususlar vardır. Tanıyan devlet, de facto devletin süreç içerisindeki durumu, işleyişi, uluslararası hukuka uygunlu gibi sebepleri göz önüne alarak sürecin sonunda tam tanıyabilir ya da tanımaktan vazgeçebilir (Crozet, 1950, s. 15-17).

toplum ve devlet içerisindeki farklı unsurlarla ilişki geliştirmesi, bağımlı devletin liderliğinin de patron devletteki siyasi irade ile anlaşamadığı vakit kendi çizgisine yakın unsurlar üzerinden patron devletin kararlarını etkilemeye çalışabildiğini göstermektedir. Talat'ın Annan Planı döneminde Denktaş'ın heyetinde yer almaktaydı. Denktaş'ın Türk Hükümeti'nin tüm ısrarlarına rağmen Plan'ı reddedeceğini anlayan Talat, Başbakan Erdoğan'a ulaşamayınca Dışişleri Bakanı Gül ile görüşmüş ve Denktaş'ın tutumunu bildirmiştir (Güven, 2009, s. 67). Kosienkowski'nin "ulusal çıkar" unsuru hem Türkiye hem de KKTC için bu örnekte geçerlidir. AKP Hükümeti, AB vaadiyle aldığı iktidar koltuğunu halkın gözünde meşrulaştırmak için AB kriterlerini bir bir yerine getirirken, KKTC'nin de Kıbrıs Cumhuriyeti çatısında AB'ye girmesini hedeflemiştir. Diğer yandan da KKTC, tanınmayan bir yapı olmaktan çıkarak AB'ye üye olmayı ve uluslararası alanda varlığını göstermeyi amaçlamıştır (Kosienkowski, 2019, s. 8-9). Nitekim 24 Nisan 2004'te Ada'nın iki kesiminde eşzamanlı referanduma sunulan Annan Planı'na Türk tarafı %65 evet derken, Rum tarafı %76 hayır demiştir (Dinçer, 2019, s. 63).

Talat'ın Ada'daki Türk askeri varlığı ile ilgili söylemleri, patron-bağımlı devlet ilişkileri açısından "askeri strateji" (Carney 1989; El-Doufan 1992; Kosienkowski 2019) başlığı altında yorumlanacaktır. Şöyle ki Talat Türk kamuoyunda yaygın olan kanının aksine Ada'da Türk askeri varlığına tamamen karşı değildir. Ada'da çözüm gerçekleştiği ve anlaşmaların her iki kesim tarafından onaylanması durumunda her iki kesimin de Kurucu ve Garanti Anlaşmalarında belirtilen sayıda askerlerin olması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre Annan Planı kabul edilseydi ve yürürlüğe girseydi, Birleşik bir Kıbrıs'ta zaten askeri yapıya gerek olmayacaktı (Kıbrıs Postası, 2009).

Ada'nın 1950'lerden beri baş etmek zorunda kaldığı su probleminin çözümü noktasında Türkiye devreye girmiştir. Denktaş bölümünde de anlatıldığı üzere Türkiye özellikle 1990'larda bu probleme aktif bir şekilde yaklaşmıştır. Patron devletin bağımlısının en temel ihtiyacını karşılaması, bağımlı ile ilişkilerin daha derinleşmesine neden olacaktır. Bu da Kosienkowski'nin makalesinde geçen ve 1.5. numaralı tabloda yer alan "Coğrafi Yakınlık" unsurunun kullanılmasının bir örneğidir (Kosienkowski, 2019, s. 7-10). 2.4. numaralı başlık altında yazılan bir olay da su çözümünün patron-bağımlı devlet ilişkileri açısından değerlendirilmesine örnek teşkil etmektedir. Şöyle ki, 1959 Londra-Zürich Anlaşmalarının imzalanmasının ardından bir araya gelen heyette yer alan İngiltere'nin Kıbrıs valisi Sir Hugh Foot, Türk temsilci Nihat Erim'e "Kıbrıs'ı etkiniz altına almak istiyorsanız su verin" minvalinde bir öneride bulunmuştur. Ada'nın kuzeyinde su sorunun ciddi ölçüde çözülüyor olması, Kosienkowski'nin üzerinde durduğu bir diğer unsur olan "Stratejik Avantaj"ı gerek Türkiye'ye gerekse KKTC'ye sağlayacaktır denilebilir. Tabloda yer alan Pål Kolstø'nun maddelerinden biri olan "Prestij" patron devlet tarafına olumlu anlamda yansıtacaktır (Kolstø, 2020, s. 142). Ada'nın Güneyinde su sorununu deniz suyunu arıtarak ya da yapay göllerle çözmeye çalışan Rum tarafının aksine Türk tarafının çözümü, ileriye dönük uzun ömürlü ve kalıcı bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Dr. Eroğlu'nun Başbakanlığı döneminde başlayan ve Cumhurbaşkanlığı döneminde imza atılan, denizaltından borularla su taşınması projesi

Türkiye ile Ada'yı fiziki anlamda birbirine bağlayan bir adım olmuştur. Akıncı bölümünde anlatıldığı üzere Türkiye'den Ada'ya ilk su 9 Ekim 2015 tarihinde ulaşmıştır.

18 Nisan 2010'da Cumhurbaşkanı seçilen Dr. Eroğlu, Talat'ın aksine "iki bölge ve halkların eşit olduğu siyasi bir yapı"yı savunmuştur ki partisi olan UBP'nin politikasını aynen benimsediğini göstermektedir (Kaya, 2021, s. 209-210). Dr. Eroğlu döneminin patron-bağımlı devlet ilişkileri açısından en dikkat çeken olayı, 21 Eylül 2011'de Türkiye ile KKTC arasında imzalanan Kıta Sahanelığı Sınırlandırma Anlaşması'dır. Doğu Akdeniz petrol-doğalgaz rezervlerinin araştırılması ve kullanılması sorunu Dr. Eroğlu bölümünde detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti adına Mısır, İsrail ve Lübnan ile ikili anlaşmalar imzalayan GKRY'nin tutumunu yanlış bulmuş ve rezervlerde Kıbrıs Türklerinin de hakları olduğunu savunmuştur. 2003 yılından beri Akdeniz'de arama çalışmalarında bulunan Rum tarafının, tek taraflı hareket etmesini kısıtlayan bir anlaşmadır. Başbakan Erdoğan, GKRY ile işbirliği yapan uluslararası enerji şirketlerinin Türkiye'deki projelere dâhil edilmemesini ve işbirliği halindeki firmaların da Enerji Bakanlığı tarafından denetleneceğinin açıklamıştır. Dr. Eroğlu ise uluslararası aktörlerden, Kıbrıs Türklerinin haklarının gaspına karşı durmaları gerektiğini ifade etmiştir (Şahin, 2020, s. 58-61). Burada patron-bağımlı ilişkilerinden ulusal çıkar unsuru ile birlikte hareket edildiği görülmektedir. Gerek Türkiye gerekse KKTC Akdeniz'e kıyısı olan devletler olduğu için bölgedeki araştırma ve sondaj faaliyetlerinde tabii haklarını kullanmak istemişlerdir. Türkiye'nin itirazları, Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'na dayanmaktadır ve Dr. Eroğlu bölümünde de açıklandığı üzere, Ada'da kesin bir çözüm ya da Türk tarafının onayı olmadan Rum tarafının tek taraflı arama ve sondaj yapması Anayasa'ya aykırıdır. Yine patron-bağımlı ilişkileri açısından bakıldığında her iki devlet, "coğrafi yakınlık" unsurunu kullanmıştır ve KKTC Bakanlar Kurulu kararıyla, 22 Eylül 2011'de Ada çevresinde petrol arama ruhsatını Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na (TPAO) vermiştir (Akarçay & Ak, 2018, s. 151-153; Katman, 2013, s. 20-22).

Dr. Eroğlu döneminde Türkiye-KKTC ilişkilerinin uyumlu olduğu yapılan Su Projeleri Anlaşmaları'ndan ve Akdeniz'in Doğusu'ndaki sondaj faaliyetlerine karşı ikili anlaşmalar imzalanmasından dolayı söylenebilir. Patron-bağımlı devlet ilişkileri açısından Türk Hükümeti Talat ile yaptığı stratejik ortaklığa ek olarak KKTC'nin kurucu partilerinden biri olan UBP'nin eski lideri ve dönemin Cumhurbaşkanı Dr. Eroğlu ile de ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir.

Patron- bağımlı devlet ilişkileri, uluslararası alanda kabul görmeyen ve özellikle BM tarafından tanınmayan devletlerin her ne şartlarda olursa olsun bağımsızlık ilkesine zarar vermeyecek şekilde gerçekleşmelidir ki, bağımlı devletin kendisinin işgal altında bir vilayet olarak görmesinin önüne geçilebilir. Şöyle ki Carney'in (C. P. Carney 1989, 45-46) belirttiği üzere bağımlının seçim, devrim, iç çatışma gibi nedenler sonucu ideoloji değiştirmesiyle birlikte patron devlet ile ilişkilerinin kopması muhtemeldir. Tam tersi olarak patron devletin ideoloji ya da söylem değiştirmesiyle de ilişkilerde sarsıntılar ortaya çıkabilir. Esasında söylem değişikliği veya üslup farklılığı gibi etkenlere dikkat edilerek bağımlı devlet ile ilişkiler sağlıklı

şekilde devam ettirilebilir. Türkiye'nin politikası KKTC'nin bağımsızlığının başta BM olmak üzere uluslararası alanda tanınması yönünde ise, KKTC'ye hükümler altında bir bölge olarak değil, müstakil/ayrı bir devlet olarak yaklaşması patron-bağımlı devlet ilişki çerçevesinin sürdürülmesine daha çok katkı sağlaması beklenebilir.

2015'te yapılan seçimlerde merkez sol geleneğinden gelen TDP'nin adayı Mustafa Akıncı 4. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Akgün, 2018, s. 96; Haber Kıbrıs, 2015). Akıncı, Ada'daki çözümünü Birleşik Kıbrıs/Kıbrısçılık ülküsünde görmektedir. Bu doğrultuda da Lefkoşa Belediye Başkanlığı döneminde projeler yürütmüş ve Lefkoşa'nın Rum Belediyesi ile işbirliği yapmıştır. 2003 yılında Lefkoşa Rum Belediyesi eski Başkanı ile yaptıkları çalışmalardan ötürü 'Europa Nostra Onur Ödülü'ne (Medal of Honour) layık görülmüştür (KKTC Cumhurbaşkanlığı-Biyografi, 2023).

2018 yılında Akıncı, bölümde de açıklandığı üzere, Guterres Belgesi'ni imzalamaktan yana tavır aldığını açıklamıştır. Uluslararası toplum nezdinde Kıbrıs Türk Cemaati lideri olarak kabul gören Akıncı'nın patron devlet tarafından bu kadar hayati görülen bir konuda bağımlı devlet olarak "bağımsız" hareket etmesi, ilgili bakanlığın anlaşma metninden habersiz oluşu ve Akıncı'nın tek başına adım atmayı tercih etmesi, patron-bağımlı devlet çerçevesinin dışında bir hareket olmuştur. Akıncı'nın Guterres'i imzalama isteğini açıklamasının nedenini MİSAK yazarı Gözde Kılıç Yaşın, KKTC Meclis ve Hükümeti'nin idaresini bağlayarak, Türkiye'yi uluslararası alanda çözüme zorlamak, olarak yorumlamıştır (Yaşın, Millî Strateji Araştırma Kurulu, 2018). Eski Cumhurbaşkanı Dr. Eroğlu, Meclis eski Başkanı -CTP kökenli- Sibel Siber, Meclis Başkanı Zorlu Töre ve CTP hariç diğer partilerden Akıncı'nın kendi başına aldığı bu karara itirazlar yükselmiştir. Rum lider Anastasiadis Türkiye'nin garantörlükten vazgeçtiğini açıklamasını istemesi, aslında Akıncı'nın garantörlüğü istememesinin bir anlamı olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Neticede KKTC lideri Akıncı Türkiye için bir devlet başkanı iken, uluslararası toplum nezdinde cemaat lideridir. Bağımlı devlet olarak Türkiye'den ne kadar bağımsızlaşmaya çalışsa da uluslararası teamüllerin buna engel olduğu görülmüştür. Çünkü ancak bağımsız ve BM tarafından tanınmış bir devlet görüşmeler yapabilir ve anlaşmalar imzalayabilir. KKTC'nin Türkiye haricinde herhangi bir devletle böyle bir ilişkisi söz konusu değildir. Diğer yandan Akıncı'nın, müzakere sürecinin tıkanması üzerine belli tavizler vererek süreci devam ettirmek istediği ve Kıbrıs sorununu kendi dönemi içerisinde çözmeye çabasında olduğu söylenebilir.

Ekim 2019'da Akıncı, Türkiye ile ayrışacağı bir söylemde bulunmuştur. Türkiye'nin, Suriye'nin Kuzeyine yaptığı operasyonlar ile ilgili, "1974'te biz adına Barış Harekâtı desek de bu bir savaştı ve akan da kandı. Şimdi Barış Pınarı desek de akan su değil kandır" demiştir. Türkiye ve KKTC'den aldığı tepkiler üzerine sözlerinin çarpıtıldığını ve aslında barış yanlısı olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin terör belasından bir an önce kurtulmasını istediğini ve Kıbrıs çözümü ile birlikte AB yolunda ilerlemelerini temenni ettiğini belirtmiştir (T24 Haber, 2019). Akıncı bir devlet başkanı olarak görüşlerini ifade etse de bağımlı bir devletin lideri olarak,

bağımlısı olduğu devlet ile ilgili yanlış yorumlanabilecek sözler söylemesi, patron-bağımlı devlet ilişkilerinin zayıflamasına neden olma potansiyeli taşımaktadır. İdeolojik farklılıklar olsa da Talat gibi dönemin Türkiye idaresi ile stratejik bir ortaklık da söz konusu değildir. KKTC'nin bir devlet olarak tanınması noktasında da farklı düşüncelere sahip iki devlet vardır. Bağımlı devlet lideri Akıncı, Kıbrıs Türkünün iyiliği için AB standartlarını hedef alarak Rumlar ile birleşme yönünde ılımlı davranırken; patron devlet Türkiye bağımlılık ilişkilerini sürdürerek KKTC'nin bağımsız devlet olarak tanınması yönünde adımlar atmaktadır. Bu çelişkili durum patron-bağımlı devlet çerçevesinden sürdürülebilir değildir.

Akıncı dönemine ait dış ilişkiler anlatımında Türkiye'nin dahlinin görüşmelere katılmaktan öte gitmediği görülmektedir. Şöyle ki Akıncı, 6 Şubat 2020 tarihinde The Guardian⁵⁸ gazetesiyile yaptığı söyleşide Ada'da federasyon kurulmazsa kalıcı bir çözümün mümkün olmayacağını söylemiştir. Gazetenin "ilhak" sorusu üzerine 1939 Hatay Cumhurbaşkanı'nı örnek göstererek "Ben Tayfur Sökmen olmayacağım" demiştir. Ayrıca Rusya'nın 2014'te Kırım'ı ilhak etmesinin korkunç sonuçları olduğunu söyleyerek "yavru vatan" söylemlerinden ziyade Türkiye ile "kardeşlik" ilişkisinde olduklarını söylemiştir (T24 Haber, 2019; Euronews, 2020). Bu ifade direkt olarak bağımlı devlet statüsünün söylem düzeyinde de olsa reddi anlamına gelmektedir. "Yavru vatan" kurgusu patron-bağımlı devlet çerçevesinin romantik bir ifadesiyken, "kardeşlik" diskuru, özel ilişkilere sahip olursa bile iki eşit unsurun mevcudiyeti iddiası taşımaktadır.

Dönemin AKP Hükümeti Cumhurbaşkanlığı seviyesinde tepki gösterirken medyada bu sözler olumsuz karşılık bulmuştur. Yeni Şafak gazetesi birinci sayfasında "Akıncı düşman gibi" başlığını kullanmıştır. Akşam gazetesi Bahçeli'nin ağzından "Akıncı'dan istifa bekliyoruz" sözünü başlığa çıkarırken, Ortadoğu gazetesi "Rum'a ne hacet" başlığıyla istifa çağrısını manşetten vermiştir. Akit gazetesi de "Haçlı'nın Akıncısı derhal istifa et" manşeti atmıştır. Kuzey Kıbrıs'ta da tepkiyle karşılaşan Akıncı'nın söylemleri Halkın Sesi Gazetesi'nde "Yeni gerilim" olarak manşete taşınmıştır. Kıbrıs Postası "Akıncı Türkiye'yi Kızdırmayı Yine Başardı" manşetini, Vatan gazetesi ise KKTC Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Barış Burcu'nun sözleri olan "Hakaretlerin tümünü Devlet Bahçeli'ye aynen iade ediyoruz" başlığını kullanmıştır. Kıbrıs Yenidüzen Gazetesi Yazarı Niyazi Kızılyürek de Devlet Bahçeli üzerinden Türkiye'yi eleştirmiştir (Evrensel Haber, 2020).

KKTC Eski Cumhurbaşkanı Eroğlu, Mersin'in Yenişehir Belediyesince Atatürk Kültür Merkezinde düzenlenen söyleşide Akıncı'nın sözlerini eleştirmiştir. Kendisinin de pek çok kere müzakerelere katıldığını fakat federal çözümü pek mümkün görmediğini söylemiştir. Rum tarafının Kıbrıs Cumhuriyeti olarak İsrail, Mısır ve Yunanistan ile askeri tatbikatlar yaparken Türkiye'nin garantörlüğünün ve Türk askerinin Ada'daki varlığının, Kıbrıs Türkü için büyük öneme sahip olduğunu anlatmıştır. AKP sözcüsü Ömer Çelik resmi Twitter hesabından tepki

⁵⁸ The Guardian: 1821 yılında Büyük Britanya'nın Londra kentinde kurulmuş, günümüzde dünya çapında ücretsiz haber bülteni sunan gazetedir (The Guardian, 2023).

göstererek, “Akıncı’nın yaptığı açıklamalar Türkiye Cumhuriyeti’ne ve Kıbrıs Türkü’nün haklı davasına karşı saygısız ifadelerle doludur. Akıncı, yaptığı açıklamalarla Türkiye Cumhuriyeti’ne ve milletimize karşı yaptığı saygısızlıktan dolayı özür dilemelidir. Tarihimizin milli kazanımlarına ve saygın şahsiyetlerine dil uzatan bu açıklamaları kınıyoruz.” demiştir. (Habertürk, 2020; Euronews, 2020).

Patron devletin yani Türkiye’nin ilhak adına resmi bir söylem ya da girişimde bulunmadığı bir anda Akıncı’nın sert çıkışı, patron-bağımlı devlet ilişkilerinin zayıflamasına yol açmıştır. Akıncı Türkiye ve Türk askerinin Ada’daki konumu ile ilgili olumsuz her demecinde Türkiye Hükümeti basın aracılığı ile karşı söylemde bulunmuştur. Yapılan kaynak taramasında Türkiye Cumhuriyeti resmi kanallarında ilhaka dair bir veri bulunamamıştır. Erdoğan’ın “Gerekirse KKTC ilhak edilir” minvalinde açıklamada bulunduğu söylenmektedir (T24 Haber, 2012). Bu gayri resmi bir haberdir. Akıncı’nın son açıklaması üzerine dönemin KKTC Başbakanı - günümüzün KKTC Cumhurbaşkanı- Ersin Tatar, Akıncı’nın söylemlerinin seçimleri kazanmak için yapıldığını ifade etmiştir. Kıbrıs Türkü’nün gereken yanıtı sandıkta vereceğini belirten Tatar, KKTC ile Türkiye’yi karşı karşıya getirmenin yanlış olduğunu açıklamıştır (Sabah Gündem, 2020). Nitekim Ekim 2020’de yapılan KKTC Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turunda Tatar Türkiye’nin bazen açık, bazen zımnî desteğini almış ve %51,74 oy alarak Cumhurbaşkanı olmuştur (BBC Türkçe, 2020). Patron devlet statüsündeki Türkiye bağımlı devlet statüsünden çıkış arayan KKTC liderliğine yönelik bu çerçevenin sürmesi konusunda ağırlığını koyarak statükonun sürmesini sağlamıştır. Nitekim gelecek yıllarda Tatar idaresi Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile sorunsuz ilişkiler geliştirme yoluna gitmiştir. Bu durum göstermektedir ki, kendisini patron devlete bağımlı hale getiren ve çalışmanın teorik kısmında zikredilen bağımlılık unsurlarını ortadan kaldırmadan patron devletten bağımsız hareket etme çabasının başarısızlığa uğraması muhtemel olan sonuçtur.

SONUÇ

Çalışmada KKTC liderlerinin dış politikada attığı adımlar Türkiye ile ilişkileri açıklanmıştır. Üç ana başlıkta kurgulanan çalışma, patron-bağımlı devlet kavramını ilk ana başlık altında

açıklanmıştır. Analizin üç bölüm olmasının, kavramların tanımlarının yapılması ve olay örgüsünün ayrımlarının netleşmesini sağlamıştır. Şöyle ki ilk bölümde dış politikada karar almayı etkileyen faktörler anlatılarak dış politikanın etkili aktörü olan liderlik konusuna geçiş yapılmıştır. KKTC'nin Türkiye ve diğer ülkeler ile ilişkilerinin, liderlik kavramı bağlamında incelenmesinin sebebi, (1) Kıbrıs Türk Toplumunda “cemaat liderliğinin” tarihsel olarak ön plana çıkmış olması, (2) KKTC anayasasının ve yönetim sisteminin de cumhurbaşkanlığının belirleyici pozisyonu, (3) uluslararası camianın KKTC'yi devlet olarak tanımamasından ötürü, kurumlarını da tanımaması ancak başka adlarla da olsa cumhurbaşkanını meşru muhatap kabul etmesidir. Bu sebeplerden ötürü KKTC bağlamında liderliğin / cumhurbaşkanlığının siyaset yapımı ve yürütülmesinde müstesna bir rolü vardır. Bu da çalışmanın araştırma dizaynının cumhurbaşkanları üzerinden olmasına sebep olmuştur.

Patron-bağımlı devlet tanımlarının açıklanmasında Carney'in makalesi öncü sayılmaktadır ve çalışmanın bu bölümündeki diğer makalelerin referansı da onun çalışması olduğu görülmüştür. Veenendaal, El-Doufan, Kosienkowski ve Pål Kolstø gibi siyaset bilimi akademisyenlerinin çalışmalarından faydalanılarak patron-bağımlı devlet kavramı açıklanmıştır ve konunun daha iyi anlaşılması açısından anahtar kelimelerden oluşan bir tablo oluşturulmuştur. Birinci bölümün sonunda KKTC'nin neden bağımlı devlet statüsünde değerlendirildiği aynı tablo ekseninde izah edilmiştir. Temel makale olan Carney'in çalışmasında yer alan ideolojik sebepler, askeri strateji, kültürel yakınlık, diplomatik strateji ve sosyo-ekonomik ilişkiler maddelerinin yanı sıra diğer araştırmacıların da çalışmasında yer alan anahtar kelimeler tek tek açıklanmıştır. İlk olarak, ideolojik sebeplerin başında Kıbrıs Ada'sının hâlâ Osmanlı Devletinin toprağı olarak görülmesi ve “Ataların mirasına sahip çıkma” anlayışıyla KKTC'ye “yavru vatan” denilmesi, gelmektedir. Ayrıca, İngiliz sömürgeci döneminden 1974 Barış Harekâtı'na kadar geçen sürede Kıbrıs Türklerinin Türkiye'den yardım istemesi, dil-din-kültür birliğinin de olması gibi sebeplerin detaylı açıklaması ideolojik sebeplerle ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Askeri strateji olarak, Ada'nın Türkiye'ye yakınlığı ve Doğu Akdeniz açısından jeopolitik önemi Türkiye'nin Ada'da mutlaka bulunmak istemesinin sebeplerinden birisidir. Türkiye Ada'da bulunma hakkını ise ilk bölümde ve diğer iki bölümde sıkça yer aldığı gibi Londra-Zürich Anlaşmalarına dayandırmaktadır. Şöyle ki 1959 Kıbrıs Cumhuriyeti kurucu anlaşmalarına göre Garantör Devletler (İngiltere, Türkiye ve Yunanistan), Ada'da bir tehlike görüldüğü veya cemaatlerin can güvenlikleri söz konusu olduğunda Ada'ya müdahale etme hakkına sahiptirler. Yani Türkiye askeri açıdan Ada'da bulunmasını uluslararası geçerliliği olan anlaşmalara dayandırmaktadır. Ada'daki Türkler ve Müslümanlar Türkiye ile kültürel yakınlıklarının bulunması sebebiyle Türkiye ile yakın ilişki içindedirler. Yine ilgili bölümde diplomatik ve sosyo-ekonomik ilişkiler başlıkları, patron-bağımlı devlet ilişkisi bağlamında açıklanmıştır.

İkinci ana başlık altında ise ana konu olması sebebiyle Kıbrıs tarihiyle giriş yapılmıştır. Ada'nın coğrafi konumu, jeopolitik olarak neden önem arz ettiği ve Ada'da yaşayan etnik-dini topluluklar anlatılmıştır. Ada, Maruniler, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar olmak üzere

dini toplulukları içinde barındırmaktadır. Ulus kökeni olarak bakıldığında ise Rumlar ve Türkler ön plana çıkmaktadır. Ada'da her iki ulusun yüzde olarak diğerlerinden fazla olması, buradaki sorunların ve çatışmaların ulus temelli çatışmalar olmasına neden olmuştur. 1960'da Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduğunda Rumlar dini liderleri olan Makarios'u Cumhurbaşkanı seçerken, günlük yaşantıda daha seküler olan Kıbrıs Türkleri Cumhurbaşkanı Yardımcısı olarak Dr. Fazıl Küçük'ü uygun görmüşlerdir. Dr. Küçük'ten sonra Kıbrıs Türklerinin lideri olan Rauf Denktaş, KKTC'nin kurulmasında da etkili rol oynamıştır ve bu devletin ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Makarios tarafından Ada'ya girişinin yasaklandığı 1964-68 yılları arasında Ankara'da ikamet etmiştir. Orada boş durmayarak Kıbrıs Türkünün sıkıntılarını üniversitelerde ve derneklerde verdiği seminerlerde dile getirmiştir. Rumları olduğu kadar Türk Hükümetini de eleştirdiği makalelere imza atmıştır. Kıbrıs Türklerinin haklılığını savunmak ve yaşadıkları katliamı anlatmak için İngilizce kitap çalışmasında bulunmuştur. Denktaş, KKTC'nin kurucu lideri olarak Annan Planı döneminde ise, Planın Ada'daki Türklerin sonunu getireceğini her platformda ifade etmiştir. TBMM'de gerçekleştirdiği konuşmada Plan'ın Kıbrıs Türklerinin kazanılmış haklarının kaybı olacağını açıklamıştır. Ancak dönemin Türkiye hükümeti ile çelişkiler yaşamış ve ne Türkiye'yi ne de Kıbrıs Türk halkını kendi pozisyonuna çekememiştir.

Üçüncü bölüm ise, Annan Planı döneminde Kıbrıs Türkleri için popüler figür olan Başbakan Talat'ın, yapılan seçimlerde Cumhurbaşkanı seçilmesiyle başlamaktadır. 17 Nisan 2005'te gerçekleşen seçimde Talat, 1. turda %55 oy alarak Cumhurbaşkanı olmuştur. Talat dönemi, Annan Planı sonrası etkilerin Ada'da hissedildiği dönemdir. KKTC halkı Plan'a %74 oranında hayır diyen Rumların, AB'ye üye olmasına tanık olmuştur. Talat ise Cumhurbaşkanı olarak Rum tarafı ile görüşmelere başlamıştır ve Denktaş döneminin aksine çözüm için tavizkâr bir politika izlemiştir. Talat, AKP hükümeti ile ideolojik farklılıklarına rağmen Ada'daki ayrımın son bulması noktasında birlikte hareket etmiştir. Talat 5 Eylül 2006 tarihinde ilk defa Rum lider Papadopoulos ile görüşmüştür. 2008'de ise Rumların lideri olarak seçilen AKEL lideri Dimitris Hristofyas ile yaptığı görüşmeler yürütmüştür ve pek çok konuda mutabık kalınsa da temel noktalarda farklı görüşler olduğu için Talat, somut bir sonuç elde edememiştir. Ada'daki Türk Barış Gücü'nün varlığı konusu mutabık kalınamayan nokta olmuştur. Aslında Talat da Rum lider gibi düşünmektedir, yani Türk askerlerinin sayısının azaltılmasından yanadır. Talat'ın bu yöndeki somut demeci üzerine dönemin Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt Ada'ya giderek Kıbrıs Kurucu ve Garanti Anlaşmalarına vurgu yapmıştır. Talat da eş zamanlı olarak Türk Ordusunun Ada'daki varlığının Kıbrıs Türklerinin teminatı olduğu minvalinde açıklamada bulunmuştur.

18 Nisan 2010'da gerçekleşen seçimlerde Dr. Derviş Eroğlu ilk turda %50.53 oy alarak Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Dr. Eroğlu, o dönemde KKTC'nin kurucu liderinin partisi olan UBP'nin lideridir ve 2009 seçimlerinde partisinin aldığı yüksek oylar üzerine KKTC'nin 8. Hükümetini kurmuştur. Uluslararası toplumun ve Rum tarafının seçimlerde Dr. Eroğlu'nun seçildiği takdirde görüşmelerin son bulacağı iddialarının aksine Dr. Eroğlu, seçimden sonra

görüşmelere “Talat’ın kaldığı yerden devam edeceğini” açıklamıştır. Nitekim Rum lider Hristofyas ile 2010-2012 arasında 76 kez görüşmüştür. Eroğlu devri Türkiye ile görece daha uyumlu ilişkiler içerisinde dış politika yürütüldüğü bir dönem olmuştur.

Üçüncü başlıkta açıklanan son lider ise Mustafa Akıncı’dır. Akıncı dönemi Türkiye-KKTC ilişkileri açısından fikir çatışmalarıyla dolu bir devri ifade etmektedir. Özellikle Akıncı dönemi, KKTC-Türkiye ilişkilerinin gerildiği dönem özelliği taşımaktadır. Kıbrıs Türk Cemaati, dünyadan izole halde yaşamayı bırakıp, birleşik ya da bağımsız bir devlet olarak varlıklarını sürdürmek istemektedir. Akıncı gerek KKTC basınına gerekse uluslararası basına verdiği demeçlerde, Türkiye’yi rahatsız edecek söylemlerde bulunmuştur. Hatta Türk basınında yer alan haberlere göre Akıncı, BM’nin Anastasiadis ve kendisine *non-paper* olarak verilen çözüm önerilerinden Türkiye’yi sonradan haberdar etmiştir. Birinci bölümde anlatıldığı gibi bağımlı devlet, çıkarlarının gözetilmediğini düşündüğü anda patronun bağımsız hareket etme hakkını kendisinde görmesi normaldir. Patron devlet bu tarz hamlelere kendi prestiji ve edinilmiş haklarını korumak için karşı çıkabilmektedir. Patron-bağımlı devlet ilişkilerinde prestij ve haklar dengesini sağlamak her iki devletin de tabii hakkıdır.

Türkiye-KKTC ilişkileri, patron-bağımlı devlet açısından ele alındığında iniş ve çıkışların olduğu grafik göz önüne gelmektedir. Bu durumun kaynağı lider değişimleri ve onlarla birlikte değişen devlet politikalarıdır. KKTC’nin kuruluş yılı olan 1983 tarihi esas alındığında Denктаş dönemi Türkiye ile ilişkiler fikir ve politika birliği çerçevesinde yürütülmüştür. Kıbrıs Türkünü 1974 Barış Harekâtıyla Rumların katliamından kurtaran Türkiye ve Türk askeri Ada’nın Türk Cemaati tarafından ilgi görmüştür. KKTC’nin kurulması, Kıbrıs Türklerinin uluslararası platformlarda varlığını ispatlayacağı inancıyla gerçekleşse de 90’larda bağımsızlığına kavuşan Türkî Cumhuriyetler gibi uluslararası camiada tanınmamışlardır. 2001 yılına kadar Türkiye ile birlikte hareket eden Denктаş, Erdoğan’ın Kıbrıs konusunda Belçika modelini ortaya atmasıyla birlikte ayrılık yaşamıştır. Annan Planı sürecine kadar inişte olan patron-bağımlı devlet ilişkilerinde Denктаş, Türk kamuoyundan ve TSK’dan destek görmekteydi. Tüm bu desteğe rağmen Ada’da oylanan Annan Planı, Türk tarafı kabul ederken, Rum tarafının reddetmiştir. Dönemin KKTC Başbakanı olan Talat, ilk seçimde Cumhurbaşkanı seçilmiş ve Ada’nın çözümü noktasında Türkiye ile birlikte hareket etmiştir. Politik farklılıklara rağmen her iki hükümet de AB’ye üye olmakta kararlı olduklarını ispatlarcasına neredeyse her konuda anlaşma sağlamıştır. Talat dönemi ivmelenen Türkiye-KKTC ilişkileri Dr. Eroğlu döneminde de aynı etkisini korumaya devam etmiştir. Doğu Akdeniz’de Rum tarafının gerçekleştirdiği doğalgaz-petrol arama faaliyetlerine karşın Türkiye ve KKTC Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşması imzalayarak bölgede birlikte hareket edeceklerini ilan etmişlerdir.

Akıncı dönemine gelindiğinde ise patron-bağımlı ilişkilerinin düşüşe geçtiği görülmektedir. Cumhurbaşkanı Akıncı, yaptığı uluslararası görüşmelerde ve verdiği röportajlarda, tanınmış tam bağımsız bir devlet başkanı gibi hareket etmiştir. Öncelikle bu durum uluslararası hukuk açısından uygun değildir. Şöyle ki Kıbrıs söz konusu olduğunda Ada’da sadece iki kesim değil,

pek çok taraf vardır. Bunlar: Birleşik Krallık, Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs Cumhuriyeti ve Kıbrıs Türk Cemaati'dir. Türkiye ve KKTC, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanımayıp Ada'nın Güney tarafını GKRY, Kuzey tarafını ise KKTC olarak tanımaktadır. BM ve AB içtihatlarında KKTC, "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin hâkim olmadığı bölge" olarak geçmektedir. Yani Türkiye ve KKTC ne kadar KKTC'nin tanınması için çaba gösterse de, bu devletin uluslararası arenada karşılığı bulunmamaktadır. Türkiye'den ayrı olarak Ada'da çözüm yolları arayan Akıncı da temelde Ada'nın birleşmesinden yanadır. KKTC dış politika ile ilişkiler açısından otonom hareket etmeye çalışsa da nihayetinde patronun kararı yürürlüğe girmektedir. Crans- Montana görüşmelerinde özellikle non-paper olarak da olsa resmi olarak muhatap alınan Akıncı, sonrasında bu politikayı devam ettirmeye çalışsa da başarılı olamamıştır. Akıncı döneminden önce Kıbrıs ile ilgili bir konuda talep (Annan Planı, BM gözetiminde görüşmeler...vs.) Türkiye'den gelmekte iken, KKTC bağımlı devlet olarak uygulayıcı durumda idi. Akıncı ise Talat'ın demecini fiiliyata döken lider olmuştur (Güven, 2009, s. 82). Fakat gelinen noktada KKTC, otonom bir dış politika yürüten devlet olamamıştır.

KKTC'nin günümüzde görevde yer alan Cumhurbaşkanı Ersin Tatar'ın neden çalışma kapsamına dâhil edilmediği sorulabilir. Tatar halihazırda görevini devam ettirmektedir ve 2024 yılında yapılacak seçimlerle görev süresi dolacaktır veyahut aday olup seçilmesi durumunda devam edecektir. Dolayısıyla Tatar dönemi Türkiye ile ilişkilerin değerlendirilmesi için dönemin bitmesi ve yaşanan ya da yaşanacak olayların uzun vadeli sonuçlarının analiz edilmesi gerekmektedir. Yine de kısaca değinmek gerekirse Tatar dönemi, Akıncı döneminin aksine Türkiye ile ahenkli adımların atıldığı dönem olarak değerlendirilebilir. Tıpkı Denктаş ve Dr. Eroğlu gibi UBP kökenli olup, Cumhurbaşkanlığı öncesi partinin genel başkanlığını da yürütmüştür. Tatar çeşitli vesilelerle Türk Hükümetiyle uyumlu çalışacaklarını açıkça ifade etmiştir: "Bizim arkamızda dünya devi bir Türkiye Cumhuriyeti var. Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanının söyledikleri var" (Altun& Dinçer& Firik, Anadolu Ajansı, 2023). Tatar, Kıbrıs Barış Harekâtı'nın 47. yılı töreninde Türkiye ile ilişkilerin pekişeceği minvalinde açıklamada bulunmuştur (STE, 2021). Yine aynı yıl yaptığı açıklamada Tatar, Ada'daki iki kesimin birleşmesinin artık mümkün olmadığını ifade etmiştir (Medyascope, 2021). Bu açıklamalar Türkiye ve KKTC arasındaki patron-bağımlı devlet ilişkisinin Tatar döneminde kuvvetlenerek devam edeceğinin işaretlerini vermiştir. Nitekim Tatar döneminde Türkiye liderliği adanın iç işlerine dahil olduğu örnekler artmıştır.

KKTC'deki cumhurbaşkanlığı binasını beğenmediğini ifade eden Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın talimatıyla 2021'de Külliye için çalışmalara başlanmıştır.. Külliye'nin maliyeti için TBMM'de çıkan itirazlara rağmen ihaleler yenilenerek inşa süreci devam etmektedir (Gün 2023). Bu örnekte görüldüğü gibi patron devletin bağımlı devletlere yaptığı altyapı, sosyal yardım, kamu binalarının inşası durumlarından daha önce bahsedilmiştir. KKTC liderliği de bu gibi yatırımların arttırılması vesilesiyle Türkiye ile bağımlı devlet ilişkilerini güçlendirmek istediği izlenimi vermektedir. Geleceğe dair sorulacak sorulardan ilki, KKTC bağımlı devlet olarak dünya sahnesinde yer almaya devam mı edecektir? Yoksa her ne pahasına olursa olsun

Ada'daki bölünmüş yapıya bir çözüm üreterek federe bir yapı ya da devlet olarak gerçek anlamda uluslararası alanda yer alacak mıdır? Tatar'ın 2024 seçiminde aday olup seçilememesi ve farklı siyasi ekolden bir cumhurbaşkanının seçilmesi durumunda, Türkiye ile ilişkiler Akıncı dönemindeki durumuna geri mi dönecektir? KKTC'nin Türkiye ile bağları her bir lider değişikliğinde farklılaşabilmektedir. Türkiye yanlısı bir lider geldiğinde patron devlete olan bağların daha da kuvvetleneceği politikalar izlenirken, Türkiye'yi Ada'nın çözümü noktasında ikincilleştirmeye çalışan bir lider geldiğinde ise ilişkilerde çalkantılar gözlenebilmektedir. Ancak KKTC liderliğindeki değişimlerin Türkiye ile patron-bağımlı devlet ilişkileri açısından bağımsız bir değişken olarak sonuç üretebilme kapasitesi sınırlıdır. Bunun en temel sebebi de bu ilişki biçiminin siyasal olmaktan çok yapısal olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple ön görülebilir gelecekte bu ilişki biçimi, Ada'da pek de olası olmayan birleşme gerçekleşmezse, yoğunluk derecesi liderliklere göre değişkenlik göstermekle birlikte devam edecektir.

Uluslararası İlişkiler literatüründe yer alan fakat Türkçe kaynaklarda yeterince yer bulamayan kavramlar ile KKTC-Türkiye ilişkilerinin açıklanması alandaki bir boşluğu doldurmayı ve Kıbrıs'a bir başka bakış açısının geliştirilmesi yönünde katkı sağlamayı amaçlamıştır. Neticede Kıbrıs, Türkiye'nin hâlâ uluslararası alanda önüne çıkan bir problem gibi gözüke de, KKTC Türkiye tarafından bağımsız, eşit ve egemen bir devlet olarak tanınmaktadır. Kıbrıs meselesi literatürde genellikle Türk dış politikasının bir alt başlığı olarak değerlendirilmiş ve KKTC Türkiye'nin kendisine atfettiği egemen devlet perspektifinden analiz edilmemiştir. İşte bu çalışma bu boşluğu da doldurma hedefi ile Türkiye'den Ada'ya değil, Ada'dan Türkiye'ye bakmayı amaçlamış ve KKTC dış politikasında Türkiye'nin rolüne odaklanmıştır. Bu tarz bir bakış açısı Kıbrıslı Türkleri özneleştirerek Türkiye'nin Kıbrıslı Türklerle kurduğu ilişkilerin daha sağlıklı zemine oturması açısından da faydalı olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Abulafia, D. (2012). *BÜYÜK AKDENİZ Akdeniz'de İnsanlık Tarihi*. çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım
- Ağralıoğlu, N. (2016). *Kıbrıs Su Projesi ve Bölgeye Etkileri*. İstanbul: Metis Matbaacılık
- Akarçay, P. ve Gökhan A. (2018). Ulusal Güvenlik Bağlamında Kıbrıs: Jeostratejik/Jeoekonomik Önlem ve Gelişmeler. *Çeşm-i Cihan; Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*. 5(1), 140-157.
- Akbaba, A. ve Ulvi K. (2020). *Dr. Derviş Eroğlu Siyaset, Spor ve Kıbrıs'ta Mücadele*. İstanbul: Hiper Yayın
- Akgün, S. (2018). Kıbrıs'ta Birleşmiş Milletler Arabuluculuğu İle Siyasal Çözüm Önerileri Ve Analizi, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 5(11), (ss. 89-107).
- Allison, G. T. (1971). *Essence of Decision*. Boston: Explaining the Cuban Missile Crisis.
- Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri (Çatışma, Hegemonya, İşbirliği)*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Atun, A. (2012). Annan Planı Kabul Edilseydi. *Politika Dergisi*. Erişim Tarihi: 4 Eylül 2023. <https://www.politikadergisi.com/makale/annan-plani-kabul-edilseydi-1>
- Altun, T., Sümeyye D. D. ve Mehmet K. F. (2023). *KKTC Cumhurbaşkanı Tatar: Bizim arkamızda dünya devi bir Türkiye Cumhuriyeti var*. Erişim Tarihi: 14 Eylül 2023. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/kktc-cumhurbaskani-tatar-bizim-arkamizda-dunya-devi-bir-turkiye-cumhuriyeti-var/2920572>
- Aydın, E. (2021). Crans Montana | Basına sızan tutanaklar ne anlatıyor?. *Yeni Düzen*. Erişim Tarihi: 23 Kasım 2021. <https://www.yeniduzen.com/crans-montana-basina-sizantutanaklar-ne-anlatiyor-146714h.htm>
- Balcı, A. (2018). *Türkiye Dış Politikası*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım
- Başbuğ, İ. (2016). *Unutulan Ada Kıbrıs*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi
- BBC News Türkçe. (2010). *Kuzey Kıbrıs'ta Seçimin Galibi Derviş Eroğlu*. Erişim Tarihi: 20 Mart 2023. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/04/100419_cyprus_election
- BBC News Türkçe. (2019). *Doğu Akdeniz: Kıbrıs açıklarında doğalgaz arama krizi nasıl başladı, hangi ülke ne istiyor?*. Erişim Tarihi: 1 Ocak 2023. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48225246>
- BBC News Türkçe. (2020). *Ersin Tatar, Kuzey Kıbrıs Cumhurbaşkanı Seçildi*. Erişim Tarihi: 28 Şubat 2023. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54589565>
- Berg, E. ve İzzet Y. Yüksel. (2022). Holding Back or Pushing Forward? Patron-Client Relations and Elite Navigations in Northern Cyprus. *Ethnopolitics - Formerly Global Review of Ethnopolitics*. 22(5), (ss. 550-567).
- Bilge, Ö. (2015) Adını Koydular: Birleşik Kıbrıs Federasyonu. Erişim Tarihi: 30 Mart 2023. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/adini-koydular-birlesik-kibris-federasyonu-29614266>
- Bilge, Ö. ve Yorgo K. (2014). *"Barbaros" Kıbrıs'ta Kriz Sularında*. Erişim Tarihi: 1 Ocak 2023. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/barbaros-kibris-ta-kriz-sularinda-27422006>
- Bir Gün Haber. (2023). *Kuzey Kıbrıs'taki saray için 20,6 milyon TL daha harcanacak*. Erişim Tarihi: 14 Eylül 2023. <https://www.birgun.net/haber/kuzey-kibristaki-saray-icin-20-6-milyon-tl-daha-harcanacak-440105>
- Bostancı, M. (2015). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin İlânı ve Buna Yönelik Tepkilerin Türk Kamuoyundaki Yankıları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34(57), (ss. 317-355).

Buruk, H. ve Ayça A. (2021). KKTC 2020 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde Adayların Kullandıkları Mesaj Stratejileri Üzerine Bir İnceleme . *Uluslararası Sanat Kültür ve İletişim Dergisi*. 3(1), (ss. 27-48).

Cambridge Dictionary. (2023). *Heron*. Erişim Tarihi: 7 Ocak 2023. <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/heron>

Cambridge. (2010). *Client*. Cambridge Learner's Dictionary English-Turkish. Cambridge: Cambridge University Press

Carlsnaes, W. (2016). *DIŞ POLİTİKA - Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar*. İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık

Carney, C. P. (1989). International Patron-Client Relationships: A Conceptual Framework . *Studies in Comparative International Development*, 24(2), (ss. 42-55).

Crozat, C. & çev. Çelik, E.F. (1950). *DEVLETLER UMUMİ HUKUKU CİLT 1- Umumi Prensipler ve Tarihçe*. çev. Edip F. Çelik. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları

Cumhuriyet Meclisi. (2018). *Kıbrıs'ta Eski Yönetimler*. Erişim Tarihi: 17 Temmuz 2023. <http://www.cm.gov.nc.tr/GecmisYonetim>

Çeçen, A. (2005). *Kıbrıs Çıkmazı*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları

Çelik, M. (2010). *Süryaniler*. Erişim Tarihi: 23 Ekim 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/suryaniler>

Çoğal, N. (2014). *Kıbrıs'ta Nafle Çözüm Arayışları "Talat-Hristofyas Süreci"*. Ankara: Bilim Akademi Yayınları

Demir, T. (2020). Anlav, Eksklav ve Uç Topraklar-Güvenlik İlişkisi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, Uluslararası Güvenlik Kongresi Özel Sayısı. (ss. 51-77).

Denktaş, R. R. (1996). *Kıbrıs Meselesinde Son Durum*. Lefkoşa: Raif Denktaş Eğitim Vakfı Yayınları.

Dinçer, M. (2019). Kıbrıslı Rumlar ve Annan Planı. *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*. 5(3), (ss. 57-66).

Discovery National Archives. (1999). *H.W. Bruck*. Erişim Tarihi: 8 Temmuz 2023. <https://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C10897916>

Dodd, C. (2004). Annan Planı ve Kıbrıs Sorunu. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, çev. Ceren Su. 1(1), 109-118

Doufan, M. M. (1992). Regional Revisionist Client States under Unipolarity. *Third World Quarterly*. 13(2), (ss. 255-265).

Dünya Gazetesi (2017). *Akıncı: Kıbrıs'ta Bize Gerekli Olan Kararlılıktı*. Erişim Tarihi: 20 Şubat 2023. <https://www.dunya.com/gundem/akinci-kibrista-bize-gerekli-olan-kararlilik-haberi-361419>

Erdal, S. (2005). Uluslararası Hukukta Tanıma Kurumu ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 13(1), (ss. 157-196).

Erdem, E. (2020). Megali İdea. *Atatürk Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 23 Haziran 2023. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/megali-idea/>

Erdoğan, E. (2020). Sonsuz Olasılıklar Diyarında: Dış Politika Analizi ve Araştırma Yöntemleri Tercihleri. *Dış Politika Analizi Konu, Kuram, Yöntem* içinde, Der. Bezen Balamir Coşkun ve İnan Rüma, (ss. 41-76) . İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erol, H. (2015). Rauf Denktaş'ın Ankara'daki Zorunlu İkamet Yılları ve Faaliyetleri (1964-1968). *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2(6), (ss. 49-70).

Etimoloji. (2022). *Client Kelime Kökeni*. Erişim Tarihi: 29 Nisan 2022. <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/client>

- European Commision. (2023). *Turkish Cypriot Community*. Erişim Tarihi: 17 Temmuz 2023. https://cyprus.representation.ec.europa.eu/about-us/turkish-cypriot-community_en
- Euro Topics. (2023). *The Guardian*. Erişim Tarihi: 28 Şubat 2023. <https://www.eurotopics.net/tr/148819/the-guardian#>
- Euronews. (2020). *KKTC Cumhurbaşkanı Akıncı'dan Ankara'ya Yanıt: Sözlerimin Arkasındayım*. Erişim Tarihi: 22 Öayıs 2023. <https://tr.euronews.com/2020/02/09/kktc-cumhurbaskani-akinci-ankara-sert-tepkiye-yanit-sozlerimin-arkasindayim-kibris-turkiye>
- Euronews. (2021). *Yeryüzünde Kuraklıktan Etkilenecek Kişi Sayısı 2100 Yılına Kadar İkiye Katlanacak*. Erişim Tarihi: 30 Mart 2023. <https://tr.euronews.com/2021/01/13/yeryuzunde-kurakl-ktan-etkilenecek-kisi-say-s-2100-y-l-na-kadar-ikiye-katlanacak-arast-rma>
- Evans, G. ve Jeffrey N. (2007). Dış Politika. *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü* çev. H. Ahsen Utku. İstanbul Gökkuşbe Yayınları.
- Evrensel Haber. (2004). *Denktaş Sitem Etti*. Erişim Tarihi: 5 Aralık 2022. <https://www.evrensel.net/haber/149822/denktaş-sitem-etti>
- Evrensel Haber. (2020). *Kıbrıs'ta Yine Barış Değil İlhak Tartışılıyor*. Erişim Tarihi: 28 Şubat 2023. <https://www.evrensel.net/haber/396992/kibrista-yine-baris-degil-ilhak-tartisiliyor>
- Faustmann, H. ve Erol K. (2008). Cyprus (An account of the main developments in 2007). *European Journal of Political Research*. 46(7-8), (ss. 939-946).
- Gerçek Gündem (2017). *Akıncı ve Anastasiadis 10 ay sonra bir araya geldi*. Erişim Tarihi: 2 Şubat 2023 <https://www.gercekgundem.com/dunya/10411/akinci-ve-anastasiadis-10-ay-sonra-bir-araya-geldi>
- Girit, S. (2016). Mustafa Akıncı: Kıbrıs'tan Türk Askerinin Gitmesi Söz Konusu Olamaz. *BBC Türkçe*. Erişim Tarihi: 14 Nisan 2023. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38447842>
- Global Security. (2023). *Military- Heron*. Erişim Tarihi: 7 Ocak 2023. <https://www.globalsecurity.org/military/world/israel/heron.htm>
- Gregersen, E. (2022). *Harold Lasswell*. Erişim Tarihi: 22 Haziran 2022. <https://www.britannica.com/biography/Harold-Lasswell>
- Güleç, C. (2018). Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreci ve Karar Verme Modelleri. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(1), (ss. 79-102).
- Gülmez, S.B. ve Didem B. G. (2020). Dış Politika Analizi: Teorik Yaklaşımlar. *Dış Politika Analizi Konu, Kuram, Yöntem*, Ed. Bezen Balamir Coşkun ve İnan Rüma, (ss. 13-40). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları.
- Güneş, M. (2021). «Mütekabiliyet (Reciprocity)» *Diplomasi ve Kavramları Sözlüğü* Ed. Metehan Meriç. (ss. 133-134). Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü.
- Gürel, N. (2018). Dış Politika Analizi ve Uluslararası İlişkiler Disiplininin Sorunlarına Katkıları Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*. 4(3), (ss. 1-18).
- Güven, E. (2009). *ADA'M: Talat'ın Adası*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı. (2022). *Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı- Tarihçe*. Erişim Tarihi: 9 Şubat 2022. <https://mucabit.gov.ct.tr/Sayfa/Tarihce>
- Haberler.com (2020). *Mustafa Akıncı Ne Dedi? Mustafa Akıncı'nın Türkiye'nin Suyuyla İlgili Konuşması*. Erişim Tarihi: 2 Şubat 2023. <https://www.haberler.com/haberler/mustafa-akinci-ne-dedi-mustafa-akinci-nin-13656706-haberi/>
- Habertürk. (2020). *KKTC'nin Eski Cumhurbaşkanı Eroğlu'ndan Mustafa Akıncı'ya Tepki*. Erişim Tarihi: 28 Şubat 2023. <https://www.haberturk.com/kktc-nin-eski-cumhurbaskani-eroglu-dan-mustafa-akinci-ya-tepki-2583241>

Haber Kıbrıs. (2015). *Seçim Sonuçları*. Erişim Tarihi: 28 Mart 2023. <https://haberkibris.com/iste-secim-sonuclari-2015-04-27.html>

Harman, D. (1997). *Emperyalizm, Kıbrıs ve AKEL*. İstanbul: Kıbrıslı Yayınları.

Harunoğulları, M. (2020). Doğu Akdeniz Enerji Havzası: Bölge Üzerinde Yaşanan Uluslararası Anlaşmazlık ve Rekabet. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*. (42), (ss. 455-481).

Hasgüler, M. ve Murat Ö. (2012). *Kıbrıs'ta Kimlik ve Değişim Post Annan Sürecinde Ada*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Hasgüler, M. (2018). *Kıbrıs Siyasi El Kitabı ve Sözlüğü*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Higgs, M. (2002). Do Leaders Need Emotional Intelligence?: A Study of Relationship Between Emotional Intelligence and Leadership of Change. *International Journal of Organisational Behaviour*. 5(6), (ss. 195-212).

Hudson, V. M. (2016). «Dış Politika Analizinin Tarihi ve Evrimi.» *DIŞ POLİTİKA Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar* çev. Nasuh U. Ed. Stive Smith , Amelia Hadfield ve Tim Dunne. (ss. 13-34). İstanbul: Rôle Akademik Yayıncılık.

Hürriyet Haber. (2004). *Erdoğan: Kıbrıs'ta Belli Oranda Toprak Verebiliriz*. Erişim Tarihi: 20 Mart 2023. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-kibrista-belli-oranda-toprak-verebiliriz-199667>

Hürriyet Haber. (2006). *KKTC Formulası*. Erişim Tarihi: 1 Ocak 2023. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kktc-formula-si-4989679>

Hürriyet Haber. (2006). *Türkiye 2100'de Ne Olacak?*. Erişim Tarihi: 30 Mart 2023. <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/turkiye-2100de-ne-olacak-4947516>

ILO Global. (2023). *ILO'nun Tarihi*. Erişim Tarihi: 1 Ocak 2023. <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/history/lang--en/index.htm>

IndyTurk (2019). *55 Yıl Sonra Johnson Mektubunun Resmi Tercümesi*. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2022, <https://www.indyturk.com/node/85226/haber/55-y%C4%B1l-sonra-johnson-mektubunun-resmi-terc%C3%BCmesi>.

IndyTurk. (2021). *İstanbul Park'ın Formula 1 takvimine geri alınması için formül arıyor*. Erişim Tarihi: 1 Ocak 2023. <https://www.indyturk.com/node/425391/ekonomi%CC%87/i%CC%87istanbul-park%C4%B1n-formula-1-takvimine-geri-al%C4%B1nmas%C4%B1-i%C3%A7in-form%C3%BCl-aran%C4%B1yor>

Kan, K. (2016). *Dış Politikada Liderlik: Fatin Rüştü Zorlu Örneği*, (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kandemir, M. Y. (2012). *Ümmü Harâm*. Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ummu-haram>

Kara Kuvvetleri Komutanlığı. (2022). *Kara Kuvvetleri Komutanlığı- Geçmişten Günümüze*. Erişim Tarihi: 6 Eylül 2022. <https://www.kkk.tsk.tr/gecmisten-gunumuze.aspx>

Karaman, Z. (2008). *45 Yıldır Kapalı Olan Lokmacı Kapısı Açıldı*. Erişim Tarihi: 25 Aralık 2022. <https://www.milliyet.com.tr/dunya/45-yildir-kapali-olan-lokmaci-kapisi-acildi-512698>

Katman, F. (2013). Levant-Doğu Akdeniz ve Enerji Satrancı. *Anadolu Bil Meslek Yüksek Okul Dergisi*. (29), (ss. 17-26).

Kaya, E. (2020). *Karar Alma Yaklaşımı Çerçevesinde ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Askeri Müdahaleleri*, (Doktora Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kaya, S. (2021). 1974-2017 Arası Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Siyasi Hayatı. *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 12(2), (ss. 193-215).

Keser, U. (2006). Kıbrıs'ın Stratejik Önemi Bağlamında Adada Askeri Faaliyetler İle İlgili Tarafların Askeri Gücü. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 2(3), (ss. 114-147).

Kilercioğlu, O. S. (2007). *Unutulan Bedel*. Ankara: Fark Yayınları.

King's College Cambridge Archive. (2010). J. David Singer. Erişim Tarihi: 8 Temmuz 2023. <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/DE9F27B33ADB3512A24A68585DA24683/S1049096510000879a.pdf/j-david-singer.pdf>

Kıbrıs Postası. (2009) *Talat: Asker Çözümünden Sonra*. Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2023). <https://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS HABERLERI/n32390-Talat-Asker-cozumden-sonra>

Kıbrıs Postası. (2010). *Erdoğan Eroğlu'nu tebrik etti*. Erişim Tarihi: 24 Mart 2023. <https://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS HABERLERI/n35380-erdogan-eroglunu-tebrik-etti>

Kızılyürek, N. (2009). *"Daha Önceleri Neredeydiniz?" Düünden Bugüne Kıbrıs Müzakereleri*. İstanbul: Birikim Yayınları.

KKTC Cumhurbaşkanlığı (2022). *İkinci Cumhur Başkanı Mehmet Ali Talat*. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022. <https://kktcb.org/tr/cumhurbaskanligi/cumhurbaskanlari/mehmet-ali-talat>

KKTC Cumhurbaşkanlığı (2023). *Dördüncü Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı*. Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2023. <https://kktcb.org/tr/cumhurbaskanligi/cumhurbaskanlari/mustafa-akinci>

KKTC Mahkemeler. (2009). *KKTC Anayasası*. Erişim Tarihi: 9 Ağustos 2022. <https://www.mahkemeler.net/cgi-bin/anayasa.aspx>

Kliridis, G. (2008). *Bir Dönemin Anıları 1993-2003*. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.

Kolstø, P. (2020). Biting the hand that feeds them? Abkhazia–Russia. *Post-Soviet Affairs*. 36(2), (ss. 40-158).

Kosienkowski, M. (2019). The patron–client relationship between Russia and Transnistria. *De Facto States in Eurasia*. ed. Tomáš Hoch, Vincenc Kopeček ve Marcin Kosienkowski. (ss. 183-207). Lublin: Routledge.

Kurtaran, G. ve Betül Y. (2016). İki Lider Davos'ta Ada'nın Geleceğini Konuştular. *Anadolu Ajansı*. Erişim Tarihi: 4 Nisan 2023. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iki-lider-davosta-adanin-gelecegin-konustular/508598>

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Mahkemeler (2009). *KKTC Anayasası*. Erişim Tarihi: 9 Ağustos 2022 <https://www.mahkemeler.net/cgi-bin/anayasa.aspx>

Kuzey Kıbrıs Rehberi.(2023). *Kuzey Kıbrıs*. Erişim Tarihi: 7 Ağustos 2023. [https://www.onbeskku.edu.tr/aday-ogrenci/kuzey-kibris-rehberi.html#:~:text=Kuzey%20K%C4%B1r%20ta%20resmi%20para,T%3%BCrk%20Liras%20\(TL\)'d%C4%B1r.](https://www.onbeskku.edu.tr/aday-ogrenci/kuzey-kibris-rehberi.html#:~:text=Kuzey%20K%C4%B1r%20ta%20resmi%20para,T%3%BCrk%20Liras%20(TL)'d%C4%B1r.)

Kürkçüoğlu, Ö. (1980). Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 35(1), (ss. 309-335).

Lamis, A. P. (2015). *VO Key Jr*. Erişim Tarihi: 22 Haziran 2022. <https://politicalscience.case.edu/2011/11/07/key-v-o-jr-1908-1963/>

Lefkoşa Belediyesi Resmi İnternet Sitesi. (2021). *Belediyemizin Tarihçesi*. Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2021. <https://www.lefkosabelediyesi.org/belediyemizin-tarihi>

Lefkoşa Belediyesinin Tarihçesi. Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2021 <https://www.lefkosabelediyesi.org/belediyemizin-tarihi>

Lemarchand, R. ve Keith L. (1972). Political Clientelism And Development: A Preliminary Analysis. *Comparative Politics*. 4(2), (ss. 149-178).

- LinkedIn (2023). *Christopher Carney*. Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2023. <https://www.linkedin.com/in/hon-christopher-carney-76311a36/>
- Los Angeles Times. (1997). *Richard C. Snyder; Dış Politika Uzmanı*. Erişim Tarihi: 1 Temmuz 2022. <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1997-dec-14-me-64039-story.html>
- Medyascope. (2021). *KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar: "Adadaki iki milletin artık birlikte yaşaması mümkün değil"*. Erişim Tarihi: 14 Eylül 2023. <https://medyascope.tv/2021/10/28/kktc-cumhurbaskani-ersin-tatar-adadaki-iki-milletin-artik-birlikte-yasamasi-mumkun-degil/>
- Milliyet Haber. (2007). *F1 Cezası İptal*. Erişim Tarihi: 1 Ocak 2023. <https://www.milliyet.com.tr/skorer/f1-cezasi-iptal-193964>
- Milliyet Haber. (2011). *KKTC'de Elçi Harekâtı*. Erişim Tarihi: 23 Mart 2023. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/kktcde-elci-harek-ti-1350808>
- Morgenthau, H. J. (1970). *ULUSLARARASI POLİTİKA Cilt 1*. çev. Baskın Oran, Ünsal Oskay. Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları
- Munro, A. (2014). *Hans Joachim Morgenthau*. Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2022. <https://www.britannica.com/biography/Hans-Morgenthau>
- Munro, A. (2022). *Kenneth Neal Waltz*. Erişim Tarihi: 1 Temmuz 2022. <https://www.britannica.com/biography/Kenneth-N-Waltz>
- Nokta Kıbrıs. (2021). *Cemal Özyiğit: "Anastasiadis, Crans Montana'da Çavuşoğlu'na da İki Devletten Söz Etti"*. Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023. <https://noktakibris.com/2021/10/03/cemal-ozyigit-anastasiadis-crans-montanada-cavusogluna-da-iki-devletten-soz-etti/>
- Norwegian Network for Research on Ukraine. (2023). *Pål Kolstø*. Erişim Tarihi: 7 Eylül 2023. <https://uni.oslomet.no/ukrainett/pal-kolsto/>
- NTV Arşiv. (2001). *EOKA'cı Nikos Sampson Öldü*. Erişim Tarihi: 17 Ekim 2022. <http://arsiv.ntv.com.tr/news/81812.asp>
- NTV Haber. (2011). *Erdoğan: Gösterilerde Güney Kıbrıs Bayrağı Var*. Erişim Tarihi: 24 Mart 2023. https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-gosterilerde-guney-kibris-bayragi-var.zKxjFvqz0CWJ_ZOktrbsw
- NTV Haber. (2017). *Kıbrıs'ta Kim Ne İstiyor?* Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2023. https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/kibrista-kim-ne-istiyor.stNPOnlHEkiZ4NcxRFL17g/Ekx_Hi4ebESFiFUr3uKvbA
- NTV Haber. (2020). *Kapalı Maras'ın Bir Kısmı Açıldı*. Erişim Tarihi: 2 Eylül 2022. https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/kapali-marasin-bir-kismi-acildi-kapali-maras-neden-kapatilmisti-kimler-girebiliyor-kapali-maras-nerede.Orjs-ZM7Q0C6w1reMijPeQ/Pw_DggbYDU6NDkQHVv93KQ
- NTV Haber. (2022). *TMT nedir, Ne demek? (Türk Mukavemet Teşkilatı ne zaman kuruldu?)*. Erişim Tarihi: 28 Haziran 2023. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/tmt-nedir-ne-demek-turk-mukavemet-teskilati-ne-zaman-kuruldu.uzXZFaU0kmDFw1ilZc45g>
- Olgun, A. (1999). *Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Ortaylı, İ. (2001). KADI. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadi#2-osmanli-devletinde-kadi>
- Örek, Y. (2010). *Belgelerle KKTC'nin Tarihi Gerçekleri*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Örmeci, O. (2019). *Graham Alliso'dan 'Destined For War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?'*. Erişim Tarihi: 8 Temmuz 2023. <http://politikaakademisi.org/2019/03/02/graham-allison-dan-destined-for-war-can-america-and-china-escape-thucydides-trap/>

- Özalp, M. (2019). *Liderlik Kuramları Çerçevesinde Soğuk Savaş Sonrası BM'de Liderlik Sorunu: Kofi Annan Yılları (1996-2007)*, (Yüksek Lisans Tezi) . Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Öztop, F. A. (2016). *Karar Birimlerinin Dış Politika Yapım Sürecinin İşleyişine Etkileri: Türk Dış Politikası Örneği* (Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Öztürk, E. (2022). Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu/ Dev-Genç (1969-1971). *Ankara Üniversitesi Siyaset Bilimi Fakültesi Dergisi*. 77(2), (ss. 333-357).
- Öztürk, Ö. (2019). *Kommenos Hanedanı, Komnenoslar, Komnenoi*. Erişim Tarihi: 17 Temmuz 2022. <https://ozhanozturk.com/2019/07/25/kommenos-hanedani-kommenoslar-kommenoi/>
- Öksüz, F.A. ve Fehmi G. (2018). Diploması tarihinin en uzun müzakere süreci, 3 Haziran 1968'de Beyrut'ta başladı. *Kıbrıs Postası*. Erişim Tarihi: 6 Şubat 2023. https://www.kibrispostasi.com/c35KIBRIS_HABERLERI/n253151diplomasitarihinenuzunmuzakere-sureci-3-haziran-1968de
- Özkoyuncu, H. ve Gülay A. (2020). Kıbrıs Sorunu Çözüm Sürecinde Crans Montana Görüşmelerinin Kıbrıs Basınında Haberleştirilmesi. *Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli Dergisi*. 3(2), (ss. 26-52).
- Research Gate. (2023). *Malcolm Higgs- Profil*. Erişim Tarihi: 28 Temmuz 2023. <https://www.researchgate.net/profile/Malcolm-Higgs>
- Rsearch Gate. (2023). *James N. Rosenau*. Erişim Tarihi: 7 Şubat Nisan 2022. <https://research.com/u/james-n-rozenau>
- Rosenau, J. N. (1996). *Pre-theories and Theories of Foreign Policy, Approaches to Comparative and International Politics*. Evanston: Northwestern University
- Rosenau, J. N. (2006). *The Study of World Politics*. New York: Cambridge University Press.
- Sabah Gazetesi. (2020). *KKTC Başbakanı Tatar'dan Cumhurbaşkanı Akıncı'ya Tepki*. Erişim Tarihi: 29 Şubat 2023. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2020/02/08/kktc-basbakani-tatardan-cumhurbaskani-akinciya-tepki>
- Samani, H. (2006). *Tanzimat Devrinde Kıbrıs (1839-1878)*, (Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sapin, B. M. (1969). *The Study of Foreign Policy: A Perspective*. Erişim Tarihi: 7 Ağustos 2023. Naval War College Review. <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6619&context=nwc-review>
- Sayarı, S. (2005). *Kuzey Kıbrıs'a Doğrudan Uçuş*. Erişim Tarihi: 9 Şubat 2022. <https://www.dw.com/tr/kuzey-k%C4%B1br%C4%B1sa-do%C4%9Frudan-u%C3%A7u%C5%9F/a-2524266>
- Singer, J. D. (2006) Uluslararası İlişkilerde Analiz Düzeyi Meselesi. *Uluslararası ilişkiler Dergisi*. (ss. 3-24).
- Sönmezoğlu, F. (2019). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Ed. Faruk Sönmezoğlu. İstanbul: Der Yayınevi.
- STE. (2021). *KKTC Cumhurbaşkanı Tatar: Türkiye'ye Daha da Sıkı Sarılacağız*. Erişim Tarihi: 14 Eylül 2023. <https://www.sde.org.tr/egre-kibris/kktc-cumhurbaskani-tatar-turkiyeye-daha-da-siki-sarilacagiz-haberi-22964>
- Stein, J. G. (2016). Dış Politikada Karar Verme: Rasyonel, Psikolojik ve Nörolojik Modeller. *DIŞ POLİTİKA Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar*, Ed. Stive Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne, çev. Nasuh Uslu, (ss.130-146). İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık
- Stelya, N. (2017). *Kıbrıs'ta Yeni Harita Masada*. Erişim Tarihi: 9 Nisan 2023. <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2017/01/11/kibrista-yeni-harita-masada>

- Sunay, C. (2002). Belediyeciliğin Doğuşu Sürecinde Osmanlı Mirası. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), (ss. 113-133).
- Sylvan, D. (2003). An Agent-Based Model of the Acquisition of U.S. Client States . *44th Annual Convention of the International Studies* . Portland, (ss. 1-24).
- Şahin, İ. (2020). Türkiye-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kıta Sahanlığı Anlaşması. *Adalet Dergisi*, 0(65), (ss. 51-70).
- Şengil, M. (2021). *Mavi Vatanın Kudüs'ü*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Şimşir, B. N. (2004). *AB, AKP ve KIBRIS*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (1982). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. Erişim Tarihi: 8 Haziran 2023. <https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/turkiye-cumhuriyeti-anayasasi>
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2022). *KKTC Ülke Profili*. Erişim Tarihi: 29 Kasım 2022. https://ticaret.gov.tr/data/5f1e84aa13b876b04c77d255/KKTC%20%C3%9C%20Profili_ekim2022.pdf
- T24 Haber. (2012). *Hayalet Kent Maraş Açılıyor*. Erişim Tarihi: 26 Mart 2023. <https://t24.com.tr/haber/hayalet-kent-maras-aciliyor.200205>
- T24 Haber. (2019). *KKTC Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı: Barışı Savunmak Ne Zaman Suç Oldu?*. Erişim Tarihi: 14 Nisan 2023. <https://t24.com.tr/haber/kktc-cumhurbaskani-mustafa-akinci-barisi-savunmak-ne-zaman-suc-oldu.843670>
- Taşdemir, F. (2021). Uluslararası Hukuk Açısından De Facto Devlet Sorunu: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Abhazya ve Transdinyester Örneklerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(199200), (ss. 439-481).
- Taşpınar, İ. (2008). *Mârûniler*. Erişim Tarihi: 23 Ekim 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/maruniler>
- Tezel, E. (2014). *Kenneth Waltz ve Neorealizm*. Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2022. <https://www.tuicakademi.org/kenneth-waltz-ve-neorealizm/>
- Theobald, R. (1983). The Decline of Patron-client Relations in Developed Societies. *Archives Europeennes de Sociologie*, 24(1), (ss. 136-147).
- TRT Avaz. (2021). *KKTC Cumhurbaşkanı Tatar: Türkiye iki devletli çözüme tam destek veriyor*. Erişim Tarihi: 14 Eylül 2023. <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrazyadan/kktc-cumhurbaskani-tatar-turkiye-iki-devletli-cozume-tam-destek-veriyor/61882a7f01a30a5a6440bcaf>
- Turgut, K. B. (2020). 1957 Suriye Krizi: Bürokratik Karar Modeli Üzerinden Türk Dış Politikasının Analizi. *Business, Economics and Management Research Jurnal*, 3(1), (ss. 1-10).
- Türkçe Etimoloji (2021). *Lider Kelime Kökeni*. Erişim Tarihi: 12 Ekim 2021, <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/lider>
- UCLA Political Science. (2023). *Steven L. Spiegel-Biyografi*. Erişim Tarihi: 7 Ağustos 2023. <https://polisci.ucla.edu/person/steven-l-spiegel/>
- University of Maryland. (2023). *Louis Cantori Ödülü*. Erişim Tarihi: 7 Ağustos 2023. <https://recreation.umbc.edu/club-sports/louis-j-cantori-award/>.
- Ustabulut, B. (2020). KKTC'nin Hükümet Sistemi: Tartışmalar ve Çözüm Önerileri. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1). (ss. 47-70).
- Ünsal, G. (2019). Diploması Dili ve Çevirisi. *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(4), (ss. 22-39).

Veenendaal, W. P. (2014). Analyzing the Foreign Policy of Microstates, The Relevance of the International Patron-Client Model. *Foreign Policy Analysis*, 0, (ss. 1-17).

Visit North Cyprus. (2022). *Orta Tunç Çağı Şehri- Enkomi*. Erişim Tarihi: 17 Temmuz 2022. <https://www.visitncy.com/tr/kesfet/enkomi/>

Yalçınkaya, A. (2022). Türk Devletleri Teşkilatı, KKTC'ni De Facto Tanınmıştır. *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*. Erişim Tarihi: 13 Mart 2023. <https://www.21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/turk-devletleri-teskilati-kktc-ni-de-facto-taninmistir>

Yalem, R. J. (1960). Arnold Wolfers'in "Sonlar Teorisi". *The Journal of Conflict Resolution* Erişim Tarihi: 1 Mart 2022. (ss. 421-425) (https://www.jstor.org/stable/172725?searchText=Ronald%20J.%20Yalem&searchUri=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3DRonald%2BJ.%2BYalem&ab_segments=0%2Fbasic_search_gsv2%2Fcontrol&refreqid=fastly-default%3A73967e32a0325158cbe9d648b6382a7f)

Yaşın, G K. (2018). Nereden Çıktı Bu Guterres Belgesi? *MİSAK- Millî Strateji Araştırma Kurulu*. Erişim Tarihi: 14 Nisan 2023. <https://millidusunce.com/misak/nereden-cikti-bu-guterres-belgesi/>

Yeni Düzen. (2018). İşte Guterres Çerçevesi. Erişim Tarihi: 14 Nisan 2023. <https://www.yeniduzen.com/iste-guterres-cercevesi-101819h.htm>

Yıldız, G. (2010). *Vassiliu: Ankara'nın Eroğlu'na Baskı Yapmasını Umuyoruz*. Erişim Tarihi: 24 Mart 2023. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/04/100419_yorgo_vassiliou

Yüksel, A. (2017). Türk Dış Politikasında Lider Odaklılık: Atatürk Dönemi (1923-1938), (Doktora Tezi), Çanakkale: *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*

Yüksel, D. Y. (2018). *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşu Süreci ve Sorgulanan Varlığı (1878-1964)*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Zel, U. (2011). *Kişilik ve Liderlik*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Waltz, K. N. (2001). *Man, The State and War*. New York: Columbia University Press.

Waltz, K. N. (2021). *Uluslararası Politika Teorisi*. çev. Osman S. Binatlı. Ankara: Phoenix Yayınevi.

